T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

KIRIM TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Emine ÇAĞAL

Danışman
Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL

ANKARA-2007

ONAY

Emine ÇAĞAL tarafından hazırlanan “Kırım Türkçesinde Zarf-Fiiller” başlıklı bu çalışma, 02/07/2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Çetin PEKACAR (Başkan)

Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL (Danışman)

Prof.Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU (Üye)

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda Kırım Türkçesindeki zarf-fiilleri ve bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını ortaya koymaya çalıştım. Bunun için, öncelikle Kırım Türkçesi metinlerini tarayarak bu metinlerde geçen zarf-fiil örneklerini içinde geçtiği cümlelerle tespit ettim.

Tespit ettiğim bu zarf-fiil örneklerini içinde geçtiği cümlelerle birlikte fişledim. Daha sonra bulduğum zarf-fiil örneklerini ortak özelliklerine göre tasnif ettim ve fonksiyonlarına göre inceledim.Tasnif ettiğim bu cümleleri yer aldıkları cümlelerle birlikte Türkiye Türkçesine aktardım.

Türkiye Türkçesine yaptığım aktarmaları tasnif ederek Kırım Türkçesi metinlerindeki zarf-fiiller ve onların çeşitli kullanış şekillerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının neler olduğu sistemli bir biçimde ortaya konulmuş oldu.

Türkiye Türkçesindeki zarf-fiiller ile Kırım Türkçesindeki zarf-fiiller hakkında tezimin giriş kısmında bilgi vermeyi uygun buldum. Çalışmamda vardığım neticeleri tezimin Sonuç bölümünde ifade ettim.

Tezimi hazırlamam sırasında benden bilgi, tecrübe ve tavsiyelerini esirgemeyen tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL'e teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ……i

İÇİNDEKİLER ii

KISALTMALAR CETVELİ v

KIRIM TÜRKÇESİ ALFABESİ VE LATİN HARFLERİ KARŞILIĞI vi

GİRİŞ 1

1. Kırım 1

2. Kırım Türkleri 2

3. Kırım Türkçesi 4

4. Alfabe ve İmlâ 8

5. Kırım Türkçesi Gramerinde Zarf-Fiiller 11

6. Türkiye Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri....12

I. BÖLÜM

KIRIM TÜRKÇESİNDEKİ ASIL ZARF-FİİL EKLERİ

1.1. -A Zarf-Fiil Eki....15

1.1.1. Ekin İşlevleri....15

1.2. -p Zarf-Fiil Eki....37

1.2.1.Ekin İşlevleri....37

1.3. -ArAQ Zarf-Fiil Eki....53

1.3.1.Ekin İşlevleri....54

1.4.-mAdAn Zarf-Fiil Eki....58

1.4.1.Ekin İşlevleri....58

1.5.-mAy Zarf-Fiil Eki 63

1.5.1.Ekin İşlevleri....63

1.6. -ekende ~ eken ~ ken Zarf-Fiil Eki.....68

1.6.1. Ekin İşlevleri.....68

II. BÖLÜM

KIRIM TÜRKÇESİNDEKİ BİRLEŞİK ZARF-FİİL EKLERİ

2.1.-mAzdAn Zarf-Fiil Eki.....70

2.1.1. Ekin İşlevleri.....70

2.2. ĞAndA /-QAndA Zarf-fiil Eki.....73

2.2.1. Ekin İşlevleri.....73

2.3.-ĞAndAn Zarf-Fiil Eki.....79

2.3.1. Ekin İşlevleri.....79

2.4. -ĞAndAy Zarf-Fiil Eki-.....81

2.4.1. Ekin İşlevleri.....82

2.5. -AcAQtA Zarf-Fiil Eki.....83

2.2.5.1. Ekin İşlev.....83

2.6 -ĞAnce, -QAnce Zarf-Fiil Eki.....84

2.6.1. Ekin İşlevleri.....85

2.7. -DIQçA Zarf-Fiil Eki.....89

2.7.1. Ekin İşlevleri.....89

2.8. AcAqdAy Zarf-Fiil Eki.....91

2.8.1. Ekin İşlevleri.....91

2.9. -r…….-mAz Zarf-Fiil Eki.....92

2.9.1. Ekin İşlevleri.....92

2.10. -ĞAnnen /-Qannen Zarf-Fiil Eki.....94

2.10.1. Ekin İşlevleri.....94

SONUÇ 96

KAYNAKÇA 99

ÖZET 102

ABSTRACT 103

KISALTMALAR CETVELİ

AD	:Cemil Seydamet, Abdulla Dermenci, Taşkent, 1981.
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ANK.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi
AU	:Enver Arıfov, Aydın Ufuqlar, Taşkent, 1980.
bkz.	: Bakınız
BTK	:Ablaziz Veliyev, Bayraqqa Tamğan Közyaşları Taşkent, 1980.
BTS	:Emir Faiq, Bir Tamçı Suv, Taşkent, 1979.
c.	: Cilt
Çev.	:Çeviren
ÇE	:Çeber Eller (yay. haz. U.Edemova), Taşkent, 1981.
DB	:Zeliha Niyaziyeva, Dağlar Başında, Taşkent, 1971.
DY	:Mambet Aliyev, Divardaki Yazılar, Taşkent, 1977.
EK	:Ervin Umerov, Ekinci Kelin, Taşkent, 1978.
Fİ	:Useyin Kürkçi, Fikir İncileri, Taşkent, 1986.
Haz.	: Hazırlayan
KB	:Kültür Bakanlığı
MY	:Molla Abruraman, Müşkül Yollar, Taşkent, 1978.
NY	:Uriye Edemova, Nişan Yüzügi, Taşkent, 1974.
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SQ	:Çerkez Ali, Sabalar Qucağında, Taşkent, 1973.
T	:Rustem Muyedin, Taqdir, Taşkent, 1972
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDEK	:Türk Dünyası El Kitabı
TKAE	:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Ü.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları

KIRIM TÜRKÇESİ ALFABESİ VE LATİN HARFLERİ KARŞILIĞI[1]

KİRİL		LÂTİN	
Büyük	**Küçük**	**Büyük**	**Küçük**
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
ГЪ	гъ	Ğ	ğ
Д	д	D	d
Е	е	E	ye/ e
Ё	ё	Yo- /Yö-	yo-/yö-; ö
Ж	ж	J	j
З	з	Z	z
И	и	İ	i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
КЪ	къ	Q	q
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
Нъ	нъ	Ñ	ñ
О	о	O, Ö	o,ö,
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	U,Ü	u,ü
Ф	ф	F	f
Х	х	H	h
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
ДЖ	дж	C	c
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ъ	Kalınlaştırma ve kesme	
Ы	ы	I	ı
Ь	ь	İnceltme ve kesme işareti	
Э	э	E	E
Ю	ю	Yu- /Yü	yu- /-yü; ü
Я	я	Ya	ya-; â

[1] Ahmet B. ERCİLASUN: Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, (Ankara: KB, 1996), 20.

GİRİŞ

1. Kırım

Bugün Ukrayna sınırları içinde yer alan Kırım, Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz'e doğru uzanan bir yarımadadır. Avrupa kıtasına 7 km. uzunluğundaki Orkapı (Perekop) geçidi ile bağlı bir yarımada olan Kırım, bir ada görünümündedir. Bundan dolayı da Kırım, Türkler arasında "Yeşil Ada" olarak adlandırılır. Kırım yarımadasının batı ve güneyinde Karadeniz, doğu ve kuzeyinde Azak ve en derin yeri bir buçuk metreyi geçmeyen sığ Sıvaş denizleri yer alır.[1] Kırım Türkleri'nin ana vatanıdır.

Yüzölçümü 26.140 km^2 olan yarımadanın kıyı uzunluğu 1000 km'civarındadır. Yarımadanın genişliği doğudan batıya 320 km, kuzeyden güney ucuna 200 km'dir.[2] Kırım'ın güney bölümünde, Kefe civarından güney-batı kıyılarının yakınlarına kadar uzanan dağlar, yarımadayı ikiye ayırır. Bu dağların en yüksek noktası Çatırtav'dır.[3]

"Yalı Boyu" denilen güney kısımları, dağlık ve ormanlıktır. Bu bölgeler, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarını andırır. Dağların kuzey ve güney eteklerinde bağlar, bahçelikler, buğday ve tütün tarlaları vardır.
"Çöl" denilen orta, batı ve kuzeydoğu bölgeleri ovalıktır. Bu ovalarda her türlü ekin yetişir.[4]

Kırım, bugün Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olup başkenti Akmescit'tir. Akmescit'in kuzeyinde Canköy, kuzeydoğusunda

---

[1] Mirza Bala, "Kırım" : İslâm Ansiklopedisi VI c. (İstanbul, 1993), 741.
[2] Mirza Bala: a.g.m. 741.
[3] Müstecip ÜLKÜSAL: "Kırım Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, (ANK.: TKAE Yay., 1976), 1140-1141.; Kenan ACAR: "Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırıcılığı)", (ANK.: TDK Yay., 2001), 1- 3.
[4] Müstecip ÜLKÜSAL: a.g..m., 1140.

Karasubazar, güneybatısında ise tarihî Kırım Hanlığı'nın başkenti olan Bahçesaray yer alır. Yalta, Aluşta, Akyar (Sivastopol) gibi limanlarıyla ünlüdür. Sahil şehirleri ise; Gözleve, Akyar (Sivastopol), Balaklava, Yalta, Sudak, Kefe ve Kerç'tir.[5]

2. Kırım Türkleri

Kırım yarımadasına M.S. IV. yüzyılın sonlarından itibaren Alanlar, Hazarlar, Peçenekler ve Kumanlar gelip yerleşmişlerdir. Bu dönemde, Kırım'da özellikle Hazar Türklerinin kültürü yayılmıştır. M.S. XI. ve XII. yüzyıllarda Kıpçak Türklerinin eline geçen Kırım; bu dönemde bir kültür, sanat ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Deşt-i Kıpçak bölgesini Türkleştiren Kıpçakların XIII. yüzyıldan itibaren Asya'dan gelen Moğol - Tatarlarla karışması neticesinde burada bir Türk imparatorluğu olan Altın-Orda devleti kurulmuştur.[6]

Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından kurulan Altın Ordu Hanlığı içinde Kırım, daima önemli bir yer tutmuştur. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Altın Ordu'da hüküm süren taht kavgaları sırasında Kırım, rakip beylerin ve hanların sığındıkları başlıca bölge olmuştur.[7] Kırım, XV. yüzyılın ilk yarısında Altın Ordu Hanlığı'nın dağılma sürecine girmesinden kısa bir zaman sonra müstakil bir hanlık haline gelmiştir. XIV. yüzyılda Hacı Giray Han tarafından kurulan Kırım Hanlığı, kısa zamanda Kırım yarımadasının dışına taşmış ve I. Mengli Giray Han kendi arzusuyla Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak etmiştir.[8] 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla sözde bağımsız kabul edilen Kırım, 1783 yılında Potemkin komutasında bir Rus ordusu tarafından kanlı bir şekilde işgal edilmiştir. Kırım'ın işgali

---

[5] Müstecip ÜLKÜSAL: a.g..m., 1141.
[6] Müstecip ÜLKÜSAL: a.g..m., 1142.
[7] İNALCIK, Prof. Dr. Halil; "Kırım Hanlığı", Türk Dünyası El Kitabı c.III., (ANK.:TKAE Yay., 1976), 943.
[8] Kenan ACAR: a.g.e., 5.

ve Kırım Hanlığının lağvedilmesinden sonra gittikçe artan baskılar Kırım Tatarlarını, hayatta kalmakla vatanları arasında tercih yapmak zorunda bırakır. Kırım Türkleri bu tarihten sonra, büyük kitleler hâlinde, "Ak Toprak" dedikleri Osmanlı topraklarına göç ederler.[9] Vatanlarında kalanlar azınlık durumunda kaldıkları için, çok daha fazla zulme ve kültürel emperyalizme uğrarlar. Bütün bunlara rağmen, II. Dünya Savaşı'na kadar millî varlıklarını muhafaza edip, kendi dilleri ile faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında Beyaz Ruslar, Bolşevikler ve Almanlar tarafından işgal edilen Kırım Türkleri, her üç işgal kuvvetinin de askerî sivil bütün ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldıkları gibi, her türlü zulme de muhattap olmuşlardır. Her gelen ordu halkın içinden kendine asker olabilecek genç erkekleri toplamış, neticede çocuk denecek yaştaki Kırım Türkleri bile herhangi bir düşman kuvvetinde asker olmak zorunda kalmıştır. Almanların 1944 yılında savaştan mağlup olarak ayrılmaları üzerine, Kırım Rus ordularının elinde kalır. Kırım'ın Türkiye sınırlarına çok yakın olması, tarih boyunca Türkiye'deki kardeşleriyle birlikte hareket etmeleri gibi stratejik sebepler yüzünden, Kırım Tatarlarının tamamı Almanlarla işbirlikçi ilan edilmiş ve hain olarak cezalandırılmalarına karar verilmiştir. 18 Mayıs 1944 sabah namazı vaktinde evlerinden askerlerin dipçikleriyle çıkarılan Kırım Tatarları, niçin ve nereye gönderildiklerini anlamadan hayvan vagonlarıyla Orta Asya'ya sürülmüşlerdir.

Urallar'a, Sibirya'ya, Kazakistan'a, büyük çoğunluğu da Özbekistan'a sürgün edilen Kırım Tatarlarının büyük bir çoğunluğu bu yolculuk sırasında hayatını kaybeder. Stalin'in ölmesiyle 1954'te Kırım Tatarlarına uygulanan yasakların bir kısmı kaldırılır. 1955 yılına kadar devletin belirlediği yerin dışında bir mahale yerleşme hakları olmayan Kırım Tatarları, bu tarihten sonra Kırım haricinde istedikleri yerde yaşama

---

[9] Zühâl YÜKSEL: Kırım, Kazan ve Başkurt Türkçelerinde Fiil Gazi Ün. Sos. Bil. Ens. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Ankara, 1992), 20.

hakkı kazanırlar.[10] Daha önce çok gizli şekilde nüvesi teşkil edilen Kırım Tatar Millî Hareketi, bu tarihten sonra daha geniş kitlelere ulaşarak, sürgündeki vatandaşların çoğunu içine alan bir teşkilatlanma sürecine girer. Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nun önderliğinde Vatan Kırım'a dönmek için mücadele veren Kırım Tatarları, baskılarla yıldırılmaya çalışıldıysa da 1967'den itibaren Kırım'a yerleşmeye başlarlar. 1989 yılına kadar şahsî gayretlerle Kırım'a dönmeye çalışan Kırım Tatarları, asıl dönüşlerini bu tarihten sonra geçekleştirirler[11] ve 2 Mayıs 1989'da "Kırım-Tatar Millî Hareketi"ni teşkil edip[12] "Kırım-Tatar Millî Meclisi"ni kurarak başkanlığına Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu getirirler.[13]

Bugün, ancak 350.000 Kırım Türkü sürgün yerlerinden vatana dönme imkânı bulmuş, bir o kadar Kırım Türkü ise, hâlâ sürgün edildikleri topraklarda yaşamak zorunda kalmıştır. Kırım dışında yaşayan Kırım Türklerinin vatanlarına dönebilmeleri için mücadeleler devam ederken, Kırım'da yaşayanlar yavaş yavaş Kırım'ın ekonomik ve sosyal hayatına adapte olmaya çalışmaktadırlar.

3. Kırım Türkçesi

Kırım Türkçesi coğrafî açıdan şive tasnifi yapan Türkologlara göre Kuzey Türkçesi, fonetik değişmelere göre şive tasnifi yapan Türkologlara göre de *tav* grubu içinde yer alır.[14] Altın Ordu Hanlığı'nın bir ili iken, ondan ayrılıp müstakil bir hanlık kuran Kırım Tatarlarının dili aslında Kıpçak Türkçesi'nin bir koludur. Ancak bilindiği gibi, Kırım Hanlığı yüzlerce yıl boyunca Osmanlı Devleti ile iç içe yaşamıştır ve topraklarında da Kıpçak Türkleri yanında Oğuz Türkleri de yer almaktadır. Bundan dolayı, Kırım'ın Yalı Boyu bölgesinde, Oğuz Türkçesi'nin, çöl

---

[10] Zühal YÜKSEL: a.g.e., 22.
[11] Kenan ACAR: a.g.e., 8.
[12] ERClLASUN, Ahmet B.: "Kırım, Kırım Türklerinindir", Türk Kültürü, XXVII.c., S. 314, (Ankara:TKAE, 1989), 321-327.
[13] Kenan ACAR: a.g.e., 8.
[14] Zühâl YÜKSEL: Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı, (Ankara, 1989), 82.

bölgesinde Kıpçak Türkçesinin, dağlık bölgeyi içine alan Orta Yolak bölgesinde ise Kıpçak ve Oğuz Türkçesinin özelliklerini taşıyan bir konuşma dili kullanılır.[15]

Bu durumu dikkate alan bazı türkologlar, Kırım Türkçesini şu şekilde sınıflandırmışlardır.

E.V. Sevortyan, kendilerini Kırım Tatarı olarak adlandıran Türk nüfusunun bozkırlardan Karadeniz'e kadar olan alan içinde yaşadıklarını, bozkırlarda yaşayan nüfusun Nogay, güneyde yaşayan nüfusun ise, Tat etnonimini kullandıklarını anlattıktan sonra, Kırım Türkçesinin Kıpçak grubunda yer aldığını ve Kırım Tatarcasının ses bilgisi ve kısmen de kelime hazinesi bakımından Oğuz grubunun etkisinde kaldığını belirtir. Sevortyan, yazı dilinin özünün, Karadeniz kıyılarında yaşayan Kuman Türkçesine bağlı olan, Kırım'ın merkezî ağızlarından (Orta Yolak) ve sonradan katmanlar halinde Nogay ağızlarının da katılmasıyla oluştuğunu belirtir.[16]

Bu durumu dikkate alan Radlov, Kırım'daki Tatar ağızlarını iki ana gruba ve bu grupları da kendi içinde farklı gruplara ayırır;

I.Güney ağızları; ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından güney ağzı özellikleri hakim unsurdur. Güney ağızlarını ise kendi içinde üç gruba ayırır;

a) Güney kıyı ağzı; Baydar'dan Üsküt'e kadar olan kısımda konuşulur. Kendilerine has ses sistemi oldukça sabit olmakla birlikte, şekil yapısı açısından tamamiyle güney ağzının hususiyetlerini taşımaktadır.

---

[15] Zühâl YÜKSEL: "Kırım Türkleri Edebiyatı", TDEK IV. c. , (Ankara, 1998), 260.
[16] E.V. SEVORTYAN: "Krımsko-tatarskiy yazuk, in: Yazıki naradov SSSR, II, (Moskva, 1966), 234.

b) Bahçesaray, Akmescit (Simferopol), Karasubazar, Kefe (Feodasiya), Kerç ağızları; karışık bir ağız özelliği taşımaktadır, temelinde kuzey ağzının özellikleri bulunmakla birlikte, güney şivesi de oldukça güçlü bir şekilde etkisini göstermektedir. Ses ve şekil bilgisi önemli ölçüde güney ağzı özellikleri gösterirken, Eski Kuzey Türkçesi şekillerin kullanım sıklığı, şahısların eğitim düzeyi ve çalışma alanları ile ilgilidir.

c) Dağlık bölgesinin kuzeyindeki ağız; karışık bir dildir, eski Kuzey Türkçesi şekillerine daha çok rastlanmaktadır. Güney ağzı herkes tarafından bilinmekle birlikte, nadir olarak kullanılmaktadır.

II. Kuzey ağızları;

a) Kırım şivesi; güney ağzının etkisi görülmekle birlikte, bu etki ikinci planda kalmaktadır. Ses olarak bu dil, Kuzey Tatar ağzına aittir. Kullanımın her yerinde kuzey gramatik formları mevcuttur, bazı güney formları daha yeni yeni kullanılmaya başlanmaktadır. Kelime hazinesi bakımından güneyin güçlü etkisi altındadır. Çöl bölgesinin etkisiyle, bu ağızlar arasındaki farklılıklar hemen hemen silinmiş olduğu için, aralarında kesin bir ayrım yapmak oldukça zordur. Ancak, Kırım'ın Çöl bölgesi ile Kerç yarımadasında konuşulan Kırım Tatarcası arasında kesin farklılıklar bulunmaktadır. Kezlev (Yevpatoriya) şehrinin ağzı, kuzey ağzına aittir. Bunun yanısıra çalışma alanları sebebiyle Çöl Tatarlarıyla sürekli ilişki içinde olan Karasuvbazar ve Feodasiya halkının dilinde de Kuzey ağzının etkisi oldukça fazladır.

b) Nogay şivesi; saf bir kuzey Tatar dilidir ve Kırgızca'ya çok benzemektedir. Artık nerdeyse yok olmuş sayılabilecek Kıyat köyünün sakinleri tarafından konuşulmaktadır. Bugünlerde çöl ozanlarının söylediği

türkü ve destanlarda buna hâlâ rastlanmaktadır. Kıyat'ın genç nesli, daha çok Kırım Tatar şivesiyle konuşmaktadır.[17]

Doerfer, Kırım Türkçesini, Merkezî Kırım Türkçesi (kuzey, güney, doğu), Kırım Osmanlıcası (güney); Kırım Tatarcası (kuzey-batı ve doğu); Kırım Nogaycası (kuzey-doğu); Dobruca Tatarcası; Dobruca Nogaycası şeklinde sınıflandırmaktadır.[18]

Kırım Türkçesi yazı dili de çeşitli sebeplerle tarih içinde değişmiştir. Kırım Türklerinin sosyal, siyasî ve tarihî hayatlarını çok etkileyen dönemlere göre, Kırım Türkçesi yazı dilinin geçirdiği safhaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Türkçesinde, tabiî olarak Kırım Hanlığının ilk yıllarında, Kıpçak Türkçesinin hakim olduğu bir yazı dili kullanılıyordu. Ancak, I. Mengli Geray'ın Fatih Sultan Mehmet ile anlaşarak Osmanlı Devletine bağlanmasından sonra, İstanbul Türkçesinin edebî, hatta resmî dil hâline geldiği görülür. Bu dönemde gerek Kırım hanlarının şiirlerinde, gerekse hanların haricindeki şairlerin şiirlerinde kullanılan dil, İstanbul Türkçesidir.

Kırım Hanlığı'nın 1783 yılında işgal edilmesinden sonra yüz yıl süren uzun ve karanlık dönemde yazılan bir iki kitaptan biri olan, Kırım Tatarca–Rusça konuşma kitabında, kullanılan dil de İstanbul Türkçesidir.

---

[17] V.V. RADLOV: Obraztsı Narodnoy Literaturı Svernıh Türkskih Plement, c. VII, (S.Peterburg, 1896), 14-15-16.

[18] G., DOERFER : "Kırım Tatarcası" Çev. Mustafa ARGUNŞAH, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (Şubat 1995), 94.

İsmail Gaspıralı, 22 Nisan 1883 yılında çıkardığı “Tercüman” gazetesinde ve daha önce neşrettiği risalelerde de İstanbul Türkçesi kullanmıştır.

1905 inkılâbının getirdiği özgürlük ortamı içinde, İstanbul’da okuyan öğrencilerin, İsmail Gaspıralı’nın “Tercüman” gazetesinde yetiştirdiği Kırım Tatarı aydınların ve Gaspıralı’nın açtığı okullarda öğretmenlik yapmaya gelen öğretmenlerin yarattığı atmosferde, İstanbul Türkçesi edebî dil olarak yeniden işlek bir hâle gelmiştir.

1917 devriminden sonra ise, Kırım’daki aydınlar arasında, 1922 ve 1924 yıllarında edebî dille ilgili ciddî bir tartışma ortamı yaratılmış ve 1928’de Akmescit’te toplanan “Kırım Tatar Edebî Dilinin İmlâsı Üzerinde Birinci İlmî Konferansı”nda, step ve dağ bölgeleri arasında kalan şeridin, Orta Yolak ağzı da denen Bahçesaray ağzının yazı dili olmasına karar verilmiştir.

4. Alfabe ve İmlâ

Kırım Tatarları, Hanlık döneminden itibaren Arap alfabesini kullanmışlarsa da, 1924 yılından sonra Arap alfabesinden Lâtin alfabesine geçiş konusunda ciddî tartışmalar yapılmış, bu tartışmalar neticelenmeden, 1929’da Merkezî hükûmetin baskısıyla 31 harfli Lâtin alfabesine geçilmiştir. Aslında Kril alfabesi ile Lâtin alfabesinin karışımından teşekkül eden bu alfabe ile ders kitabı olarak Kırım Tatarcası gramerleri de basılmıştır. 1938 yılında ise, Stalin döneminde hazırlanan bir kanunla bütün Slav olmayan (Ermenice ve Gürcüce hariç) dillerde olduğu gibi, Kırım Türkçesinde de Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır.

Kırım Türkleri, 1991 yılında topladıkları Millî Kurultaylarında, Latin alfabesinin kullanılmasını kabul etmişlerse de, imkânsızlıklar sebebiyle, bu karar tam olarak uygulanamamaktadır.

Kırım Türklerinin kullandıkları Kiril alfabesinde, 35 harf ve 2 belirtme işareti vardır. Bu harflerden 25'i ünsüz sesleri, 10 tanesi ünlü sesleri karşılar.

Belirtme işaretleri ise, kelime içinde, hecenin bittiğini gösterirler. Kalın ünlülü hecelerde ъ işareti, ince ünlülü hecelerde ise, ь işareti, kesme işareti olarak kullanılırlar. тезъя (tezya) "tezgâh", эшъя (eşya) "eşya", дюньяда (dünyada) "dünyada", Мерьем (Meryem) "Meryem", Вьетнамда (Vyetnam) "Vietnam", исьянкяр (isyankâr) "isyankâr" gibi.

ъ işareti /н/ (n) harfiyle birlikte /нъ/ (ñ); /г/ (g) ile birlikte /гъ/ (ğ); /к/ (k) ile birlikte /къ/ (q) harflerini yapar.

ь işareti, ünsüzlerin yanında, o ünsüzlerden önce yer alan /o/, /y/ ünlülerinin ince okunmasını ve ünsüzün de palâtel telâffuz edilmesini sağlar. кочьмек (köçmek) "göçmek", кунь (kün) "gün", гурь (gür) "gür", козь (köz) "göz" gibi.

Kırım Türkçesi alfabesinde bulunan harflerden /я/, /ю/, /ё/, /е/ harfleri, hem bir ünsüz bir ünlüden oluşan heceleri, hem de tek ünlü sesi karşılarlar. Bu ünlüler kelimedeki yerlerine göre farklı harflerle de gösterilirler:

/я/; Kelime ve hece başında ya- hecesini, kelime içinde /â/ sesini karşılar.ягъмур (yağmur) "yağmur", лякин (lâkin) "lâkin" gibi. /я/, kelime içinde ünsüzden sonra gelip ya- hecesini karşılaması icap ederse, ünsüz harf ile /я/ harfi arasına /ъ/ veya /ь/ işaretlerinden biri getirilir. дерья (derya) "derya".

/ю/; kelime ve hece başında yu-/yü- hecelerinden birini, ilk hecede /д/, /т/, /ч/, /с/ harflerinin yanında /ü/, ikinci hecede her zaman /ü/ sesini karşılar. Юнус (Yunus) “Yunus”, юксек (yüksek) “yüksek”, дюнья (dünya) “dünya”, тюрлю (türlü) “türlü”, сютлю (sütlü) “sütlü”, чюкюндир (çükündir) “pancar” gibi.

/ё/; kelime başında yo-/yö- hecelerini, ilk hecede /д/, /т/, /ч/, /с/ harflerinden sonra /ö/ sesini karşılar. Тёмет (*tömet*) “töhmet”, тёлемек (tölemek) “ödemek”, дёгме (dögme) “döğme”, дёрт (dört) “dört”, сёз (söz) “söz”, сёйлемек (söylemek) “söylemek” , ёкъ (yoq) “yok” gibi.

/е/ ; kelime ve hece başında ye- ses grubunu, kelime içinde /е/ sesini karşılar. Kelime içinde ünsüzden sonra gelip ye- hecesini karşılaması icap ederse, ünsüz harf ile /е/ harfi arasına /ь/ işaretleri konur. ель (yel) “yel”, ешиль (yeşil) “yeşil”, Мерьем (Meryem) “Meryem” gibi.

/э/; Kırım Türkçesinde kelime ve hece başında /е/ sesi /э/ harfi ile gösterilir. Эки (eki) “iki”, эмизмек (emizmek) “emzirmek”, шеэр (şeer) “şehir” gibi.

/о/; Kırım Türkçesinde /о/ harfi, /о/ ve /ö/ sesini karşılar. İlk hecede /д/, /т/, /ч/, /с/ harflerinin haricindeki harflerin yanında ve kelime başında /ö/ sesini karşılarken, kendinden sonra gelen ünsüz harfe (ь) inceltme işareti konur. корьмек (*körmek)* “görmek”, осьмек *(ösmek)* “büyümek”, больмек *(bölmek)* “bölmek”, отьмек *(ötmek)* “ekmek”, опьмек *(öpmek)* “öpmek”, голь *(göl)* “göl” gibi. Bu tür kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde (ь) işareti kaldırılır. коре (köre) “görüyor”, осе (öse) “büyüyor”, болюк (bölük) “bölüm” gibi. /о/ harfinin /ö/ sesini karşıladığı durumlarda, daha sonra gelen hecelerdeki ünlüler ince olur. Одемек (ödemek) “ödemek”, джонемек (cönemek) “yönelmek”, ошеклемек (öşeklemek) “dedikodu yapmak”, окюнмек (ökünmek) “pişman olmak”, коклемек (köklemek) “teğellemek” gibi.

Türkçe kökenli kelimelerde /къ/ ve /гъ/ harflerinin yanında /ö/ sesi olamayacağı için, bu harflerin yanında her zaman /o/ okunur. къой (qoy) “koyun”, дагъ (dağ) “dağ”. Diğer yerlerde her zaman /o/ sesini karşılar. Бол (bol) “bol”, той (toy) “toy, düğün”.

/y/; Kırım Türkçesinde /y/ harfi /u/ ve /ü/ sesini karşılar. İlk hecede /д/, /т/, /ч/, /c/ harflerinin haricindeki harflerin yanında ve kelime başında /ü/ sesini karşılarken, kendinden sonra gelen ünsüz harfe (ь) inceltme işareti konur. бурьмек (bürmek) “bükmek”, мульк (mülk) “mülk”, куньдюз (kündüz) “gündüz” gibi. Bu tür kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde (ь) işareti kaldırılır. /y/ harfinin /ü/ sesini karşıladığında daha sonra gelen hecelerdeki ünlüler ince olur. кунеш (küneş) “güneş”, бурюнмек (bürünmek) “sarınmak” gibi. Türkçe kökenli kelimelerde /къ/ ve /гъ/ harflerinin yanında /ü/ sesi olamayacağı için, bu harflerin yanında her zaman /u/ okunur.

/c/ ;Kırım Türkçesinde /c/ sesi /дж/ şeklinde, /д/ (d) harfi ile /ж/ (j) harfinin birleşmesinden oluşur. Джаяв (cayav) “yaya”, джесарет (cesaret) “cesaret” gibi.[19]

5. Kırım Türkçesi Gramerlerinde Zarf-Fiiller

Kırım Türkçesinde zarf-fiil karşılığı “*alfiil*” kelimesi kullanılmaktadır.

Prof. Dr. Ayder Memetov, hazırladığı Kırım Tatarcası gramerinde zarf-fiili şu şekilde açıklamaktadır.

“İş ve hareketin nasıl yapıldığını (tarzını) bildiren fiil şekillerine zarf-fiil denir. Zarf-fiil cümlede şahsın yaptığı harekete anlam veriyor ve cümlede çoğunlukla durum, bazen de haber olarak kullanılıyor.” *“Bir kün önce ‘kürpelep’ kar yağmıştı.”* Bu cümlede *kürpelep* “lapa lapa” sözü karın nasıl yağdığını bildiriyor.

[19] Zühâl YÜKSEL: Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi, (Ankara, 2005), 20- 21- 22.

Zarf-fiilde; geçişlilik- geçişsizlik, olumluluk-olumsuzluk ve derece şekilleri var: yazıp – geçişli, müsbet, yapma ifade eder; yazılıp – geçişsiz, olumlu, meçhullük ifade eder. Zarf-fiiller şekil değiştirmezler ve zaman yönünden cümlede, esas fiile bağlıdırlar: Ben kitabı yazıp bitirdim. Ben kitabı yazıp bitiriyorum. Ben kitabı yazıp bitireceğim." örneklerinde olduğu gibi.[20]

Prof. Dr. A.N. Gargavets ise zarf-fiilleri: "Esas iş veya hareketin tarzı veya onunla ilgili olan başka bir iş veya hareketi bildiren fiil şekline zarf-fiil denir" [21] şeklinde açıklamaktadır.

6. Türkiye Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri:

Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde zarf-fiilleri: *"Cümlede yüklemin anlamını çeşitli yönlerden etkileyen, fiilden bazı eklerle yapılmış, şahıs ve zaman belirtmeyen zarf görevindeki kelimelerdir; zarf-fiil eklerini ise "cümlede fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan eklerdir.".*[22] Türkiye Türkçesi Grameri isimli eserinde ise, "*Çekimsiz fiiller grubuna giren zarf-fiiller; bir yanıyla fiil, bir yanıyla zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılış durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler."*[23] şeklinde tarif etmiştir.

Muharrem Ergin zarf-fiilleri "*gerundiumlar*" başlığı altında inceler ve "*Gerundiumlar, hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisip gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir*

---

[20] A. MEMETOV: Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı, (Taşkent: Okutuvçı Neşriyatı, 1984), 119.
[21] A.N.GARGAVETS: Ana Tili 8, (Kiyev, 1989), 13.
[22] Zeynep KORKMAZ: Gramer Terimleri Sözlüğü, (Ankara: TDK Yay., 1992), 178.
[23] Zeynep KORKMAZ:Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), (Ankara:TDK Yay., 2003), 983.

hareket hâli karşılarlar. Hâl ve durum karşılayan kelimelere zarf diyoruz. Şu hâlde gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir. Onun için partisipe isim-fiil dediğimiz gibi, gerundiuma da zarf-fiil diyebiliriz." şeklinde izah eder. [24]

Nesrin Bayraktar ise zarf-fiilleri; "*kişi ve zaman kavramı olmadan temel cümlenin ya da yan cümlenin yüklemini niteleyen, cümlede genellikle zarf tümleci olarak görev yapan fiilimsilerdir. İkinci bir görevleri yardımcı fiillerle kullanılarak birlişik fiiller kurmak olan zarf-fiiller, cümlede bağlaç olarak kullanılabilirler be birlieşik cümleler kurabilirler. Bazı zarf-fiil ekleri zarf, edat gibi kalıcı sözcük yapımında da kullanılırlar."* şeklinde tarif etmektedir.[25]

Zarf-fiil kelimesi yerine bağ-fiil veya ulaç demeyi tercih eden Kemal Demiray, "*Cümlede bir cümleciği kendisinden sonraki cümleciğe bağlayan, zarf tümleci görevinde kullanılan fiilimsilerdir*."[26] şeklinde açıklar.

Mehmet Hengirmen de ulaç terimini kullanır ve "*Eylemden türeyen ve belirteç görevini yapan sözcüklere ulaç denir. Ulaçlar eylem çekimine girmez, kişi kavramı taşımaz. Ulaçlar, cümlede belirteç olarak tümleç görevini üstlenirler. Bu yönleri ile de ortaçlardan ayrılırlar.*"[27] der.

Bağ-fiil veya ulaç terimlerini kullanan Haydar Ediskun "*Bağ-fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümleciği bağladıkları için bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir. Bağ-fiillere ulaç da denir.*"[28] demektedir.

Tahsin Banguoğlu ise, "Zarffiiller fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir: Bunlar tümü ile zamana bağlı değillerdir. Olumsuz ve edilgen görünüşlerine girerler. Zarffiillerin sıfatfiiller gibi iyelik eki alanları ve

---

[24] Muharrem ERGİN: Türk Dil Bilgisi, (İstanbul, Bayrak Basım, 1986), 336.
[25] Nesrin BAYRAKTAR: Türkçede Fiilimsiler, (Ankara, TDK, 2004), 137.
[26] Kemal DEMİRAY: Temel Dilbilgisi (İstanbul, 1983), 164.
[27] Mehmet HENGİRMEN: Türkçe Dilbilgisi (Ankara, 2002), 254.
[28] Haydar EDİSKUN: Türk Dilbilgisi (İstanbul, 1999), 252.

almayanları vardır."[29] şeklinde açıklamalarda bulunmakta ve vardığımızda, yazmayacağımdan örneklerini vermektedir.

Kırım Türkçesi gramerleri ve Türkiye Türkçesi gramerleri arasında zarf-fiillerle ilgili birbirine zıt düşecek bilgiler bulunmamaktadır. Yalnız, Kırım Türkçesi gramerini hazırlayan A. Memetov, zarf-fiillerin geçişlilik-geçişsizlik; olumluluk-olumsuzluk gibi ifadeler de verdiğini söylemektedir. Ancak Banguoğlu'nun da belirttiği gibi bu ifadeler zarf-fiillerden kaynaklanmamakta, fiil kök veya gövdelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Banguoğlu, diğer gramerlerde bahsi pek geçmeyen veya varlığı kabul edilmeyen, iyelik eki almış zarf-fiillerden de bahsetmektedir.

[29] Tahsin BANGUOĞLU: Türkçenin Grameri (Ankara, 2000), 428.

I. BÖLÜM

KIRIM TÜRKÇESİNDEKİ ASIL ZARF-FİİL EKLERİ

1.1. -A Zarf-Fiil Eki:

Kırım Türkçesinde kullanılan bu zarf-fiil eki, ünsüz ile biten fiillere -a, -e, ünlü ile biten fiillere ise –y şeklinde getirilir.

1.1.1. Ekin İşlevleri:

1.1.1.1. Fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar yapar.

1.1.1.1.1 Aynı fiil tabanlarından tekrarlar kurup tarz bildiren zarflar oluşturması;

Bu arada mektepniñ ögünden keçeyatqan eki qart apaqay çoqunaraq: "Vay!!! Alladan qorqmağanları!" dep ***çoquna-çoquna*** *artlarına baqıp kettiler.* (AD,1981,2.) "Bu arada okulun önünden geçmekte olan iki yaşlı hanım istavroz çıkararak: 'Vay! Allahtan korkmazlar!' diye **istavroz çıkara çıkara** arkalarına bakarak gittiler."

Utana-utana *obkom sekretarınıñ kabinetine kirdim*. (AD,1981,4.) "**Utana utana** bölge sekreterinin ofisine girdim."

Bint ve ilâclar qoyılğan çantasını boynından keçirip sol yanına asqan sanitarka qız ***çapa-çapa*** *keldi*. (BTK,1980,40.) "Sargı ve ilaçlarının konduğu çantasını boynundan geçirip sol yanına asan hastabakıcı kız, **koşa koşa** geldi."

O qıyığınıñ ucunen közlerini sürterek başına kelgen belânı ***toqtala-toktala*** *ikâye etmekte, subetdeşiniñ közlerine diqqat ve büyük işançnen, bunıñnen beraber, imdat sorar kibi qayğı-kedernen baqmaqta edi*. (ÇE,

1981,113.) “O başörtüsünün ucuyla gözlerini silerek başına gelen belâyı **dura dura** hikâye etmekte, sohbet ettiği arkadaşının gözlerine dikkatle ve büyük bir inançla; aynı zamanda yardım bekler gibi kaygı ve acıyla bakmaktaydı.”

*Salge apte **yalvara-yalvara** ne ise de qış-qıyamette yaş balası, qart ana-babasınen dım ve suvuq mağazğa yerleşmege musade ala.* (DB, 1971,30.) “Salge Abla **yalvara yalvara** olsa da, kış kıyamette küçük çocuğu, yaşlı anne ve babasıyla birlikte nemli ve soğuk bodrum katına yerleşmeye izin alıyor.”

*Közler qalip doğrulığı, yürek temizligini körgenleri kibi, uydurılğan yalannı da **ayta-ayta** turalar*. (DY,1977,3.) “Gözler kalp doğruluğu ve yürek temizliğini gördükleri gibi, uydurulan yalanı da **söylerler**.”

*Bilmeyim, aka. **Sallana-sallana**, **yırlay-yırlay** keldiler. Biz İsocan akanen qopqalarnı toldura edik*. (EK,1978,22.) “Bilmiyorum, ağabey. **Sallana sallana, şarkı söyleye söyleye** geldiler. Biz İsocan ağabeyle kovaları dolduruyorduk.”

*Şofer tüşip yol kenarındaki qart qarağaç tereginiñ tamırları arasından fışqırıp çıqqan çoqraq suvundan **qana-qana** içti.* (SQ,1973,47.) “Şoför inip yolun kenarındaki yaşlı karaağaç ağacının kökleri arasından fışkırıp çıkan kaynak suyundan **kana kana** içti.”

*Faeton, aylançıq taş yol boyu, de sağtqa de solğa **burula-burula** ketkende, Şevketniñ aqılına çeşit fikirler kelip keçe edi*. (T,1972,16.) “Fayton, dolambaçlı taş yol boyu, bir sağa bir sola **döne döne** giderken, Şevket’in aklından çeşitli fikirler gelip geçiyordu.”

***Süyreklene-süyreklene** okopqa, ölüler yanına tüşti ve bar quvetinen üstüne ölü cesedlerini çekip, közlerini yumdı*. (BTK,1980,21.) “**Sürüklene**

sürüklene istihkâma, ölülerin yanına çöktü ve var gücüyle cesetleri üstüne çekip, gözlerini yumdu.”

Quçaqlaştı, öpüştiler. Ana oğlunı kene, bu endi qaçıncı keresi, köz yaşlarını ***sile-sile*** *uzaq, telükeli yolğa, Vatan imayesine ozğardı.* (BTK,1980,44.) “Kucaklaştı, öpüştüler. Annesi oğlunu yine, hem de bu kaçıncı kere gözyaşlarını **sile sile** uzak ve tehlikeli yola, vatanı korumaya yolladı.”

Starostanıñ qızı,— dedi araba sabısı nemse ofitseriniñ yanında ***küle-küle*** *keleyatqan qadınnı kösterip,— alla boynuñnı ursın, bu yürgenleriñ bir kün ola ağız-burnıñdan çıqar, inşalla.* (DB, 1971, 8.) “Muhtarın kızı, dedi araba sahibi, Alman subayının yanında **gülerek** gelmekte olan kadını gösterip “Allah belânı versin, yaptıkların bir gün olur ağzından, burnundan gelir inşallah!”

Aldına meşin öglük tutqan, qalın bileklerini tirsegine qadar tiregen demirci qart, balaban çöküçnen, ***küçene-küçene*** *demir döge*. (DY,1977,46.) “Önüne deri önlük takan, kalın bileklerini dirseğine kadar sıvayan yaşlı demirci, iri bir çekiçle, zorlanarak demir dövüyor.”

Qızçıqlar bir-birinen el tutışıp, evlerinden biraz çetteki degirmen obası betke ***sevine-sevine*** *çapışıp kettiler.* (NY,1974,7.) “Kızcağızlar el ele tutuşup, evlerinden biraz ötedeki değirmen tepesine doğru **sevine sevine** koşuşarak gittiler.”

Ayriye başını asıp ***tüşüne-tüşüne*** *evge qayttı.* (SQ,1973,33.) “Ayriye başını eğip **düşüne düşüne** eve döndü.”

Qadın ***qaltıray-qaltıray*** *paltosını çıqardı*. (DB,1971,8.) “Kadın **titreyerek** paltosunu çıkardı.”

O eki yaqqa sarqqan qoñır mıyığını ***burğuçlay-burğuçlay*** *söz ayta.* (DY,1977,5.) “O iki tarafa sarkan kahverengi bıyığını **bura bura** konuşuyor.”

Endi qapısını açacaq edim, baqsam, Petroviç özü çapıp çıqtı, ***vayvalay-vayvalay.*** (EK,1978,69.) “Tam kapısını açacaktım, bir de baktım ki Petroviç kendisi **bağırıp çağırarak** koşup çıktı.”

O qorqudan qaltırap, ***ağlay-ağlay****, şu evde on beş nemets soldatı ve bir ofitser olğanını ayta*. (SQ,1973,68.) “O korkudan titreyerek **ağlaya ağlaya**, o evde on beş Alman askeri ve bir subay olduğunu söylüyor.”

Şevket, cenkten evelki kolhoz aqşamlarını hatırladı; bu maalde köyni, toğaydan qaytmaqta olğan tuvar ve qoylarnıñ çeşit sesleri, yaşlarnen qızlarnıñ işten ***yırlay-yırlay*** *qaytqanları yaraştıra edi*. (T,1972,1.) “Şevket, savaştan önceki çiftlik akşamlarını hatırladı.O zamanlar köyü, çayırdan dönmekte olan inek ve koyunların çeşitli sesleri, delikanlarla kızların işten **şarkı söyleye söyleye** dönüşleri süslüyordu.”

Uriye apte oğlunıñ omuzlarından quçaqlap, topallay-topallay öz evine doğru ketti. (T,1972,3.) “Uriye Abla oğlunun omuzlarına sarılıp, **topallaya topallaya** kendi evine doğru gitti.”

Yarım saat içerisinde soldatlar, açuvlı ve muğayğan qartlarnı, qadınlarnı ve bala-çağanı, avtomat qundağınen ***itekley-itekley*** *köy meydanına topladılar. (*T,1972,11.)”Yarım saat içerisinde askerler, öfkeli ve incinmiş yaşlıları, kadınları ve çoluk çocuğu, otomatik tüfeğin dipçiğiyle **itekleye itekleye** köy meydanına topladılar.”

Mamut aqay Şevketke olarnıñ adreslerini aytqan soñ, Şevket olarnı unutmamaq içün, özü içinden ***tekrarlay-tekrarlay*** *yuqlap qaldım.* (T,1972,43.) “Mamut Ağabey, Şevket’e onların adreslerini söyledikten sonra; Şevket onları unutmamak için, içinden **tekrarlaya tekrarlaya** uyuyakaldı.”

1.1.1.1.2. Farklı fiil tabanlarından tekrarlar kurup tarz bildiren zarflar oluşturması;

Kimerde o bu odağa quvançnen ***bağıra-çağıra*** *kire edi.* (AU,1980, 9.) “Bazen o, bu odaya sevinçle **bağıra çağıra** giriyordu.”

O ketken soñ menim omuzlarımdan dağ devirilgen kibi oldı. Lâkin birazdan bir balanı daa tutıp ketirdiler. Onı da ***bağırta-çağırta*** *ayaqlarışnı tal ağaçınıñ qabugınen bağladılar*. (NY,1974,60.) “O gittikten sonra benim omuzlarımdan dağ kadar yük inmiş gibi oldu. Fakat biraz sonra bir çocuğu daha tutup getirdiler. Onu da **bağırta çağırta** ayaklarını söğüt ağacının kabuğuyla bağladılar.”

Qalğanlarını ise soldatlar qıyır-çıyır eterek, ***ağlata-bağırta*** *iteklep episi on altı bala çıqardılar.* (T,1972,11.) “Kalanlarını ise -tamamı on altı çocuk- askerler itip kakarak, **ağlatıp bağırtarak** çıkardılar.”

Kim o?—dedi de, halqnı iteklep artlarına kirse de, kim aytqanını tapalmayıp, işitken sözlerini ***tökmey-saçmay*** *komendantqa ayttı.* (T,1972,11.) “Kim o, dedi ve halkı itekleyerek arkalarından girse de, kimin söylediğini bulamayıp, duyduğu sözleri **olduğu gibi** kumandana söyledi.”

1.1.1.2. Aynı fiilin tekrarı ile oluşan zarf-fiiller bazen “maktan dolayı, -dığı için” anlamında bir sebep ifadesi taşırlar.

Tarsıqa-tarsıqa *yürek hastalığına oğradı. Bular oña çezilmesi iç de mümkün olmağan bir mesele olıp körüne edi*. (NY,1974,42.) “**Üzüle üzüle** kalp hastalığına yakalandı. Bunlar ona çözülmesi hiç de mümkün olmayan bir mesele olarak görünüyordu.”

Küle-küle *er kesniñ içi-bağırı sarsıldı*. (BTK,1980,38.) “**Gülmekten dolayı** herkesin içi, bağrı sarsıldı.”

Bu sıcaqta çay içilirmi?— küldiler musafirler,— bizni bütünley pişirecek olasıñızmı şu, eyisi salqın suv ketirsin. Onı da ***içe-içe*** *qursaqlarımız şişti.* (BTK,1980,51.) “Bu sıcakta çay içilir mi, diye güldüler misafirler. Bizi iyice pişirecek misiniz, en iyisi serin su getirsin. Onu da **içe içe** karnımız şişti.”

Yeter, yeter! Bir aftadan berli bunı ***eşite-eşite*** *abu yerimden oldım,— dep Marianna qolunen tamağınıñ tübüni kösterdi.* (SQ,1973,38.) “Yeter, yeter! Marianna, bir haftadan beri bunu **duya duya** şuramdan oldum diye eliyle boğazının dibini gösterdi.”

Bay özüniñ mallarına tatlı suv bere, ırğatlarını bu accı suvdan içmege mecbur ete. Bu suvnı ***içe-içe*** *aul halqınıñ içi bağırı, küyip qala.* (SQ,1973,48.) “Zengin kendi hayvanlarına bile tatlı su veriyor, ırgatlarını bu acı sudan içmeye mecbur ediyor. Bu suyu **içe içe** köy halkının içi bağrı yanıyor.”

Ağlay-ağlay *betçigi kögerip qala*. (BTS,1979,59.) “**Ağlaya ağlaya** suratı morarıyor.”

Eñiştem kelgeninden berli maña bir qızını ***maqtay-maqtay*** *tamağı qurudı.* (SQ,1973,56.) “Eniştem geldiğinden beri bana bir kızı **öve öve** boğazı kurudu.”

Hoş keldiñ Bekir! ***Bekley-bekley*** *közlerimiz yolda qaldı,— dedi.* (T,1972,32.) “Hoş geldin Bekir, **bekleye bekleye** gözlerimiz yolda kaldı, dedi.”

1.1.1.3. Yardımcı fiilleri esas fiile bağlama görevinde kullanılırlar.

1.1.1.3.1. başla-: Kırım Türkçesinde bu yardımcı fiil, esas fiile –p zarf-

fiil ekiyle eklendiğinde hareketin başladığı anlamını verir.[30]

İnqilâbiy devirde yaşağan, onıñ mahsulı olğan ileri adamlar, küneş ışığı kibi, oqudı, bildi ve insaniyet nurlarını etrafqa ***saça başladılar****.* (AD,1981,1.) "İnkilâbî devirde yaşayan, onun ürünü olan önde gelen insanlar, güneş ışığı gibi okudu, öğrendi ve insanlığı aydınlatacak fikirlerini etrafa **saçmaya başladılar**."

Neft sanayısında ilki ***qullanıla başlağan*** *bu yañılıqqa neft mutehassısları yüksek qıymet kestiler*. (ÇE,1981,56.) "Petrol sanayisinde ilk defa **kullanılmaya başlayan** bu yeniliğe petrol uzmanları yüksek değer biçtiler."

Şu arada burçaqlı yağmur öyle bir ***quyuştıra başladı*** *ki, körmelisiñ.* (DY,1977,54.) "Bu arada dolu ve yağmur öyle **hızla yağmaya başladı** ki, görmelisin."

Aletler tsehine bar, saña kerek aletlerni bersinler. ***Çalışa başla.*** *Yavaş-yavaş ögrenirsiñ çilengirlikni...* (EK,1978,50.) "Aletler atölyesine git, sana gerekli aletleri versinler. **Çalışmaya başla**. Çilingirliği yavaş yavaş öğrenirsin."

Bu tilde balalar ve qadınlar içün "Alem-i-subyan", "Alem-i-nisvan" gazetaları ve kitaplar çıqarıldı. Bediiy eserler ***yazıla başlandı***. (Fİ,1986,9.) "Bu dilde çocuklar ve kadınlar için "Alem-i Subyan", "Alem-i Nisvan" gazeteleri ve kitaplar çıkarıldı. Bedii eserler **yazılmaya başlandı**."

Tañ maaline yaqın, Yaponlar er taraftan Suleymanovnıñ rotasına ***ücüm ete başladılar***. (BTK,1980,19.) "Tan vaktine yakın, Japonlar her taraftan Suleymanov'un rotasına **hücum etmeye başladılar**."

---

[30] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 389.

Qayerdendir peyda olğan dördinci asker pistoletini azır tutaraq, közlerini tavannıñ qıya açılgan qapısına tikkeni alda yavaş-yavaş ***köterile başladı****.* (DB,1971,37.) “Bir yerden çıkan dördüncü asker, tabancasını hazır tutarak gözlerini tavanın saçağa açılan kapısına dikmiş hâlde, yavaş yavaş **kalkmaya başladı**.”

Yerge oturıp ayaqlarımnı sozdım, çay içe-içe İsanıñ areketlerini ***közete başladım***. (EK,1978,30.) “Yere oturup ayaklarımı uzattım, çay içerek İsa’nın hareketlerini **gözetlemeye başladım**.”

Abselâm ğururnen bilgenlerini ***oquy başladı****. “A-da yoq, B-astında bir noqta, S-de yoq, T-üstünde üç noqta...”* (AU,1980,45.) “Abselâm gururla bildiklerini **okumaya başladı**. “A’da yok, B altında bir nokta, S’de yok, T üstünde üç nokta...”

Ekseri allarda Yunus Temirqaya dersniñ başından soñuna qadar yalıñız rus tilinde söylenmekni qanunlaştırdı ve talebeler onıñ aytqanlarını ***añlay başlağan*** *soñ yürekten quvana edi.* (AU,1980,54.) “Yunus Temirkaya genellikle dersin başından sonuna kadar; sadece Rusça konuşma şartı getiriyor, öğrenciler onun söylediklerini **anlamaya başladıktan** sonra gönülden seviniyordu.”

Bütün bedenim uyuşıp ağıra, ellerim, tizlerim sıdırılğan, samayımdan aqqan qan qatıp qalğan. ***Hatırlay başladım***... (DB,1971,34.) “Bütün bedenim uyuşup ağırıyor; ellerim, dizlerim soyulmuş, şakaklarımdan akan kan donmuş. **Hatırlamaya başladım**.”

Sizden eki ruble yigirmi kapik,—dedi şoför. Mustafa ağam cebinden qarmalap anavı bozılmağan yüzligini çıqardı da, şoferni ***maqtay başladı****. Ne qadar maqtav sözleri bilse, episini tiziştirdi.* (DY,1977,67.) “Sizden iki ruble yirmi kapik, dedi şoför. Mustafa ağam cebini karıştırıp işte o bozulmayan yüzlüğünü çıkardı ve şoförü **övmeye başladı**. Ne kadar övgü sözü biliyorsa, hepsini sıraladı.”

Aşağı tüşüp, ***bekley başladım****. Açıq pencereden Naum Yefimoviç Gritsaynıñ sesi eşitile*.(EK,1978,1.) "Aşağı inip, **beklemeye başladım.** Açık pencereden Naum Yefimoviç Gritsay'ın sesi duyuluyor."

Gazeta parçasına mahorka sardıñ da başıñnı aşağı alıp ayağıñnen bir tomar kesegini ***ezgiley başladıñ***.(DY,1977,22.) "Gazete parçasına tütün sardın ve başını eğip ayağınla bir miktarını **ezmeye başladın**."

1.1.1.3.2. bil-:Türkiye Türkçesinde esas fiile -(y)A zarf-fiil ekiyle bağlanan bil- yardımcı fiili; ya bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliğini, yani "yapabilme iktidarını", yahut da bir oluş ve kılışın gerçekleşme olasılığının (imkân ve ihtimalinin) bulunduğunu gösterir.[31] Kırım Türkçesinde esas fiile -A, -y zarf-fiil ekiyle bağlanan *bil-* yardımcı fiili de Türkiye Türkçesindeki işlevleri taşımaktadır.

1.1.1.3.2.1. "bil-" yardımcı fiilinin yeterlik işlevinde kullanılması;

Şahsiy cesürligi, yerli şaraitni yahşı bilüvi neticesinde Nuredin bir qaç arbiy eşelonnı zararlanuvdan ***qurtara bildi****, Nuredin qaç kere ölüp-tirildi.* (AU,1980,73.) "Şahsî cesareti ve yerli şartları iyi bilmesi sonucunda Nuredin birkaç askeri bölüğü zarar görmekten **kurtarabildi,** Nuredin kaç kere ölüp ölüp dirildi."

Bilesiñmi İbraim, gögercin poçtalonlıq da ***yapa bile.*** (BTK,1980,27.) "Biliyor musun İbraim, güvercin postacılık da **yapabiliyor**."

Çabiklikke, tola qalavda ileri usul ***qullana bilüvge****, keyfiyetke, işni temiz-pak yapuv meselesine ayrıca diqqat etiñiz*. (DY,1977,42.) "Çabukluğa, tuğla duvarda yeni yöntem **kullanabilmeye**, niteliğe, işi temiz yapma meselesine ayrıca dikkat ediniz."

---

[31] Zeynep KORKMAZ: a.g.e., 812.

*Soñra o til Sovet qurumınıñ yañı revolütsion tüşünce ve añlamalarını açıq, aydın **añlata bilecek** bir seviyege köterilmege borclu edi.*(Fİ,1986,12.) “Sonra o dil, Sovyet rejiminin yeni inkılabî düşünce ve anlayışlarını açıkça **anlatabilecek** bir seviyeye yükseltilmeye mecburdu.”

*Avtor bu yerlerni, andaki adamlarnı, olarnıñ urf-adetlerini, ümüt-arzularını yahşı bilgeninden, olarnı ustalıqnen ve nefisliknen **köstere bildi**.* (AD,1981,41.) “Yazar bu yerleri, oradaki insanları, onların örf-adetlerini, ümit ve arzularını iyi bildiğinden, onları ustalıkla ve nefis bir biçimde **yansıtabildi**.”

*Köpürniñ qaviy olması, çoq tonnalı tanklarnı **kötere bilmesi** kerek*. (AU,1980,7.) “Köprünün dayanıklı olması, ağır tankları **taşıyabilmesi** lâzım.”

*Daima böyle davransalar, planımıznı daa tez **eda ete bilecegimizge** şube yoq,— dedi*. (BTS,1979,2.) “Daima böyle davranırlarsa, planımızı daha çabuk **gerçekleştirebileceğimize** şüphe yok, dedi.”

*Kene aruv köylülerden erzaq yardımı alıp yetiştirdik, bayağı quvetlendik, düşman ormanğa burnını soqsa, keregi kibi **qarşılay bilirmiz**.* (DB,1971,48.) “Gene iyi, köylülerden erzak yardımı aldık, bayağı kuvvetlendik, düşman ormana burnunu sokarsa, gerektiği gibi **karşılayabiliriz**.”

1.1.1.3.2.2. “bil-” yardımcı fiilinin imkân ve ihtimal işlevinde kullanılması;

*Er bir yañı, ulu işte yañlışlıqlar, eksiklikler **ola bilir**.* (AD,1981,2.) “Her bir yeni ve büyük işte hatalar, eksiklikler **olabilir**.”

*Sabağace buzlarnen küreşip, parohod yalıdan olğanı-olacağı yarım kilometr **uzaqlaşa bildi**.* (AD,1981,18.) “Vapur sabaha kadar buzlarla mücadele edip sahilden yalnızca yarım kilometre **uzaklaşabildi**.”

Bu ilki quvançlı haber edi. Demek, bu yerde suv barlığı tasdıq oluna, ondan da başqa içilecek tatlı suv ***çıqa bilecegini*** *çamurnıñ damı bildire.* (BTS,1979,13.) “Bu ilk sevinçli haberdi. Demek, burada suyun varlığı onaylanıyor, ayrıca çamurun tadı içilecek tatlı su **çıkabileceğini** bildiriyor.”

Tehnika stantsiyası yerleşken odalarnıñ üstü ise daa izolâtsiya yapılmağan. Yüzlernen biñ rublelik ğayet qıymetli tehnika vastaları suv astında ***qala bile***.(ÇE,1981,17.) “Teknik araç istasyonundaki odaların üstü ise daha izolasyon yapılmamış. Bin rublelik gayet kıymetli yüzlerce teknik araç su altında **kalabilir**.”

Bizge bir nefesnen endekten atılıp çıqmaq kerek. Aksi alda bu endek epimizge qabir ***ola bile***.(MY,1978,56.) “Bizim bir nefesle hendekten atlayıp çıkmamız gerek. Aksi hâlde bu hendek hepimize mezar **olabilir**.”

Onıñ içün yahşı bilmegen adamıñ aqqında bir körgende fikir aytmaq qıyın şey. Er vaqıt ***yañıla bilesiñ***. (SQ,1973,80.) “Onun için iyi tanımadığın bir insan hakkında bir görüşte fikir belirtmek zor şey. Her zaman **yanılabilirsin**.”

O: “Belki stol yanında oturğanlar turıp keterler, Lenanen ***söyleşe bilirim****”—ümütinen bekley edi.* (BTS,1979,40.) “O, belki masadakiler kalkıp giderler, Lena’yla **konuşabilirim** ümidiyle bekliyordu.”

Yer astınıñ iş şaraitı başqaca. Yer üstünde adiy olıp körüngen vaqia yer astında beklenilmegen neticelerge alıp ***kele bile****.* (ÇE,1981,18.) “Yeraltının iş koşulları farklıdır. Yer üstünde önemsiz görülen olay yer altında beklenilmeyen sonuçlar **doğurabilir**.”

Yaqın vaqıtlarda semere ***bere bilecek*** *tedbirler hususında oylanmaq lâzim.* (ÇE,1981,80.) “Yakın bir zamanda semere **verebilecek** tedbirler hususunda düşünmek gerek.”

Bilem, tatay, siziñ başıñızğa belâ ***ketire bilem****, lâkin ne yapayım — başqa çarem yoq*. (EK,1978,12.) “Biliyorum abla, sizin başınıza belâ **getirebilirim**; ancak ne yapayım, başka çarem yok.”

Başqa dialektlerden alınacaq söz ve formalar tilni zenginleştire bilecek küçke (manağa, şekilge, güzellikke) malik olğanı taqdirde ***alına bilir****.* (Fİ,1986,25.) “Başka ağızlardan alınacak kelime ve şekiller dili zenginleştirebilecek güce (anlama, şekle, güzelliğe) sahip olduğu takdirde **alınabilir**.”

Teşkilâtımızğa aza qabul etüv meselesine pek ciddiy yanaşmaq kerekmiz. Çünki bir aram qoy bütün sürüni aramlağanday, aramızğa tüşken bir hain, epimizniñ başımızğa ***yete bilir.*** (T,1972,48.) “Teşkilâtımıza üye kabul etme meselesine çok ciddî yaklaşmamız gerekir. Çünkü; kötü bir koyunun bütün sürüyü berbat etmesi gibi aramıza giren bir hain, hepimizi **mahvedebilir.**”

Yaralılar arasından seni qıdırdım. Bunıñ içün meni kim ***qabaatlay bilir****.* (DY,1977,22.) “Yaralılar arasından seni aradım. Bunun için beni kim **suçlayabilir**.”

Yedi aylıq olıp doğğan bala ***yaşay bile****...* (NY, 1974, 72.) “Yedi aylık olarak doğan bebek **yaşayabilir**...”

1.1.1.3.3. yaz-: Bu yardımcı fiil, Türkiye Türkçesinde, esas fiildeki oluş ve kılışa “az kalsın gerçekleşecek olma, gerçekleşmeye çok yaklaşmış olma” gibi bir anlam inceliği katmaktadır.[32] *yaz-* yardımcı fiili, Kırım Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki işlevi ile kullanılmaktadır.

[32] Zeynep KORKMAZ: a.g.e., 831.

*Lâkin haçnı almaqta olğanlardan biriniñ ayağı taydı, az qaldı kilseniñ qullesinden **yıqılayazdı**.* (AD,1981,2.) “Fakat haçı almakta olanlardan birinin ayağı kaydı, az kalsın kilisenin kulesinden **yıkılayazdı**.”

*Somurdana-somurdana bana dört şişe rakı berdi. Şişeleri direk ketirip Useinge berdim. Bu vaqıt onıñ yüregi **sıqıla yazdı**.* (DY,1977,34.) “Homurdana homurdana bana dört şişe rakı verdi. Şişeleri direk götürüp Usein’e verdim. O zaman onun içi **sıkılır gibi oldu**.”

*Acayip tabiatı bar bu oğlannıñ, Şakirniñ: bugün bütün kün er kesni küldüre-küldüre içeklerini **üze yazdı**.* (EK,1978,86.) “Bu çocuğun, Şakir’in acayip bir huyu var; bugün bütün gün herkesi güldüre güldüre bağırsaklarını **koparayazdı**.”

1.1.1.3.4. yat-: Kırım Türkçesinde –p zarf-fiil eki veya –A , -y zarf-fiil eklerinden biriyle bağlanan bu tasvirî fiil, her iki durumda da süreklilik ifadesi verir.[33]

*Keçitniñ bir qısmı azır **olayata** degende, düşman snaryadları çöp üstünde çöp qaldırmay, bütünini avağa savura ediler*. (AD,1981,8.) “Geçitin bir kısmı hazır **olmak üzere** dendiğinde, düşman mermileri taş üstünde taş bırakmadan, her şeyi havaya savuruyorlardı.”

*Qarşısında kene bir samuray bar. Ana o samuray öz qısmetine atılmağa **azırlanayatqan** qaşqır kibi ögge ıntıla*. (BTK,1980,20.) “Karşısında yine bir samuray var. İşte o samuray kısmetine **atılmaya hazırlanmakta olan** kurt gibi öne doğru yelteniyor.”

*Aradan üç yıl keçti. Reşid Alimov askerligini bitirip **qaytayata**.* (DY,1977,47.) “Aradan üç yıl geçti. Reşid Alimov askerliğini bitirip **geriye**

[33] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 395.

dönmek üzere.”

Zavodqa işke kelgenime de ana-mına bir ay ***olayata***. (EK,1978,52.) “Fabrikada işe girmeme de öyle böyle bir ay **olmak üzere**.”

Bayırğa can alâmetinen ***tırmaşayatqanda*** *menim sağ ayağıma, tizimden yuqarı kene oskolok parçası kelip urdı.* (MY,1978,27.) “Bayıra, can havliyle **tırmanırken** sağ ayağıma, dizimden yukarıya yine bir şarapnel parçası gelip çarptı.”

Maqpule kinodan adamlar ***çıqayatqanda*** *qaytıp keldi*. (SQ,1973,34.) “Makpule, adamlar sinemadan **çıkarken** döndü.”

Bir yuk odunnı arqasına sıqınıp yavaş-yavaş evge ***qaytayatqanda*** *aqılına anası tüşe daa*. (SQ,1973,57.) “Bir yük odunu arkasına yüklenip yavaş yavaş eve **dönerken** aklına anası düştü.”

Şevket, partizanlarnıñ zıqısından köyden ***qaçayatqan*** *muhtarnı ve onıñ oğlu göñüllüni, taş yol boyu faetonnen ozgarıp ketkende, öldürmege niyetlene.* (T,1972,60.) “Şevket, partizanların baskısından köyden **kaçmakta olan** muhtarı ve onun gönüllülere katılan oğlunu, taş yol boyunca faytonla uğurlamaya giderken öldürmeye niyetleniyor.”

Sağ oluñız! — dedi Acı Abla emşirege teşekkürnen baqıp ve yorğunlığı ***keçeyatqanını*** *sezdi.* (AU,1980,17.) “Hacı Abla hemşireye minnetle bakıp sağ olun, dedi ve yorgunluğunun **geçmekte olduğunu** hissetti.”

Çadırda yaşamaq qolaysız, çölde çalışmaq ağır... Qış da ***yetip keleyata*** *aşıqmaq kerek...* (AU,1980,40.) “Çadırda yaşamak kolay değil, tarlada çalışmak zor... Kış da **gelmek üzere.** Acele etmek gerekir...”

İlk tatiline kelgende babası Useinni: "Nasıl, oğlum, bir şeyler ***ögreneyatasıñmı*** *şu, ocalarıñ darılmaylarmı, yahşı añlatalarmı, neler ögreteler?— dep sualge tuttı.* (BTK,1980,3.) "İlk kez tatile gelince babası Usein'i: Nasıl oğlum, bir şeyler **öğreniyor musun**, hocaların kızmıyorlar mı, iyi anlatıyorlar mı, neler öğretiyorlar, diye sorgu suale çekti."

Demek efsaneler aqiqatqa ***çevirileyata****,— degen edi o vaqıtta Suleymanov quvançnen Monğol dostlarına*. (BTK,1980,17.) "Suleymanov, o zaman sevinçle Moğol dostlarına; 'Demek efsaneler gerçeğe **dönüşüyor**' demişti."

Azbarğa ***kireyatqanda*** *qarşı taraftaki evni kösterip, 'mınavı starostanıñ evi, butün qıynavlar ve dögüvler onıñ içinde olıp keçe', dedi.* (DB,1971,16.) "Avluya **girerken** karşı taraftaki evi gösterip işte muhtarın evi, bütün işkence ve şiddet orada gerçekleşiyor, dedi."

Ögümizde ***keteyatqan*** *eki qadınnıñ birisi çapıp kelip boynuma sarıldı*.(DB,1971,19.) "Önümüzde **gitmekte olan** iki kadından birisi koşarak gelip boynuma sarıldı."

Ücüm başladı. Bizge qarşı ***keleyatqan*** *duşmannı quvetli ateşke tuttıq.* (MY,1978,48.) "Hücum başladı. Bize doğru **gelmekte olan** düşmanı kuvvetli bir ateşe tuttuk."

Baqsa, yaşlarnıñ arasında Valeriyni kördi. Valeriy olarnı eslemey ***kete yata*** *edi.* (SQ,1973,54.) "Bakınca, gençlerin arasında Valeriy'i gördü. Valeriy onları **fark etmeden gitmekteydi**."

Men sizniñ emiriñizni icra etip qaytqanda, dördünci gruppanıñ sağ tarafından nemseler ***keçeyatqanlarını*** *kördim*.(T,1972,24.) "Ben sizin emrinizi yerini getirip dönerken, dördüncü grubun sağ tarafından Almanların **geçmekte olduklarını** gördüm."

1.1.1.3.5. tur-: Bu yardımcı fiil, esas fiilde belirtilen harekete süreklilik ifadesi verir.[34]

*Köyde biriniñ evi-barqı yanıp başlasa, dostları, qomşuları degil, duşmanı bile, qopqasını alıp yardımğa **çapa turğan**.* (BTS,1979,83.) "Köyde birinin evi, barkı yanmaya başlasa; dostları, komşuları değil, düşmanı bile, kovasını alıp yardıma **koşar**."

*İşten on-on beş daqqa boş vaqıt qalsa, traktornıñ bazı qısımlarını çıqartıp, yuvdıra, yağlata, soñ yerine **qoydıra turğan**.* (ÇE,1981,117.) "İşten on, on beş dakika boş vakti kalsa, traktörün bazı kısımlarını çıkartıp yıkatıyor, yağlatıyor sonra yerine **koyduruyor**."

*Rametli anam **ayta turğan** edi, qısmetler darqalğance yeriñden tur balam.* (SQ,1973,56.) "Rahmetli anam **şöyle derdi**: "Kısmetler dağılıncaya kadar yerinden kalk çocuğum."

*Men de o qızını pek begendim. Lâkin seniñ Leylâğa öyle köz taşlağanıñ **köre turıp**, arağa kirmek istemeyim, dedi Asan.* (BTS,1979,7.) "Ben de o kızı çok beğendim; fakat senin Leylâ'ya öyle baktığını **göre göre,** araya girmek istemiyorum, dedi Asan."

*Kiyik ayvanlar bir qaç künde bir kere, uzaq yolğa tüşip, suv yerine kelip, araretini **söndüre turğanlar**.* (BTS,1979,82.) "Geyikler birkaç günde bir kere uzaklara doğru yola düşüp, suyun bulunduğu yere gelerek hararetlerini **söndürürler**."

*Qartiyniñ torunı Şevketçik er kün sabalıq aştan soñ tatlı çay **içe turgan edi**. Bugün qave içmek istedi.* (DY,1977,61.) "Babaannesinin (biricik)

[34] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 394.

torunu Şevketçik, her gün sabah kahvaltısından sonra tatlı çay **içerdi**. Bugün kahve içmek istedi."

*Bayram künleri kolhoz qoy soyıp şorba da **pişirtire turğan**.* (EK,1978,18.) "Bayram günleri çiftlik koyun kesip,et suyu çorbası da **pişirtiyormuş**."

1.1.1.3.6. ber-: Bu yardımcı fiil esas fiile –A, -y zarf-fiil ekiyle ve –p zarf-fiil ekiyle bağlanır. –A, -y zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlandığı zaman, hareketin sürekli olduğunu veya tekrarlandığını ifade eder.[35]

*Ulu Vatan cenki başlağanınen siyasiy hadimlerge olğan itiyac **arta berdi**.* (AU,1980,45.) "Ulu Vatan harbinin başlamasıyla siyasi işçilere olan ihtiyaç **arttıkça arttı**."

*Bala büyük çevikliknen binanıñ qarçığasındaki basamaqqa **tırmaşa berip**, tavan qapısına yaqlaştı ve birazdan soñ daa büyük bir çevikliknen.yerge sırpanıp tüşti.* (DB,1971,36.) "Çocuk, büyük bir çeviklikle binanın ön cephesindeki basamağa **tırmanmaya devam edip**, tavan kapısına yaklaştı ve bir süre sonra daha büyük bir çeviklikle yere sıyrılıp indi."

*Luğatta ise evelki edebiy tilniñ söz fondu asabalığından ve kerekli olğanı taqdirde dialektlerden **alına berdi**.* (Fİ,1986,14.) "Sözlükte ise önceki edebî dilin söz kaynaklarının mirasından ve gerekli olduğu takdirde dialektlerden **alınmaya devam etti**."

*Düşman böyle şınalarnen bizim toprağımızğa **soqula bere**.* (MY,1978,16.) "Düşman böyle taktiklerle bizim toprağımıza **sokulmaya devam ediyor**."

---

[35] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 390.

İçken soñ ise, közlerine deñiz bile bir qarış olıp körüne, maşinasını onğa-solğa ***aydaştıra bere***. (NY,1974,24.) “İçtikten sonra ise, gözlerine deniz bile bir karış görünüyor, arabasını sağa sola **sürmeye devam ediyor**.”

Balalarğa kerek şeyni siz menden yahşı bilesiz, istegen şeyiñizni ***ala beriñiz****,— dep bir çetke çekildi.* (SQ,1973,51.) “Çocuklara gereken şeyi siz benden iyi bilirsiniz, istediğiniz şeyi **alın** diye bir tarafa çekildi.”

Olarnıñ nesilleri cenk ateşi körmesin. Arzularına ***irişe bersinler****.* (ÇE,1981,27.) “Onların nesilleri cenk ateşi görmesin. Arzularına **erişsinler.**”

Lâkin partizan otradları manevralı küreşip duşmannı birlikli ateşnen qarşılap aldı, oña qattı darbeler endire berip, dağlarnıñ ep içine çekildiler. (DB,1971,14.) “Lakin partizan müfrezeleri, manevralı savaşıp düşmanı hep birlikte ateşle karşılayıp, sert darbeler **indirmeye devam ederek**, dağların daha da içine çekildiler.”

Olsunlar! Bizge farqı yoq. Delbeli qavemi, delbesizmi biz içe beremiz. (DY,1977,62.) “Olsun, bizim için fark etmez. Biz kahveyi telveli de telvesiz de **içmeye devam ederiz**.”

Zuleyhanıñ közüne niçündir yuqu kirmey. Bir tarafından digerine ***çevirile bere***. (NY,1974,6.) “Züleyha’nın gözüne nedense uyku girmiyor. Bir o tarafa, bir bu tarafa **dönüp duruyor**.”

Aşhanede çanaq-çölmek şaltıratıp oturğan Sebilâ apte öglüginiñ ucuna qollarını ***sürte berip****:”Sofra qoyayımmı?"—dep soradı.* (SQ,1973,32.) “Mutfakta çanak çömlekle uğraşan Sebilâ Abla, önlüğünün ucuna ellerini **silmeye devam ederek**: ‘Sofra hazırlayayım mı?’ diye sordu.”

Leylâ çemodanını qapatıp onıñ üstüne oturdı. Yoq, anasınıñ-babasınıñ közüne degil, qartanasınıñ közüne tikilip baqtı; soñ ***ağlamsıray berip****: Sizge oşamaq isteyim qartanam — dedi.* (AU,1980,36.) "Leylâ bavulunu kapatıp onun üstüne oturdu. Hayır annesinin, babasının gözüne değil, anneannesinin gözüne baktı; sonra **ağlayıverecek gibi yapmaya devam ederek**; 'Size benzemek istiyorum nineciğim,' dedi."

Adamlarğa o iç bir şey añlatıp olamay. Tek: "Jannanı qıdırıñız, Jannanı qıdırıñız!"— dep ***tekrarlay bere****.* (EK,1978,89.) "O, insanlara hiçbir şey anlatamıyor. Sadece, 'Janna'yı arayın, Janna'yı arayın,' diye **tekrarlayıp duruyor**."

O yıllarnı ***hatırlay berseñ****, derdiñe dert qoşasıñ.* (SQ,1973,106.) "O yılları **hatırlamaya devam edersen**, derdine dert katarsın."

1.1.1.4. –A, -y zarf-fiil eki; *qayta* "tekrar", *erte* "erken", *yanaşa* "yanında" kelimelerinde kalıplaşır.

Alev kibi, avada dalğalanğan yır kibi, er kesniñ yüreginde halqqa ve Vatanğa hızmet etüv arzusı ***qayta-qayta*** *yañğırasın!* (AU,1980,32.) "Halka ve vatana hizmet etme arzusu alev gibi, havada dalgalanan şarkı gibi, herkesin yüreğinde **tekrar tekrar** yankılansın!"

O vaqıt biz er yerde büyük şan qazanğan "Çapayev", "Üç Tankçı, "Yedi Cesür", "İstrebiteller" kibi qaramanane, kinofilmlerni ***qayta-qayta*** *seyir eter edik.* (MY,1978,5.) "O zaman biz her yerde büyük şöhret kazanan "Çapayev", "Üç Tankçı", "Yedi Cesur", "İstrebiteller" gibi kahramanlık filmlerini **tekrar tekrar** seyrederdik."

Ekimler onıñ cigerlerini ***qayta-qayta*** *teşkerdi ve bir ille qalmağanına qanğan soñ, hastahaneden çıqmasına ruhset ettiler.* (SQ,1973,70.)

“Doktorlar onun ciğerlerini **tekrar tekrar** inceledi ve bir pürüz kalmadığına inandıktan sonra, hastahaneden çıkmasına izin verdiler.”

*Rotaları **qayta** baştan tekmilledi ve polknı tertipke qoya başladılar.* (MY,1978,26.) “Rotaları **tekrar** tamamladı ve alayı düzene koymaya başladılar.”

*Ekinci künü Kâmil Suleyman yaşağan yuqarı maalle tursın, onıñ **yanaşasındaki** nemetse maallesi, atta aşağı maalledeki balalar bile Useinniñ Kefege oqumağa ketecegini eşittiler*. (BTK,1980,3.) “İkinci gün Kâmil Suleyman’ın yaşadığı yukarı mahalle bir tarafta dursun, onun **yanındaki** Alman mahallesi, hatta aşağı mahalledeki çocuklar bile Usein’in Kefe’ye okumaya gideceğini duydular.”

***Yanaşadaki** odadan balalarnıñ şeñ külküleri eşitile*. (ÇE,1981,112.) “**Yandaki** odadan çocukların şen gülüşleri işitiliyor.”

*Fidane saqına-saqına bir-eki adım atladı, **yanaşa** odağa çıqqan babasına baqtı, keri qaytacak oldı, soñ toqtaldı*. (SQ,1973,9.) “Fidane sakına sakına bir iki adım ilerledi, **yandaki** odaya çıkan babasına baktı, geri dönecek oldu, sonra durdu.”

*Usein saba babasından da **erte** uyandı*. (BTK,1980,3.) “Usein sabah babasından da **erken** uyandı.”

*İşten **erte** çıqmaqnıñ elverişli bir tarafı daa bar: avtobusqa yetişesiñ.* (NY,1974,1.) “İşten **erken** çıkmanın elverişli bir tarafı daha var; otobüse yetişiyorsun**.**”

*Tarlağa er kesten soñ kele, er kesten **erte** qayta edi.* (NY,1974,10.) “Tarlaya herkesten sonra geliyor, herkesten **erken** dönüyordu.”

*İradeli bala, **erte**-keç ille ayaqqa turarım, dep ümüt ete*. (EK,1978,11.) “İradeli çocuk, **er** veya geç mutlaka ayağa kalkarım, diye ümit ediyor.”

*Tarlalarda, bağ-bağçalarda suv qıtlığı **erte** başladı.* (BTS,197,91.) “Tarlalarda, bağ ve bahçelerde su kıtlığı **erken** başladı.”

1.1.1.5. Kalıplaşarak edat olarak kullanılan kelimeler yapar; *ile (<il-e)* “ile”, *köre* (*<kör-e)* “göre”, *taba* (*<tap-a)* “doğru”, *bile* (*<bil-e)* “bile”, *diye (<di-y-e)* “diye”.

*Suleymanov qadınını em de oğulları İbraim **ile** Suleymannı art qapıdan tışarığa alıp çıqtı.* (BTK,1980,31.) “Suleymanov karısını ve oğulları İbraim **ile** Suleyman’ı arka kapıdan tışarıya çıkardı.”

*Hatırlavlarımnı sabır-qanaat **ile** diñlemeñizni rica etem.* (DB,1971,4.) “Hatıralarımı sabır ve inanç **ile** dinlemenizi rica ediyorum.”

*Tutulğanlardan birisiniñ aytqanına **köre,** keçken aftada nemseler bu köpürniñ tübünden bir ofitserniñ ölüsini tapqanlar*. (DB,1971,11.) “Yakalananlardan birisinin söylediğine **göre,** geçen hafta Almanlar bu köprünün altından bir subayın ölüsünü bulmuşlar.”

*Menim tüşüncelerime **köre** belki de, “Yaş quvet” gazetasına yollarlar.* (AD,1981,4.) “Benim düşüncelerime **göre** belki de ‘Yaş Kuvet’ gazetesine yollarlar.”

*Eski baraklarğa **köre** bu ev sanki masallarda aytılğan “Aq saray”.* (BTS,1979,63.) “Eski barakalara **göre** bu ev sanki masallarda anlatılan Ak saray.”

*Ştabda eşitip añlağanıma **köre** bugün anda şiddetli uruşlar olğan.* (DY,1977,8.) “Karargâhta işitip anladığıma **göre** bugün orada şiddetli savaşlar olmuş.”

*Ava ne qadar bozuq olsa da, transport toqtap qalsa **bile** o bir vaqıt işke keçikmey.* (SQ,1973,14.) “Hava ne kadar bozuk olursa olsun, ulaşım dursa **bile** o, hiçbir zaman işe gecikmiyor.”

*Oğlunı sıyladı, oña yolluq para berdi, yanağından öpti ve ketti… Artına aylanıp **bile** baqmadı*. (AU,1980,67.) “Oğlunu ağırladı, ona yol parası verdi, yanağından öptü ve gitti… Arkasına **bile** dönüp bakmadı.”

*Üyleden soñ açıq yerde degil de, terekler taldasında otursañ **bile** sıcaqqa dayanalmaysıñ.* (NY,1974,86.) “Öyleden sonra meydanda değil de, ağaçların gölgesinde otursan **bile** sıcağa dayanamıyorsun.”

*Bir kün bizimkilerniñ mudafaa tutqan yerinden bu adağa **taba** eki adam keleyatqanını kördik*. (MY,1978,42.) “Bir gün bizimkilerin müdafa ettiği yerden bu adaya **doğru** iki adamın gelmekte olduklarını gördük.”

*Buña baqmadan nemseler bizge **taba** kele ve pencerelerge qurşun yağdıralar.* (MY,1978,61.) “Buna rağmen Almanlar bize **doğru** geliyor ve pencerelere kurşun yağdırıyorlar.”

*Bar quvetinen itedi, özüne **taba** çekti, o da açılmadı.* (SQ,1973,4.) “Var gücüyle itekledi, kendine **doğru** çekti, o da açılmadı.”

1.1.1.6. +lA isimden fiil yapma ekiyle birleşerek, *bütünley* “tamamen”, *bulay* “böyle”, *şulay* “şöyle” kelimelerini oluşturur.

1.2. -p Zarf-Fiil Eki

Kırım Türkçesinde en işlek kullanılan zarf-fiil eklerindendir. Türkiye Türkçesinde şekilce dudak benzeşmesine uyarak yuvarlak ünlüler de almış olan -p zarf-fiil eki Kırım Türkçesinde, yalnızca –p şeklindedir. Kırım Türkçesinde II. heceden sonra yuvarlak ünlü kullanılmadığı için ek sadece "ı ve i" yardımcı seslerini alırlar. *başlap* "başlayıp", *işlep* "çalışıp", *doğrultıp* "doğrultup". Kırım Türkçesinde bilhassa olumsuz ifade veren –mA- fiilden fiil yapma ekinden sonra ekin –lp şeklinde eklendiği de görülür. *Lagerdeki esirlerge aftalarnen aş-suv* ***bermeyip başlaylar****.* (DB,1971,45.) "Lager'deki esirlere haftalarca yiyecek, içecek **vermemeye başladılar**."

-p zarf-fiil eki olumsuzluk eki –mA-'dan sonra birkaç istisna dışında kullanılmaz. –p zarf-fiil ekinin olumsuz şekli –mAy zarf-fiil ekiyle yapılır.

1.2.1.Ekin İşlevleri:

1.2.1.1. Eklendiği fiili zaman açısından esas fiile bağlar.

1.2.1.1.1. –p zarf-fiil eki, bağlı bulunduğu esas fiildeki hareketten biraz önce gerçekleşmiş olan bir hareketi karşılar.

Nemseler desanttan ***qorqıp****, ölülerini, tirilerini, arbiy tehnikalarını* ***taşlap*** *qaçtılar*. (DY,1977,11.) "Almanlar çıkarma birliklerinden **korkup** ölülerini, dirilerini, askeri araçlarını **bırakıp** kaçtılar."

Yigit oquğan gazetasını eki ***büklep****, skemle üstüne qoydı.* (DY,1977,29.) "Delikanlı okuduğu gazeteyi ikiye **katlayıp**, iskemle üstüne koydu."

Yañı közlükni ***taqıp****, közlük üstünden oñuna-soluna baqtı.* (DY,1977,32.) "Yeni gözlüğü **takıp** gözlüğün üstünden sağına, soluna baktı."

Soñra deminki studentlerden birisi ***köterip*** *atqan gazeta parçasını* ***alıp****, can sıqısından ondaki bir şiirni ecalay-ecalay oqumağa başladı.* (BTK,1980,9.) “Sonra deminki öğrencilerden birisinin **fırlatıp** attığı gazete parçasını **alıp** can sıkıntısından ondaki bir şiiri heceleye heceleye okumaya başladı.”

Maksarjava dülber pıçağını qılıfından ***çıqarıp****, yanındaki çulğa sürtti.* (BTK,1980,13.) “Maksarjava değerli bıçağını kılıfından **çıkarıp** yanındaki beze sürdü.”

Sen yarın bularnıñ episini temizge ***çekip*** *keleceksiñ, añladıñmı?* (BTK,1980,9.) “Sen yarın bunların hepsini temize **çekip** geleceksin, anladın mı?”

Yağ kombinatınıñ azbar qapusından ***kirip****, sağ tarafqa baqsañız, mında emekte şan-şüret qazanğan ilerilerniñ resimlerinen yaraştırılğan “Urmet tahtası”na közüñiz tüşer.* (ÇE,1981,7.) “Yağ fabrikasının bahçe kapısından **girip** sağ tarafa bakarsanız, orada hizmette şan, şöhret kazanan büyüklerin resimleriyle donatılan ‘Hürmet Panosu’ gözünüze çarpar.**”**

1.2.1.1.2. –p zarf-fiil eki, bağlı bulunduğu hareketin esas fiildeki hareketle aynı anda gerçekleştiğini gösterir.

Hatice apte neye ne qadar şaşmalasa da, endi elinden bir şey kelmeycegini ***añlap****, musafirlernen beraber ketmege mecbur oldı.* (NY,1974,35.) “Hatice Abla olanlara ne kadar şaşırsa da, şimdi elinden bir şey gelmeyeceğini **anlayıp** misafirlerle birlikte gitmeye mecbur oldu.”

O, özüniñ elâk olğan tuvğanlarını, köydeşlerini ve dost-eşini hatırlağanda, köz yaşını tutalmayıp, yavaştan ***ağlap,*** *sıqılğan yüregini boşatmağa tırıştı*.(T,1972,2.) “O, kendisinin mahvolan kardeşlerini, köylülerini

ve eşini dostunu hatırlayınca, göz yaşını tutamayıp, yavaşça **ağlayarak** sıkılan yüreğini rahatlatmaya uğraştı.**”**

*Eppeyi vaqıtqace böceklerniñ çırıltısını, deñizniñ şuvuldısını **diñlep**, tabiatnıñ acayip qoqusından sarğuşlanğan kibi yattı.* (BTK,1980,10.) “Epey vakte kadar böceklerin cıvıltısını, denizin gürültüsünü **dinleyip** tabiatın ilginç kokusundan sarhoş olmuş gibi yattı.”

*Cıyınlarda, klubda, eglence aqşamlarında qızlar uzaqtan **külümsirep** Muratqa qaraylar, yigitni çekinmey özlerinen oyunğa çağıralar*. (BTS,1979,1.) “Şenliklerde, klüpte, eğlence akşamlarında kızlar uzaktan **külümseyerek** Murat’a bakıyorlar, delikanlıyı çekinmeden oyuna çağırıyorlar.”

*Bir **sekirip**, qocaman ceviz tereginiñ alçaq dalından bir qaç yapraq qopardı.* (BTK,1980,3.) “**Hoplayarak** kocaman ceviz ağacının alçak dalından birkaç yaprak kopardı.”

*Asan özü de şimdi tatlı oylarnen oğraşır edi, faqat dostu böyle ağır alda olğanını **körip** acıdı, onıñ qasvetini yengilleştirmek istedi…* (BTS,1979,55.) “Asan’ın kendi de şimdi tatlı hayallerle uğraşıyordu, fakat dostunun böyle ağır hâlde olduğunu **görüp** acıdı, onun sıkıntısını hafifletmek istedi…”

1.2.1.2. Fiil tabanlarına gelerek tekrarlar kurar.

1.2.1.2.1. –p zarf-fiil eki, aynı fiil tabanlarından tekrarlar kurarak tarz bildiren zarflar oluşturur.

*Soñ **toqtap-toqtap** menim sualimnen bağlı ikâyesini başladı.* (AU,1980,72.) “Sonra **dura dura** benim sorumla ilgili olan hikâyesini anlatmaya başladı.”

Medine yenge aftalarnen onıñ yanında oturdı, ***ağlap-ağlap*** *oğlunıñ tenindeki süngü yaralarını, maalsiz çalarğan saçlarını sıypadı.* (BTK,1980,24.) “Medine yenge haftalarca onun yanında oturdu, **ağlaya ağlaya** oğlunun vücudundaki süngü yaralarını, zamansız ağaran saçlarını okşadı.”

Yerimden turıp pencere ögüne bardım. Yoq, toqtamağan, ***sepelep-sepelep*** *vira yağa.* (EK,1978,116.) “Yerimden kalkıp pencerenin önüne vardım. Yok, durmamış, **serpeleye serpeleye** ara vermeden yağıyor.”

Mansurnıñ aytqanlarını diñley, külümsirey. Kimerde ***şakıldap-şaqıldap*** *küle.* (NY,1974,30.) “Mansur’un söylediklerini dinliyor, gülümsüyor. Bazen **kahkahayla** gülüyor.”

Suleyman Halilov degenimiz uzun boylu, sarışınca kelgen mazallı bir kişi eken. ***Bağırıp-bağırıp*** *söylene. Bu oña ocalıqnıñ asabalığı olsa kerek.* (AU,1980,69.) “Süleyman Halilov dediğimiz kişi uzun boylu, sarışınca, uzun boylu bir kişiymiş. **Bağıra bağıra** konuşuyor.Bu ona hocalığın mirası olsa gerek.”

Maksarjava emceniñ musafirçenligini ise ***aytıp-aytıp*** *bitiralmay.* (BTK,1980,17.) “Maksarjava amcanın misafirperverliğini ise **söyleye söyleye** bitiremiyor.”

Sabanıñ taze avasından köksüni ***toldurıp-toldurıp*** *nefes alğan yigit institut azbarınıñ kemer qapusı yanına kelgende uzun selbiler tübüne yerleştirilgen oturğıçlar üstünde, sıra-sıra tizilip oturğan, yigit-qızlarğa nazar taşladı.* (ÇE,1981,75.) “Sabahın taze havasından göğsünü **doldura doldura** nefes alan delikanlı, enstitü avlusunun kemer kapısının yanına gelince uzun selvilerin dibine yerleştirilen oturakların üstünde, sıra sıra oturan delikanlı ve kızlara bir bakış attı.”

Soñ divan üstüne şıpırıldı. Puf yastıqqa başını kömüp ***ökürip-ökürip*** *ağladı.* (BTS,1979,53.) “Sonra divan üstüne kapandı. Başını yumuşak yastığa gömüp **hıçkıra hıçkıra** ağladı.”

Qopqalarını da ayaqlarınen ***tepip-tepip*** *mayıştırdılar.* (EK,1978,22.) “Kovalarını da ayaklarıyla **tepe tepe** eğdiler.”

Xirurg közüm ögünde maxasnen yaralarımdaki et parçalarını ***kesip-kesip*** *taşlay ve meni tınçlandırmaq içün, bu kesekler saña kerekmey dep fısılday.* (MY,1978,28.) “Cerrah gözümün önünde makasla yaralarımdaki et parçalarını **kesip kesip** atıyor ve beni rahatlatmak için bu parçalar sana gerekmiyor diye fısıldıyor.”

1.2.1.2.2. Farklı fiil tabanlarından tekrarlar kurarak tarz bildiren zarflar oluşturur.

55-60 kilometr yolnı cayav yürgen soñ, merametli şoförnıñ birisi meni maşinağa aldı, açıq maşinanıñ töpesinde, bu suvuqta ***qaltırap-qatıp*** *qaldım.* (AD,1981,18.) “55-60 kilometre yolu yaya yürüdükten sonra, merhametli şoförün birisi beni arabaya aldı; açık arabanın tepesinde, bu soğukta **tir tir titredim**.”

Emcesi aqılına bir şey tüşken kibi yerinden sıçrap turdı ve bana ağam ***terlep-pışnap*** *alıp kirgen sepetten bir tabaq ürük ketirip stol üstüne qoydı.*(NY,1974,5.) “Amcası aklına bir şey gelmiş gibi yerinden sıçradı ve bana abimin **oflayıp puflayarak** getirdiği sepetten bir tabak erik getirip masanın üstüne koydu.”

Üç-üç buçuk yaşlarında balaçıq neye o qadınnıñ eteklerine sarılğan, ***yıqılıp-sürünip*** *anasınıñ peşinden adımlay.* (BTK,1980,33.) “Üç, üç buçuk

yaşlarında çocukcağız niye o kadının eteklerine sarılmış, **düşe kalka** anasının peşinden yürüyor."

Onıñ dülberligi ve cesürligi qızlarnıñ tilinde destan olğan. Lâkin çoq teessüf ki, künlerniñ birinde yigit baqqan qoylarnıñ yarısı suvsızlıqtan ***yanıp-küyip*** *ölgenler*. (ÇE,1981,67.) "Onun yakışıklılığı ve cesareti kızların dilinde destan olmuş. Fakat ne yazık ki, günlerin birinde yiğidin baktığı koyunların yarısı susuzluktan **yanıp kavrularak** ölmüşler."

Kino kösterilse, ya da artistler kelse, qızlar, yaşlar ***kiyinip-quşanıp****, köy klubına toplaşalar.* (ÇE,1981,108.) "Sinema gösterilirse ya da artistler gelirse; kızlar, delikanlılar **giyinip kuşanıp**, köy klübüne toplanıyorlar."

Men ***qızarıp-bozarıp*** *yerimden turdım. Ne desem eken?* (EK,1978,37.) "Ben **kızarıp bozararak** yerimden kalktım. Ne desem ki?"

Pan Haybula ise, gece qaranlığında ***abınıp-sürünip*** *zornen öz köyüne kelip yete, amma, taqattan kesilip balçıq içinde serilip qala.* (SQ,1973,30.) "Pan Haybula ise, gece karanlığında **sendeleyerek** zorlukla kendi köyüne ulaşıyor; fakat takati bitip balçığın içine serilip kalıyor."

1.2.1.3. Birleşik fiillerin kuruluşunda görev alırlar.

1.2.1.3.1. başla-: Kırım Türkçesinde *başla-* yardımcı fiili; -p zarf-fiil ekiyle bağlandığında hareketin başladığı anlamını katar.

Şimdi onıñ közleri yaşlarnıñki kibi ***parıldap başladı***. (AU,1980,43.) "Şimdi onun gözleri gençlerinki gibi **parlamaya başladı**."

Ana-bala o yerde ***yaşap başlaylar***. (DB,1971,20.) "Ana, evlât orada **yaşamaya başlıyorlar**."

Başımıznı yerden kötergenimiz kibi etrafımızda snaryadlar ***patlap başladı.*** (MY,1978,19.) “Başımızı yerden kaldırdığımız gibi etrafımızda mermiler **patlamaya başladı.**”

Eki dost studentlik yıllarını, olıp keçken vaqialarnı ***hatırlap başladılar****.* (NY,1974,65.) “İki dost; öğrencilik yıllarını, olan biten olayları **hatırlamaya başladılar**.”

Ne içündir bilmem, sizden er kün mektüp ***beklep başladım****...* (BTS,1979,87.) “Niçin bilmiyorum, sizden her gün mektup **beklemeye başladım**...”

Bir qaç yutum yutqanınen öksürügi ***sakinlep başladı****, qolunı setke tayandırıp, ayaqlarını uzattı.* (SQ,1973,57.) “Birkaç yudum yutmasıyla öksürüğü **sakinleşmeye başladı**, kolunu sedire dayayıp, ayaklarını uzattı.”

Babama, az olsa da, yardım etmek içün men de tütün tarlalarında ***çalışıp başladım*** *ve balalıqtan keçinmeniñ ne olğanını añladım.* (DB,1971,1.) “Babama, az da olsa yardım etmek için ben de tütün tarlalarında **çalışmaya başladım** ve çocukluktan geçinmenin ne olduğunu anladım.”

Dünyağa, adamlarğa tamamı ile başqa köznen ***baqıp başladım****.* (EK,1978,62.) “Dünyaya, insanlara tamamiyle başka bir gözle **bakmaya başladım**.”

Ekinci künü ekimler ayağımdaki bintlerni çezdiler. Yaram ziyade ***ağırıp başladı****.* (MY,1978,28.) “İkinci gün hekimler ayağımdaki sargı bezlerini çözdüler. Yaram daha çok **ağrımaya başladı**.”

Yem olmağanından atlar da ***ölip başladılar****. Olarnıñ etinden faydalanmaga mecbur edik.* (BTK,1980,49.) “Yem olmadığı için atlar da **ölmeye başladılar**. Onların etinden faydalanmaya mecburduk.”

Mamutov qol saatine köz taşladı. Soñ o yaq-bu yaqqa ***yürip başladı.*** (ÇE, 1981,46.) “Mamutov kol saatine göz attı. Sonra o yana bir bu yana **dolaşmaya başladı**.”

Tanış olmağan bir yigitten oña teren sevgi bildirgen mektüpler ***kelip başladı.*** (NY,1974,91.) “Tanımadığı bir delikanlıdan, ona derin sevgi bildiren mektuplar **gelmeye başladı**.”

1.2.1.3.2. ol-: -p zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlanan bu yardımcı fiil, yeterlilik ifadesi verir.- p ol- şeklindeki bu yapı, zaman içinde işlevinde zayıflama olması sebebiyle, bilhassa olumsuzluk yeterlilik ifadesi veren –AmA ekinden sonra ilâve edilerek, yeterlilik ifadesini pekiştirir.[36]

Bu aqşam anamnı, Selmemni ve candan sevgen Lenyaremni köz aldına ketirip, çoq vaqıt ***yuqlap olamadım***. (AD,1981,13.) “Bu akşam annemi, Selmamı ve candan sevdiğim Lenyarem’ı gözümün önüne getirip, uzunca bir süre **uyuyamadım**.”

Rus aileleri yaşağan eñ yaqın yer Kelâta stantsiyasından yüz seksen kilometr avlaqta. Türkmen balaları olarnen körüşip ***oynap olamaylar.*** (AU,1980,49.) “Rus ailelerinin yaşadığı en yakın yer Kelâta İstasyon’undan yüz seksen kilometre uzakta. Türkmen çocukları onlarla görüşüp **oynayamıyorlar**.”

Dostları Omarğa brigadir ne kibi büyük yardım etkenini aytıp, añlatmaq istediler, lâkin o bu yahşılıqnıñ da emiyetini ***añlap olamadı***. (BTS,1979,14.) “Dostları Omar’a ekip başının nasıl yardım ettiğini anlatmak istediler; ancak o bu iyiliğin de önemini **anlayamadı**.”

---

[36] Zühâl YÜKSEL, “Kırım Türkçesinde ol- Yeterlik Fiili”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.12/1, 417-425.

*Onıñ yüzü maña tanış körünse de, kim olğanını **hatırlap olamadım**.* (DB,1971,47.) Onun yüzü bana tanıdık gelse de, kim olduğunu **hatırlayamadım**.

*Aqiqiy sevgi bir kere doğa deyler. Belki kerçektir. Lâkin şay ise de ümütnen, ulu ümütnen yaşarım. Çünki adam ümütsiz **yaşap olamaz**.* (EK,1978,79.) "Gerçek sevgi bir kere doğar diyorlar. Belki gerçektir. Fakat öyle ise de ümitle, büyük bir ümitle yaşarım. Çünkü insan **ümitsiz yaşayamaz**."

*Doktorlar Averbahnıñ ayatını qurtarmaq içün ne qadar tırışsalar da, **qurtarıp olamaylar**, ekinci gecesi o öle.* (AD,1981,28.) "Doktorlar Averbahnıñ hayatını kurtarmak için ne kadar uğraşsalar da, **kurtaramıyorlar**, ikinci gece o ölüyor."

*Men sizge deral cevap bermek istedim, lâkin adresiñizni bilmegenim içün, birden **yazıp olamadım**.* (BTS,1979,87.) "Ben size derhal cevap vermek istedim, lâkin adresinizi bilmediğim için, hemen **yazamadım**."

*Ağır sınavlar halqnıñ bu ğalebege olğan işançını **sarsıtıp olamadılar**.* (DB,1971,49.) "Ağır sınavlar halkın bu zafere olan inancını **sarsamadılar.**"

*Bu sözni saña, seniñ dülber közleriñe baqıp **aytıp olamadım**.* (DY,1977,8.), "Bu sözü sana, senin güzel gözlerine bakarak **söyleyemedim.**"

*Nemseler bu yolnı **qapatıp olamadılar**, lâkin er eki taraftan top ve pulemöt ateşi açıp turdılar.* (MY,1978,18.) "Almanlar bu yolu kapatamadılar, lâkin her eki taraftan top ve makinalı tüfekle ateş açtılar."

*Sevingeninden özüni **tutıp olamay**, ep oyaqtan bu yaqqa yüre, çaresi olsa, ekinci qatqa uçıp çıqmaq istey.* (NY,1974,81.) "Sevindiğinden kendini

tutamıyor, durmadan bir o yana bir bu yana yürüyor, imkanı olsa ikinci kata uçarak çıqmak istiyor."

*Eger sen bir ufaq şeyde yañılıp, balanı ıncıtırsıñ, bir daa o yañlışnı ömüriñniñ soñuna qadar **doğrultıp olamazsıñ**.* (SQ,1973,31.) "Eğer sen bir ufak şeyde yanılıp, çocuğunu incitirsen, bir daha o hatayı ömrünün sonuna kadar **düzeltemezsin**."

*Demek, çoq qanlar tökülgen şu belâlı köyni kapitan Galimbiyevskiy komandanlıq yapqan arbiy qısımnıñ askerleri alâ daa zabt **etip olamağan**.* (AU,1980,17.) "Demek çok kan dökülen şu belâlı köyü, yüzbaşı Galimbiyevskiy'in kumandanlık yaptığı askeri bölüğün askerleri hâlâ daha **zabt edememişler**."

*Biraz vaqıt keçken soñ, diger bir mektübinde sağlığınıñ yaramağanını, ögüne qoyğan bu esas planlarını ayatqa **keçirip olamaycağını** qasevetnen qayd ete.* (AD,1981,43.) "Biraz zaman geçtikten sonra, diğer bir mektubunda sağlığının iyi olmadığını, tasarladığı esas planlarını hayata **geçiremeyeceğini** üzüntüyle kaydediyor."

*Nikolay endi yigirmi sekiz yaşında. Çoqtan evlenmek vaqıtı keldi. Lâkin bu meseleni alâ çezip bir **qararğa kelip olamay**.* (BTS,1979,30.) "Nikolay şimdi yirmi sekiz yaşında. Çoktan evlenme vakti geldi. Lâkin bu meseleyi halâ çözüp bir **karara varamıyor**."

*Mariyanıñ tabanları kömür kibi qapqara ediler. Olar qızğan demir basıp, sorav sorağanlar.Mariya ise aqşamğace özüne **kelip olamağan**.* (DB,1971,41.) "Mariyanın tabanları kömür gibi kapkaraydılar. Kızgın demir basıp, sorgulamışlar. Mariya ise akşama kadar kendine **gelememiş**."

Lâkin mesele şunda ki, bu forma yani eken sözü -ken qısqartmasınıñ bergen manasını ***berip olamay***. (Fİ,1986,23.) “Lâkin mesele şöyle ki, bu kalıp yani, eken kelimesi ‘-ken’ kısaltmasının verdiği manayı **veremiyor**.”

Eger menim kibi yürekten sevgen olsañ şimdi menimnen böyle ***laqırdı etip olamaz ediñ***. (NY,1974,2.) “Eğer benim gibi yürekten sevmiş olsaydın şimdi benimle böyle **konuşamazdın**.”

1.2.1.3.3. çıq-: -p zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlanan bu yardımcı fiil, iş veya hareketin tamamlandığını ifade eder.[37]

Geologlar demir, altın, kömür tapılğan yerde planşet bölügini qat-qat büyültip, bölükliklerni daa ziyade ***işlep çıqalar****.* (BTS,1979,24.) “Jeologlar demir, altın, kömür bulunan yerde harita bölümünü kat be kat büyütüp, bu bölümleri daha çok **çalıştırıyorlar**.”

Bugün şeer gazetasında “Qorqaq Musanıñ batırlığı” serlevasında qısqa bir maqale ***basılıp çıqtı****.* (DY,1977,55.) “Bugün şehir gazetesinde ‘Korkak Musa’nın Yiğitliği’ başlığıyla kısa bir makale **basıldı**.”

Sabağa yaqın yañılmasam, Alekseyevka degen köyçikke ***kelip çıqtıq****.* (MY,1978,20.) “Sabaha yakın, yanılmıyorsam Alekseyevka denilen küçük köye **geldik**.”

O, özüni dağnıñ gür tereklerinden ayrı tüşken, qaya arasından ***ösip çıqqan*** *qıyış çam teregine beñzetip, yalıñızlığına ğayet tarsıqa edi.* (T,1972,3.) “O, kendini dağın gür ağaçlarından ayrı düşen, kayaların arasında **büyüyen** eğri çam ağacına benzetip, yalnızlığına fazlasıyla üzülüyordu.”

---

[37] Zühâl YÜKSEL: Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi, 391.

1.2.1.3.4. otur-: **-**p zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlanan bu yardımcı fiil, esas fiile süreklilik anlamı verir.[38]

Men bu emirniñ tekrarlanmasını ***beklep oturmadım****, ötmekni alıp içeri atıldım.* (EK,1978,4.) "Ben bu emrin tekrarlanmasını **beklemedim**, ekmeği alıp içeri fırladım."

Elbette bizim kontrrazvedkamız buña köz ***yumıp oturmadı****, olarğa qarşı daima küreş açıp turdı.* (MY,1978,16.) "Elbette bizim gizli polis teşkilatımız buna göz **yummadı**, onlara karşı daima mücadele verdi."

İdarede ***çalışıp oturğan*** *Alime raqamlar tolu kâğıtlardan bir tınış közlerini alıp, sağ tarafqa, pencerege baqtı.*(ÇE,1981,1.) "İdarede **çalışan** Alime, rakamlarla dolu kağıtlardan bir an gözlerini ayırıp sağ tarafa, pencereye baktı."

Anda neler olğanını tefsilâtlı surette ***aytıp oturmasam*** *da olur, belleyim*. (EK,1978,46.) "Orda neler olduğunu ayrıntılı surette **söylemesem** de olur, diye düşünüyorum."

Siznen ***oğraşıp oturmağa*** *bizim de vaqıtımız yoq*. (BTK,1980,30.) "Sizinle **uğraşmaya** bizim de vaktimiz yok."

Bu parçada şimal dialekti üstünlik köstergenini ***aytıp oturmağa*** *acet yoq.* (Fİ,1986,18.) "Bu parçada kuzey dialektinin üstünlük gösterdiğini **söylemeye** hacet yok."

Teneffüs vaqıtında sınıftan çıqa, bir kenarğa çekile ve ***daima tüşünip otura****.* (AU,1980,65) "Teneffüste sınıftan çıkıyor, bir kenara çekiliyor ve sürekli **düşünüyor**."

---

[38] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 394.

Şevket yerde yatqan Fikretovğa yardım ***etip oturtqan*** *soñ, biri-birlerine iç bir söz aytmazdan quçaqlaştılar.* (T,1972,58.) "Şevket yerde yatan Fikretov'a yardım **ettikten** sonra, birbirlerine hiç bir söz söylemeden kuçaklaştılar."

1.2.1.3.5. tur-: Esas fiilde belirtilen harekete süreklilik ifadesi verir. de- fiiline –p zarf-fiil ekiyle bağlandığında ise "-mek üzere" anlamı verir. *Onıñ başı, aqıl çoqluğından, çille qarpızı kibi mına- mına* ***patlayım dep tura.*** (TÖ.28) "Onun başı, akıl çokluğundan dolayı, yazın sıcak günlerinde yetişen karpuz gibi, hemen hemen patlamak üzere." [39]

Künlerniñ birinde sarışın, temiz kökten ve tınç deñizden renk alğan közleri ***parıldap turğan*** *bir yaş yigit brigadirni sorap keldi.* (ÇE,1981,47.) "Günlerin birinde sarışın, rengini temiz gök ve sakin denizden alan gözleri **parıldayan** bir delikanlı, ekip başını sordu."

Bizim yañı qurumğa, yañı ayatqa olarnıñ tiş ***qayrap turğanını*** *añlay edik.* (MY,1978,5.) "Bizim yeni sisteme, yeni hayata onların **diş bilediğini** anlıyorduk."

Bu arada, azbardaki aq divarlı aşhaneden Leylâ çıqıp, elinde büyük tabaqta ***tütep turğan*** *sıcaq plâvnı ketirip sofranıñ ortasına yerleştirdi.* (BTS,1979,33) "Bu sırada, Leylâ avludaki ak duvarlı mutfaktan çıkıp, elinde büyük bir tabakta **tütmekte olan** sıcak plavı getirip sofranın ortasına yerleştirdi."

O aqşam qapı içinde ***külümsirep turğan*** *yigit Elzaranen biribirini çin yürekten sevgenler.* (NY,1974,6.) "O akşam kapı aralığında **gülümseyen** delikanlı Elzara'yla birbirlerini canıgönülden sevmişler."

---

[39] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 394.

Şevketnen Fikretov divarğa tayanıp, közlerini qapığa tikip ve soñki saniyelerini ***beklep turdılar***. (T,1972,58.) “Şevketle Fikretov duvara dayanıp, gözlerini kapıya dikerek son saniyelerini **beklediler**.”

Töpeden qandiller kibi ***asılıp turğan*** *lampalar bütün azbarğa yarıq bere.* (BTS,1979,31.) “Tepeden kandiller gibi **asılan** lambalar bütün avluya ışık saçıyor.”

Bu arada on dört yaşlarında bir yaşnıñ menim közlerime ***baqıp turğanını*** *esledim*. (AU,1980,28.) “Bu arada on dört yaşlarında bir gencin benim gözlerime **baktığını** fark ettim.”

Klub ögünde bir top yaşlar, qızlar ***eglenip tura****, faqat olarnıñ arasında Leylânen Gülcian körünmey*. (BTS,1979,72.) “Kulüb önünde bir sürü delikanlı ve genç kız **eğleniyor**, fakat onların arasında Leylâ’yla Gülcian görünmüyor.”

Özü de külecek oldı, lâkin közleriniñ terenliginde ***gizlenip turğan*** *nasıldır bir qayğılı çizgiler deñişmedi.* (EK,1978,96.) “Kendisi de gülecek oldu, fakat gözlerinin derinliğinde **gizlenen** anlaşılmayan kaygılı çizgiler değişmedi.”

Mahzun közlerinen qarşıda pencereden ***körünip turğan*** *gür dallı terekke baqtı.* (NY,1974,67) “Mahzun gözleriyle karşıda pencereden **görünen** gür dallı ağaca baktı.”

Olar, ***gizlenip turğan*** *arqadaşlarına, evelden añlaşqan işaretni köstererek, öz yanlarına çağırdılar.* (T,1972,27.) “Onlar, **gizlenen** arkadaşlarına, önceden anlaştıkları işareti göstererek, yanlarına çağırdılar.”

1.2.1.3.6. al-: Bu yardımcı fiil, esas fiile -p zarf-fiil eki ile bağlandığında; ani ve kısa süreli bir hereketi ve fiilde belirtilen durum veya

kılışın tamamen özneye yöneldiğini, hareketin tamamlandığını ve maksada ulaşıldığını ifade eder.[40]

Redaktornıñ kabineti küçük bir odaçıq, yazı stolu odanıñ yarısını ***qaplap alğan****, onıñ artında ise Cafer Ğafarov.* (AD,1981,4.) "Redaktörün bürosu küçük bir odacık, yazı masası odanın yarısını **kaplamış**, onun ardında ise Cafer Ğafarov."

Kerime apte onı öz balasıday ***qarşılap aldı****.* (DY,1977,50.) "Kerime Abla onu kendi evlâdı gibi **karşıladı**."

Matvey Petroviç mukâfat sözüni eşitkeninen ***külümsirep aldı****.* (SQ,1973,77.) "Matvey Petroviç mükafat sözünü duymasıyla **güldü**."

Göñlünü Sevdalıq belâsı ***sarıp ala****, yürek örümçek yuvasına tüşken biçare köbelek kibi çapalana, lâkin qurtulmağa imkân tapılmay.* (BTS,1979,1.) "Gönlünü sevda belâsı **sarıyor**, yürek örümcek yuvasına düşen biçare kebelek gibi uğraşıyor; fakat kurtulmaya imkân bulamıyor."

Şu arada ***esip alğan*** *sakin yel, gazetanı yerge tüşürdi, Asiye apteniñ aldına yaydırdı*. (DY,1977,29.) "Bu arada **esen** sakin rüzgâr, gazeteyi yere düşürdü, Asiye Ablanın önüne serdi."

Biraz ***tüşünip alğan*** *soñ, indemeden, elimdeki bir ötmekni bitayğa uzattım.* (EK,1978,5.) "Biraz **düşündükten** sonra sesimi çıkarmadan, elimdeki ekmeği anneanneme uzattım."

1.2.1.3.7. qal-: -p zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlanan bu yardımcı fiil, hareketin tamamlandığını ifade eder.[41]

---

[40] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 397-398.

Böyle ağır tüşüncelerden soñ, tañ maalinde, Şevket nasıl ***yuqlap qalğanını*** *özü de duymadı*.(T,1972,2.) “Böyle ağır düşüncelerden sonra, tan vaktinde, Şevket nasıl **uyuyakaldığını** kendi de anlamadı.”

Adamlar yuqusırap ***buzlap qala bileler****, olarnı daima teşkermek kerek oldı.* (MY,1978,33.) “Adamlar uyuklayıp **donabilirler**, onları daima kontrol etmek gerek idi.”

Olar şeerniñ qocamanlığına, binalarnıñ büyükligine, soqaqlarnıñ keñligi ve andaki adamlarnıñ çoqluğına ***şaşıp qalalar****.* (ÇE,1981,93.) “Onlar şehrin kocamanlığına, binaların büyüklüğüne, sokakların genişiliğine ve oradaki insanların çokluğına **şaşıp kalıyorlar**.”

Şevketnen Gülnar söz tapalmay, biribirlerine ***baqıp qaldılar****.* (T,1972,17.) “Şevket’le Gülnar söyleyecek söz bulamayıp, birbirlerine **bakakaldılar**.”

Yigit yerdeki gazetanı alıp, közlerini Gülşenniñ resimine ***tikip qaldı****.* (DY,1977,29) “Yigit yerdeki gazeteyi alıp, gözlerini Gülşen’in resmine **dikti**.”

Bediiy edebiyatnı çoq oquğan ve aqılına ***siñdirip qalğan*** *talebe, ocanıñ bu sualine tüşünip cevap bere ve şu eserniñ avtorı kim olğanını ayta.* (AU,1980,50.) “Bedii edebiyatı çok okuyan ve aklına **yerleştiren** öğrenci, hocanın bu sualine tüşünerek cevap veriyor ve o eserin yazarının kim olduğunu söylüyor.”

1.2.1.4. de- fiiline eklenerek *dep “diye”* edatını yapar.

Eger siz razı olsañız, “Seydametov arqadaşnı işçi-köylü habercileri bölügine mudir olaraq tevsiye etemiz”, ***dep*** *yazdı*.(AD,1981,4.) “Eğer siz razı

---

[41] Zühâl YÜKSEL: a.g.e., 392.

olursanız, ‘arkadaşımız Seydametov’u işçi-köylü habercileri bölümüne müdür olarak tavsiye ediyoruz’, **diye** yazdı.”

Görkiy şeerine ketken vaqıtta, anda mıtlaqa qısım ve tanışlarnı, yaqın dostlarnı körerim, ***dep*** *ümüt ettim.* (AD,1981,19.) “Görkiy şehrine gittiğim zaman, orada mutlaka akraba ve tanıdıkları, yakın dostları görürüm, **diye** ümit ettim.”

Yaşamaq kerek, dayanmaq, bir çareler etip özümizniñkilerine haber etmek kerek,— ***dep*** *tüşüne edi komandir.* (BTK,1980,22.) “Yaşamak gerek, dayanmak, bir çaresini bulup bizimkilerine haber etmek kerek, **diye** düşünüyordu kumandan.”

Bu işlerni yapqanda “medeniyet filisleri mında ösip başlasın...” ***dep*** *tüşündi Mesut.* (ÇE,1981,23.) “Bu işleri yapınca, ‘medeniyet filizleri şimdi yeşermeye başlasın...’ **diye** düşündü Mesut.”

Velosipedli balalardan kimse yoq ekenmi, ***dep*** *qıdırındım.* (EK,1978,3.) “Bisikletli çocuklardan kimse yok muymuş, **diye** araştırdım.”

Ava suvuq edi. Taşkentke ketemiz, ***dep*** *yengil kiyingen yolcılar keñ vokzal meydanına çıqqanları kibi yañlışqanlarını sezip başladılar.* (SQ,1973,1.) “Hava soğuktu. Taşkent’e gidiyoruz **diye** hafif giyinen yolcular geniş istasyon meydanına çıktıkları gibi yanıldıklarını anlamaya başladılar.”

1.3. -ArAQ Zarf-Fiil Eki

Kırım Türkçesinde işlek olarak kullanılan ek; ünlü uyumuna uygun biçimde kalın ünlülü fiillere –arak; ince ünlülü fiillere de –erek şeklinde eklenir. Bu ek olumsuz fiillere getirilmemektedir. Genellikle, eklendiği fiili zaman bakımından esas fiile bağlar.

1.3.1.Ekin İşlevleri:

1.3.1.1.Cümledeki asıl fiilin gösterdiği hareketle aynı zamanda yapılan başka bir hareketi bildirir.

Dermenci qoranta azalarına ***baqaraq****: Yavaş-yavaş bu yerlerniñ avasına da alışırmız, dedi*. (AD,1981,39.) "Dermenci aile üyelerine **bakarak**:Yavaş yavaş buraların havasına da alışırız, dedi."

Men sizden "cebedeş arqadaş, başqa cevap beklemegen edim!" dedi professor ve başını ***sallayaraq*** *sözüni devam etti*. (AU,1980,39.) "Profesör, cephe arkadaşım, ben sizden başka cevap beklememiştim, dedi ve başını **sallayarak** sözüne devam etti."

Bu arada perde artındaki qapı açıldı ve komendant ayatqa ***çıqaraq****, başından gimnastörkasını soqıp, tışarığa çıqmağa aşıqtı*. (T,1972,2.) "Bu sırada perdenin arkasındaki kapı açıldı ve kumandan salona **çıkarak** asker gömleğini giyip dışarıya çıkmak için acele etti."

Patruller ekisi birden ***bağıraraq****, Şevketke cevap berdiler*. (T,1972,7.) "Devriyelerin ikisi birden **bağırarak**, Şevket'e cevap verdiler."

Komendant stol üstüne topografiya kartasını ***cayaraq****, onıñ üstüne közlerini tikti ve teren tüşüncege daldı*. (T,1972,8.) "Komutan masanın üstüne topografi haritasını **yayarak**, gözlerini haritaya dikti ve derin bir düşünceye daldı."

Böyle ***deyerek****, asker yavaştan keri çevirildi ve kelgen yolundan başta yavaş-yavaş, soñra çapıp ketti.* (BTK,1980,31.) "Asker böyle **diyerek** yavaşça geri döndü ve geldiği yoldan önce yavaş yavaş, sonra koşarak gitti."

Reis bir şey aytmadı, yalıñız yengilden ***külerek****, Mustafanı quçaqladı.* (ÇE,1981,110.) “Reis bir şey söylemedi, yalnız yeniden **gülerek** Mustafa’yı kuçakladı.”

Qollarını eki tarafqa açıp, ***kerilerek****, qarşısındaki qızğa baqtı*. (NY,1974,13.) “Kollarını iki tarafa açıp, **gerinerek** karşısındaki kıza baktı.”

Şevket de ***külümsireyerek****, yeñinden bir kâğıt çıqarıp oña uzattı.* (T,1972,41.) “Şevket de **gülümsereyerek**, yeninden bir kâğıt çıkarıp ona uzattı.”

1.3.1.2. Asıl fiilden biraz önce yapılan bir hareketi bildirir.

Selim ağa onıñ qorantası elâk oluvını ***hatırlayaraq****, düşmandan öz toprağında intiqam almaq içün, Şevket özü kelip yetkenine sevindi.* (T,1972,5.) “Selim Ağa onun ailesinin yok oluşunu **hatırlayarak** Şevket’in, kendi toprağında düşmandan intikam almak için gelmesine sevindi.”

Saba, köyde olğan on yaşından büyük, bütün oğlan balalarnı toplap, aralarından şu balanı ***taparaq****, bütün qorantasını yaqmaq kerek.* (T,1972,8.) “Sabah, köyde olan, on yaşından büyük bütün oğlan çocuklarını toplayıp aralarından o çucuğu **bularak** bütün ailesini yakmak gerek.”

Acele iş bar, Asan!— dedi de qoyun cebinden bloknotını ***çıqararaq*** *bir şeyler yazıp-sızmağa başladı*. (T,1972,6.) “Acele iş var Asan, dedi ve cebinden not defterini **çıkararak** bir şeyler yazıp çizmeye başladı.”

Düşmannıñ müdafaasını ***ögrenerek****, biz yañı ücümge azırlandıq.* (MY,1978,41.) “Düşmanın müdafasını **öğrenerek**, biz yeni bir hücuma hazırlandık.”

*Olar üçü de **gizlenerek**, taşlar arasından Şevketke yaqınlaşmaqta olğan nemse soldatlarına qarşı ateş açtılar*. (T,1972,23.) “Onlar üçü de **gizlenerek**, taşlar arasından Şevket’e yakınlaşmakta olan Alman askerlerine karşı ateş açtılar.”

*O, soqaqnıñ diger qaldırımına **keçerek**, ortalıqnı seyir etip turdı.* (T,1972,2.) “O, sokağın diğer kaldırımına **geçerek** ortalığı seyretti.”

*Ahır-soñu büyük çemodanını aldı, reisniñ evini **terk eterek** yolğa çıqtı*. (NY,1974,16.) “En sonunda büyük bavulunu aldı, reisin evini **terk ederek** yola çıktı.”

1.3.1.3. “-ArAQ” zarf-fiili, yükleme zaman açısından değil, doğrudan doğruya “-mak suretiyle, -dığı için, -dan dolayı” anlamında bir tarz bildirme ilişkisi ile bağlanabilir.

*Em bu hainlerniñ içerisinde **bulunaraq**, partizanlarnen bağ tutıp, tirileyin yaqılğan tuvğanları içün intiqam almağa yazılğan*. (T,1972,5.) “Hem bu hainlerin içerisinde **bulunarak**, partizanlarla ilişki kurup, diri diri yakılan kardeşleri için intikam almaya karar vermiş.”

*Yañı manalarnı bildirmek içün tilniñ öz qanunlarından **faydalanaraq**, yañı sözler yaratıla başladı*. (Fİ,1986,12.) “ Yeni anlamlarını bildirmek için dilin kendi kurallarından **faydalanmak suretiyle**, yeni sözler türetilmeye başlandı.”

*Men elimnen onıñ taş kibi qattı ve berçli avuçını **is eterek**, bu adamnıñ kerçekten de o aytuvlı Mambetov olğanına işandım*. (ÇE,1981,15.) “Ben elimle onun taş gibi sert ve nasırlı avucunu **hissederek**, bu adamın gerçekten de o meşhur Mambetov olduğunu anladım.”

*Faşistler desantçılarğa qarşı ücümge **keçerek**, olarnı deñizge taşlamaq istey ediler*. (AD,1981,16.) “Faşistler çıkarma birliklerine karşı hücuma **geçerek** onları denize dökmek istiyorlardı.”

*Dermenci adiselerge arbiy jurnalist közünen **baqaraq**, olarnıñ bir baqıştan közge çarpmağan, lâkin pek muim olğan taraflarını qayd ete*. (AD,1981,25.) “Dermenci hadiselere askeri gazeteci gözüyle **baktığı için**, onların bir bakışta göze çarpmayan, fakat pek önemli olan taraflarını kaydediyor.”

*Tabiat Sovet adamlarınıñ israrlığına ve emek qaramanlığına **boysunaraq**, özüniñ yerastı hazinelerini büyük bir cümertliknen açıp bermekte.* (AU,1980,61.) “Tabiat, Sovyet halkının kararlılığına ve emek kahramanlığına **tesir etmek suretiyle** yeraltı hazinelerini büyük bir cömertlikle sunmakta.”

*Bundan başqa Dermenci Rus klassik edebiyatına ziyadesinen **emiyet bererek**, ayrı yazıcılarmıñ yaratıcılığı aqqında maqaleler yaza.* (AD,1981,42.) “Bundan başqa Dermenci, Rus klassik edebiyatına fazlasıyla **önem vererek** farklı yazarların üretkenliği hakkında makaleler yazıyor.”

1.3.1.4. -ArAQ zarf-fiil eki, bazı fiillerde anlam kaymasına uğramış ve kalıplaşarak, edat veya zarf oluşturmuştur.

*Men, böyleliknen, Abdulla Dermencini ilk **olaraq** kördim*. (AD,1981,4.) “Ben, böylelikle Abdulla Dermenci’yi ilk **kez** gördüm.”

*Ömürimde ilki **olaraq** boş laftan areketke keçmek istedim, o da olmadı,— dedi Asan*. (BTS,1979,51.) “Ömrümde ilk **defa** boş lafı bırakıp hareketke geçmek istedim, o da olmadı, dedi Asan.”

*Biz Dnepr özenini birinci **olaraq** keçmek şerefine nail oldıq*. (AU,1980,6.) “Biz Dnepr nehrini ilk **defa** geçme şerefine nail olduk.”

*Şeer cemaatı onı alâcı talebe, mergin atıcı, usta voleybolcı **olaraq** bildi.* (AU,1980,4.) “Şehir ahalisi onu iyi öğrenci, keskin atıcı, usta voleybolcu **olarak** tanıdı.”

*Bu sualge cevap **olaraq** Asan ağa cenkke bağlı şöyle bir vaqianı ikâye etti.* (DY,1977,23.) “Bu suale cevap **olarak** Asan Ağa cenkle ilgili şöyle bir olayı hikâye etti.”

1.4.-mAdAn Zarf-Fiil Eki

Olumsuzluk ifadesi taşıyan bu ek; Kırım Türkçesinde kalın ünlülü fiillere –madan; ince ünlülü fiillere –meden şeklinde getirilir. İşlek olmayan bu ek, esas fiildeki hareketin zarf-fiilin gösterdiği harekete bağlı olmadan gerçekleştiğini bildirir.

1.4.1.Ekin İşlevleri:

1.4.1.1. Esas fiildeki hareketin zarf-fiilin gösterdiği harekete bağlı olmadan gerçekleştiğini bildiren olumsuz zarf-fiiller yapar.

*Uzeir öz bölüginen otuz altı saat devamında **raatlanmadan**, bir daqqa bile **çırım etmeden**, düşmannıñ qurşun ateşi astında, köküsinece suvğa kirip, Çulatova hutorı yanında ve Küdlatov köyünde köpürler qurdı.* (AU,1980,8.) “Uzeir kendi bölüğüyle otuz altı saat boyunca **dinlenmeden,** bir dakika bile **uyumadan** düşmanın kurşun yağmuru altında, göğsüne kadar suya girip, Çulatova çiftliğinin yanında ve Küdlatov köyünde köprüler kurdu.”

*Çoqqa **barmadan**, onıñ köstergen cesareti aqqında bütün frontlarğa haberler darqadı, onıñ aqqında şairler şiirler yazdılar, askerler onıñ*

aqqındaki yırlarnı yırladılar. (AU,1980,12.) “Çok **geçmeden**, onun gösterdiği cesaret hakkında bütün cephelere haberler dağıldı, şairler onun hakkında şiirler yazdılar; askerler onun hakkındaki şarkıları söylediler.”

*Aptelerim, yaş olmalarına **baqmadan**, açlıqtan qurtulmaq içün, alelacele qocağa barmaq zorunda qaldılar*. (DB,1971,2.) “Ablalarım, genç olduklarına **bakmadan** yokluktan kurtulmak için, alelacele kocaya varmak zorunda kaldılar.”

*Munire maqaralarnı nevbetnen, maşinanı **toqtatmadan** deñiştirmege alıştı.* (ÇE,1981,89.) “Munire makaraları sırayla, makinayı **durdurmadan** değiştirmeye alıştı.”

*Men özümizniñ evimizge **barmadan** şu evde gecelemege qarar berdim.* (DB,1971,8.) “Ben kendi evimize **gitmeden** bu evde gecelemeye karar verdim.”

*Divarda asılı kemanemni alıp, özüm bile **farqına barmadan**, çalıp başlayım.* (NY,1974,1.) “Duvarda asılı kemanımı alıp, **farkına bile varmadan** çalmaya başlıyorum.”

*Alma, yüzüm ve diger şeylerden tolu boqçaçığını arıqnıñ çetine, otlar arasına saqladı, **aşıqmadan** öglügini taqtı*. (NY,1974,14.) “Elma, üzüm ve diğer şeylerle dolu bohçasını kanalın kenarına, otların arasına sakladı, **acele etmeden** önlüğünü taktı.”

*Şu qızlarnıñ yanına kelgende Arslanov toqtaldı, iç bir söz **qoşmadan** biraz baqıp turdı ve küldi*. (SQ,1973,79.) “Bu kızların yanına gelince Arslanov bekledi, hiçbir söz **eklemeden** biraz baktı ve güldü.”

1926-1931 senesine qadar bu gazetada edebiy hadim olaraq çalışa, çoq ***keçmeden*** *mesul kâtip, ve soñra baş redaktor olaraq tayin eteler.* (AD,1981,5.) “1926’dan 1931 senesine kadar bu gazetede edebî işçi olarak çalışıyor, çok **geçmeden** mesul kâtip ve sonra baş redaktör olarak tayin ediyorlar.”

Boş vaqıt ***keçirmeden*** *işnen oğraşsa, bir zenaat da elde ete bilir*. (BTS,1979,46.) “Boş vakit **geçirmeden** bir işle uğraşırsa, bir zanaat elde edebilir.”

Arqadaşına ve balalarına ***keder etmeden****, yavaş-yavaş adımlap koridorğa, soñra azbarğa çıqtı.* (ÇE,1981,68.) “Arkadaşına ve çocuklarına **üzüntü vermeden** yavaş yavaş adım atıp önce koridora, sonra avluya çıktı.”

Men onıñ sözlerini soñunace ***diñlemeden*** *boynuna sarıldım.* (DB,1971,28.) “Ben onun sözlerini sonuna kadar **dinlemeden** boynuna sarıldım.”

Sergey Jannanıñ qoltuğından alıp tışarı çeke, qız ***indemeden*** *onıñnen çıqa.* (EK,1978,88.) “Sergey, Janna’nın kolundan tutup dışarı çekiyor, kız **sesini çıkarmadan** onunla çıkıyor.”

Biz şimdi yuqarıda kösterilgen şartlarğa ***riayet etmeden****, yañlış yapılğan sözlerden misaller ketirmek isteymiz.* (Fİ,1986,42.) “Biz şimdi yukarıda gösterilen şartlara **riayet etmeden** yanlış yapılan sözlerden örnekler vermek istiyoruz.”

Fransızlar onıñ cesürligine, kemalatına, qorqu ***bilmeden*** *küreşkenine ayrette qala ve suqlanalar*. (MY,1978,71.) “Fransızlar onun cesurluğuna, olgunluğuna, korku **bilmeden** savaşmasına hayretle bakıyor ve imreniyorlar.”

Çoq keçmeden ise, qartlardan biriniñ: "qavurma azır, buyurıñız!" degen sesi olarnı uyattı. (T,1972,31.) "Çok **keçmeden** yaşlılardan birinin; 'kavurma hazır, buyurun' şeklindeki sesi onları uyandırdı."

1.4.1.2. Eklendiği fiile "-maksızın, hep, sürekli olarak" anlamı katar.

Ölüm, yaralanmaq, hastalanmaq telükelerinden ğayrı, ***turmadan*** *çalışmaq kerek.* (AD,1981,15.) "Ölüm, yaralanma, hastalanma tehlikelerinden başka, bir de **durmaksızın** çalışmak gerekiyor."

Desantçılarğa ***turmadan*** *asker, silâ, aşayt yardımı ketmekte.* (AD,1981,16.) "Çıkarma birliklerine **durmadan** asker, silah, erzak yardımı gitmekte."

Gitlerciler desantçılarnı ve Dermenci bulunğan arbiy bölükni ***turmadan*** *bombalaylar, kontrücümge keçeler*. (AD,1981,17.) "Gitlerciler çıkarma birliklerini ve Dermenci'nin bulunduğu askerî bölüğü **durmadan** bombalıyorlar, karşı hücuma geçiyorlar."

Oña da ***turmadan*** *yazalar, şu ve bu meseleler aqqında onıñ fikirlerini soraylar.* (AD,1981,32.) "Ona da **durmadan** yazıyorlar, her tür mesele hakkında onun fikirlerini soruyorlar."

Şeer yıl-yıldan dülberleşe, ***turmadan*** *deñişe, kenişley*. (ÇE,1981,24.) "Şehir yıldan yıla güzelleşiyor, **durmadan** değişiyor, genişliyor."

Sovet halqınıñ şanlı ananeleri ***turmadan*** *zenginleşe ve nesilden-nesilge keçip kele.* (DB,1971,4.) "Sovyet halkının şanlı gelenekleri **durmadan** zenginleşiyor ve nesilden nesile geçiyor."

*Şu yerdeki alma teregi üstünde ardını **kesmeden** bülbül ötmekte edi.* (AU,1980,12.) “Buradaki elma ağacının üstünde **durmadan** bülbül ötmekte idi.”

*Dört asker yerde turıp tavannıñ qapısına **ardını kesmeden** ateş açtı.* (DB,1971,37.) “Dört asker yerde durup tavan kapısına **ara vermeksizin** ateş açtı.”

*O başqalarğa bir söz **demeden**, bütün qabaatnı menim üstüme qaldırdı ve yanağıma öyle bir şamar urdı ki, tap esimni coyğanım.* (DB,1971,1.) “O başkalarına bir söz **söylemeden** bütün suçu benim üstüme attı ve yanağıma öyle bir şamar vurdu ki, neredeyse aklımı kaybedecektim.”

*O kimsege bir şey **demeden** yanaşadaki gestapo ştabına çaptı, bir qaç daqqadan soñ üç nemse askerinen qaytıp keldi.* (DB,1971,37.) “O kimseye bir şey **demeden** yanıbaşındaki gestapo karargâhına koştu, birkaç dakika sonra üç Alman askeri ile dönüp geldi.”

*Evelâ zavodnıñ baş injenerinen, soñra bizim epimiznen, büyük-küçük **demeden**, qol berip, selâmlaştılar.* (EK,1978,26.) “Önce fabrikanın baş mühandisiyle, sonra bizim hepimizle, büyük küçük **demeden** tokalaşıp selâmlaştılar.”

*Bu künler içinde frontqa **toqtamadan** asker ve tehnika tolu eşelonlar ketip turdı.* (AD,1981,35.) “Bu günler içinde cepheye **durtamadan** asker ve araç dolu katarlar gitti.”

*Düşman ise bizim ücümimizni toqtatmaq maqsadınen, askerlerimizge qarşı **toqtamadan** ateş aça edi.* (AU,1980,7.) “Düşman ise bizim hücumumuzu durdurmak amacıyla, askerlerimize karşı **durmaksızın** ateş açıyordu.”

1.5.-mAy Zarf-Fiil Eki

-mA- fiilden fiilyapım ekiyle –y zarf-fiil ekinin birleşmesinden oluşmuştur.Olumsuzluk ifadesi taşır. Bu zarf-fiil eki, -a, -y ve -p zarf-fiillerinin olumsuzunu da yapar.

1.5.1.Ekin İşlevleri:

1.5.1.1. Fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar yapar.

1.5.1.1.1. Aynı fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar kurar.

*O **istemey-istemey** maña cevap qaytara*. (AU,1980,28.) “O **istemeye istemeye** bana cevap veriyor.”

*Avgust ayında qoşma derslerge **istemey-istemey** qatnadı.* (AU,1980,65.) “Ağustos ayında ek derslere **istemeye istemeye** katıldı.”

*Balanıñ babası başta suallerge **istemey-istemey** cevap berdi.* (AU,1980,66.) “Çocuğun babası sorulara önce **istemeye istemeye** cevap verdi.”

*Şevket **istemey-istemey** olarnen sağlıqlaştı ve keri qaytmağa başladı.* (T,1972,50.) “Şevket **istemeye istemeye** onlarla vedalaştı ve geri dönmeye başladı.”

1.5.1.1.2. Farklı sözcüğün tekrarı ile tekrarlar kurar.

*Şeerde, ocalar seminarlarında nelerni körse, nelerni eşitse, olarnı **tökmey-saçmay**, öz talebelerine yetkizip bere*. (AU,1980,55.) “Şehirde, hocaların seminerlerinde ne görür, ne duyarsa, onları **eksiltip çoğalmadan**, kendi öğrencilerine ulaştırıyor.”

Bezmey-talmay *oqudı, şimdi ise matematika ilimleri kandidatıdır.* (AU,1980,72.) "**Bıkıp usanmadan** okudu, şimdi ise matematik asistanı."

Toqtamay- turmay *dükündegen motor, sanki qulaqlarnı sağırlatqan edi.* (BTS,1979,84.) "**Durmadan** gürültüyle çalışan motor, sanki kulakları sağır etmişti."

Men olardan ***toqtamay-turmay*** *bilmegen şeylerimni sorar edim.* (SQ,1973,96.) "Ben onlardan, **durmadan** bilmediğim şeyleri sorardım."

1.5.1.2. Yardımcı fiillerle birlikte kullanılır.

1.5.1.2.1. qal- yardımcı fiili ile kullanılması;

Qaranlıq tüşken soñ, ***parçalanmay qalğan*** *bir köpürçik tapıp, kene Avgustovo kanalı artına çıqtıq.* (MY,1978,48.) "Karanlık düşdükten sonra, **parçalanmayan** küçük bir köprü bulup, yine Avgustovo Kanalı'nın arkasına çıktık."

Hatice apte, elbet, özüniñ etkenini yañlış tanıdı, lâkin kelinine de ***açuvlanmay qalmadı****.* (NY,1974,36.) "Hatice Abla, elbet kendisinin yaptığını yanlış anladı, fakat gelinine de **öfkelenmeye devam etti.**"

Onıñ sovhozğa kelmege istemegeninden, Valerikniñ mında qalğanına razı olmağanından, soñki kere menim qapımnı urıp çıqıp ketkeninden men bir şeyler ***duymay qalmağan edim****...* (SQ,1973,113.) "Onun sovhoza gelmeyi istememesinden, Valerik'in burada kalmasına razı olmamasından, son kez benim kapımı çarpıp çıkıp gitmesinden bir şey **anlamıştım**..."

Hastalarnı qabul etüv aqşamğa qadar devam etti, Çeşmeciyeva saat altı olğanını ***eslemey qaldı****.* (SQ,1973,11.) "Hastaları kabul etme akşama kadar devam etti, Çeşmeciyeva saat altı olduğunun **farkına varmadı**."

Asan, de anasına, de Şevketke baqıp ne yapacağını ***bilmey qaldı****.* (T,1972,3.) “Asan, bir annesine, bir Şevket’e bakıp ne yapacağını **bilemedi**.”

Mamut aqaynıñ evine kelgenge qadar çoq zametler çekip, soqaqtaki patrullerden saqlana-saqlana, ***seçilmey qalğanlarına*** *özleriniñ bile inanacaqları kelmedi.* (T,1972,52.) “Mahmut ağabeyin evine gelinceye kadar çok zahmet çekip, sokaktaki devriyelerden saklana saklana, **görülmediklerine** kendileri bile inanamadılar.”

1.5.1.2.2. tur- yardımcı fiili ile kullanılması;

Böyleliknen o, maşinanı ***toqtatmay tura*** *deñiştirgeni içün de bayağı iş vaqıtını iqtisad ete*. (ÇE,1981,89.) “Böylece o, motoru **durdurmadan** değiştirdiği için iş saatlerinden epeyce iktisat ediyor.”

İnsan ***tüşünmey*** *tura yaşap olamaz*. (AU,1980,10.) “İnsan **düşünmeden** yaşayamaz.”

Toqtamay turmay *düküldegen motor, sanki qulaqlarnı sağırlatqan edi*. (BTS,1979,84.) “**Durmadan** çalışan motor, sanki kulakları sağır etmişti.”

1.5.1.2.3. başla- yardımcı fiili ile kullanılması:

Soñ-soñundan, Zuleyha qızlarğa da ***qoşulmay başladı****.* (NY,1974,10.) “Daha sonra, Zuleyha kızların arasına da **katılmamaya başladı**.”

Oca bu işke o qadar alındı ki, avğa ketmegen kününi kün ***saymay başladı****.* (DY,1977,35.) “Hoca bu işe o kadar alındı ki, ava gitmediği günü gün **saymamaya başladı**.”

1.5.1.3. Asıl fiildeki hareketin, zarf-fiilin gösterdiği harekete bağlı olmadan gerçekleştiğini bildirir.

*Atta bazı köylerni yıqmağa-yaqmağa vaqıt **tapmay** qaçalar.* (AD,1981,35.) "Hatta bazı köyleri yakıp yıkmaya vakit **bulamadan** kaçıyorlar."

*Ulu Vatan cenki cebelerinde qollarında qalemi ve avtomatınen, qanını-canını **acımay**, uruşqan Abdulla Dermenciniñ numüne olmağa lâyıq ayatını oquyıcılarğa bildirmek isteginen bu hatırlavlarnı yazdıq.* (AD,1981,48.) "Ulu Vatan cengi çephelerinde bir elinde kalemi, bir elinde otomatik silahıyla kanını, canını **esirgemeden** savaşan Abdulla Dermenci'nin örnek olmaya layık hayatını okuyuculara bildirmek istediğimizden bu hatıraları yazdık."

*Türkmen halqınıñ büyük şairi Mahtumquli: "Öyle bir zaman kelir ki, biz epimiz oqumış olur, bir **qalmay** yazmaga ve kitap oqumağa ögrenirmiz", degen.* (AU,1980,49.) "Türkmen halkının büyük şairi Mahtumqulu: 'Öyle bir zaman gelir ki, biz hepimiz okumuş olur; bir tekimiz **kalmaksızın** yazmayı ve okumayı öğreniriz', demiş."

*Belli ki, deşetli yağmurlar, taşqınlar, boran, furtunalar yer üstüni **toqtamay** deñiştire*. (BTS,1979,47.) "Belli ki, dehşetli yağmurlar, seller, boran ve fırtınalar yeryüzünü **durmadan** değiştiriyor."

*Bu bala ise, baarde, suvsız çuqurğa oturtılıp, **tutmay** qurıp qalgan terekke beñzey, dedi Cemil öz-özüne.* (BTS,1979,60.) "Bu çocuk ise baharda, susuz çukura dikilip, **tutmadan** kuruyan ağaca benziyor, dedi Cemil kendi kendine."

*Asan işini **taşlamay**, aqşamlıq mektepte oquvnı devam ettirdi.* (BTS,1979,65.) “Asan işini **bırakmadan** akşam okulunda okumasını devam ettirdi.”

*Bir qaç qız **toqtamay** yemek, çay taşıp sofranı çeşitlendirmege tırışa.* (BTS,1979,72.) “Birkaç kız **durmadan** yemek, çay taşıyıp sofrayı çeşitlendirmeye uğraşıyor.”

*Köy köpeklerinden bile **saqınmay** bir yutum suv içmek isteyler.* (BTS,1979,82.) “Köy köpeklerinden bile **sakınmadan** bir yudum su içmek istiyorlar.”

*Maqsud ağanıñ nasıl adaletli, işkir usta ekenini **toqtamay** maqtay edi.* (BTS,1979,83.) “Maksud Ağa’nın ne kadar adaletli, çalışkan usta olduğunu **durmadan** övüyordu.”

1.5.1.4. Esas fiildeki hareketin sebebini açıklar.

*Lena iç **razı olmay**, yoluna devam etmek istedi.* (BTS,1979,36.) “Lena, **razı olmadığı için** yoluna devam etmek istedi.”

*Asan **inanmay**, mıtlaqa konvertlerni, mektüplerniñ imzalarını öz közünen körmek istedi.* (BTS,1979,88.) “Asan **inanmadığı için** zarfları, mektupların imzalarını mutlaka kendi gözüyle görmek istedi.”

*Qaarlenip barmağa yer **tapmay**, sert adımlarnen odası içinde dolanıp başladı.* (BTS,1979,53.) “Kahırlanıp gidecek bir yer **bulamadığı için**, sert adımlarla odasının içinde dolaşmaya başladı.”

1.6. ekende ~ eken ~ -ken Zarf-Fiil Eki

Kırım Tatarcasında e- fiilinin zarf-fiili e-kende iken, zaman içinde e-ken ve –ken biçimlerinde kullanımaya başlamıştır.

1.6.1. Ekin İşlevleri:

1.6.1.1. Zaman bildiren zarf-fiiller türetir.İsimlere eklendiğinde, eklendiği ismin gösterdiği zamanı, fiillere geldiğinde ise asıl fiille aynı anda olan iş veya hareketi gösterir.

*Orta **mektepte ekende** bu kitapnı başından soñunace eki kere oqup çıqqan edi.* (NY,1974,90.) "**Ortaokuldayken** bu kitabı başından sonuna kadar iki kere okumuştu."

*Asan **on eki yaşında ekende** olar eski baraktan yañı qurulğan dört qatlı evge köçtiler.* (BTS,1979,60.) "Asan **on iki yaşındayken** onlar eski barakadan yeni yapılan dört katlı eve taşındılar."

*Odedniñ kelecegini tüşünmek kerek, babası **sağ ekende** oqusın, alim olsun.* (EK,1978,47.) "Oded'in geleceğini düşünmek gerek, babası **sağken** okusun, bilgili olsun."

*Sizge Mihail Lvoviçni tapmaq zor olur, — dedi o, qalın papkadaki kâğıtlarnı bir taraftan ekinci tarafqa **çevirir eken**.* (AU,1980,21.) "Size Mihail Lvoviç'i bulmak zor olur, -dedi o; kalın dosyadaki kağıtları bir taraftan diğer tarafa **çevirirken**."

*Özen boyu uzanğan aylanmalı dağ yolunen ep aşağı **ener eken**, üstüñe avdarılıp yıqılacaq kibi turğan yüce dağlar eki tarafqa çekileler.* (ÇE,1981,65.) "Nehir boyu uzanan dolambaçlı dağ yoluyla hep aşağı **inerken**, üstüne yıkılacak gibi duran yüce dağlar iki tarafa çekiliyorlar."

Suleymanov ucsız-bucaqsız Monğolstan çöllerinden keçip ***keter eken****, tap oqup yürgende bu acayip memleketke musafir olıp kelgenini hatırladı.* (BTK,1980,17.) “Suleymanov uçsuz bucaksız Moğolistan çöllerinden geçip **giderken**, ta okuduğu dönemlerde bu mükemmel memlekete misafir olduğunu hatırladı.”

Stolnıñ sağ köşesinde qaldırıp o yan-bu yan ***yürer eken****, közüni gögercin saibinden almadı*. (BTK,1980,29.) “Masanın sağ köşesinde bırakıp bir o yana, bir bu yana **yürürken**, gözünü güvercin sahibinden almadı.”

Taşkent soqaqları boylap ***keter eken****, yaşlar ve qızlar, hususan balalar suqlanıp baqa, fahrnen, “qaramanlar, köresiñizmi”, deyler.* (BTK,1980,46.) “Taşkent sokakları boyunca **giderken** delikanlılar ve genç kızlar, özellikle çocuklar imrenerek bakıyor, gururla ‘kahramanları, görüyor musunuz’, diyorlar.”

Ekisi de oturmaq içün oñaytlanıp ***turar eken****, radio ilân etip başladı.* (SQ, 1973,84.) “İkisi de oturmak için **uğraşırken**, radyo ilan vermeye başladı.”

II. BÖLÜM

KIRIM TÜRKÇESİNDEKİ BİRLEŞİK ZARF-FİİL EKLERİ

İsim- fiil ve sıfat-fiillerle kurulan zarf-fiiller; Kırım Türkçesinde, isim-fiil ve sıfat-fiil eklerinin isim hâl ekleriyle veya çekim edatlarıyla genişleyerek kalıplaşması sonucunda oluşurlar. Kırım Türkçesinde kullanılan birleşik zarf-fiil ekleri şunlardır:

2.1.-mAzdAn Zarf-Fiil Eki

-mAz sıfat-fiil eki ile -dAn çıkma hali ekinin birleşmesinden meydana gelmiş bir zarf-fiil ekidir. Kalın ünlülü fiillere –mazdan şeklinde, ince ünlülü fiillere -mezden şeklinde eklenir. Ek Kırım Türkçesinde oldukça işlek bir kullanıma sahiptir.

2.1.1. Ekin İşlevleri:

2.1.1.1. Esas fiilin tarzını bildirir.

*Şevket yerde yatqan Fikretovğa yardım etip oturtqan soñ, biri-birlerine iç bir söz **aytmazdan** quçaqlaştılar.* (T,1972,58.) “Şevket yerde yatan Fikretov’a yardım ettikten sonra, birbirlerine hiçbir söz **söylemeden** kuçaklaştılar.”

*Şevketniñ sualine cevap **berilmezden**, ev içerisinde pısıldaşıp söyleşkenleri işitildi.* (T,1972,44.) “Şevket’in sualine cevap **vermeden**, ev içerisinde fısıldaşarak konuştukları duyuldu.”

2.1.1.2. Esas fiilin zamanını bildirir.

Tañ maalinde, daa ***kün çıqmazdan*** *pamuq tarlasına kirseñ, bu qoqunı duyasıñ*. (NY,1974,6.) “Tan vaktinde, daha **güneş çıkmadan** pamuk tarlasına girersen, bu kokuyu hissedersin.”

Erte degil de, isteseñ seni tañ ***ağarmazdan*** *uyatıp, aşatıp-içirip yibereyim.* (NY,1974,41.) “Sabahın erken saatlerinde değil de, istersen seni tan **ağarmadan** uyandırıp, yedirip içirip göndereyim.”

Köyge ***kirmezden*** *okoplarda mudafaa tutıp turğan soldatlarnı kördik*. (MY,1978,20.) “Köye **girmeden** istihkâmlarda müdafada bulunan askerleri gördük.”

Men mında ***kelmezden*** *bularnıñ episi aqqında tüşündim. Er alda sen meni unutqanğa beñzeysiñ*. (NY,1974, 22.) “Ben buraya **gelmeden** bunların hepsi hakkında düşündüm.Zannadersem sen beni unutmuşa benziyorsun.”

2.1.1.3. Esas fiilde bildirilen hareketin zarf-fiilden önce gerçekleştiğini “-mAzdAn evvel” kalıbıyla gösterir.

Men daa obkom sekretarına ***barmazdan evel****, başımda ileride gazeta işlerinde çalışmaq planı doğğan edi*. (AD,1981,4.) “Ben daha Bölge Komitesi’nin sekreterine **varmadan önce** aklımda, ileride gazete işlerinde çalışma planı doğmuştu.”

Aqşam yemegine ***oturmazdan*** *evel yuvunıp başlağanda omuzında eşya torbasınen bir asker keldi.* (BTK,1980,37.) “Akşam yemeğine **oturmadan önce** yıkanırken, omzunda eşya torbasıyla bir asker geldi.”

Pensiyağa ***çıqmazdan bir yıl evelsi*** *onı “Emek qızıl bayraq” ordeninen mukâfatladılar*. (BTS,1979,46.) “Emekliye **ayrılmadan bir yıl önce** onu ‘Kızıl Bayrak Emekçisi’ nişanıyla ödüllendirdiler.”

Bu dağnıñ töpesine ***çıqmazdan biraz evel*** *büyükten-büyük uçan suv çağlap tura*. (ÇE,1981,63.) “Bu dağın tepesine **varmadan biraz önce** büsbüyük bir şelale çağlayarak akıyor.”

Tantsa ***başlamazdan evel,*** *dostum meni demiryol stantsiyası yanındaki yeşil boyanen boyalğan tahta evçikke alıp kirdi*. (EK,1978,45.) “Dans **başlamadan önce**, dostum beni tren istasyonunun yanındaki yeşil boyayla boyanmış tahta kulübeye götürdü.”

O mında olğan yaşayışnı oña toy ***olmazdan evel*** *añlatmaq istegen edi.* (NY,1974,40.) “O, burada olan yaşayışı, ona düğün **olmadan önce** anlatmak istemişti.”

Ekrem bu vaqia ***olmazdan bir kün evel*** *evlerine keç ve zil sarhoş qayttı.* (NY,1974,79.) “Ekrem bu olay **olmadan bir gün önce** evlerine geç vakitte, zil zurna sarhoş döndü.”

Bu yıl tütüniñ köz quvandıra, Maqpule!— dedi Yeremeyev ***selâmlaşmazdan*** *evel*. (SQ,1973,58.) “Yeremeyev **selamlaşmadan önce**, ‘bu yıl tütünün göz dolduruyor Makpule,’ dedi .”

Partizanlarğa ***qoşulmazdan*** *evel nemse göñüllisi ediñmi?* (T,1972,19.) “Partizanlara **katılmadan evvel** Alman gönüllüsü müydün?”

Bir qaç qart ve qartiyler ise olar ***yuqlamazdan evel*** *aşatmaq içün at eti qavurmaqnen meşğul ediler*. (T,1972,31.) “Birkaç yaşlı adam ve kadın ise onlar **uyumadan önce** yedirmek için at eti kavurmayla meşguldüler.”

Menim bu sualimden soñ Nuredin bir sigarını ***bitirmezden evel,*** *ekincisini yaqtı*. (AD,1981,72.) “Benim bu sualimden sonra Nuredin bir sigarıyı **bitirmeden**, ikincisini yaktı.”

Bir vaqıtlarda özen çetlerindeki dağlar eteginde çobanlıq yapıp yürgen bir qart, ***ölmezden*** *bir qaç yıl evelsi şu Sangzar özeniniñ üstüne bir çadır qurğan.* (ÇE,1981,65.) "Bir zamanlar nehir kıyısında, dağların eteğinde çobanlık yapmakta olan bir ihtiyar, **ölmeden birkaç yıl önce** şu Sangzar nehrinin yanıbaşına bir çadır kurmuş."

Onıncı sınıfnı ***bitirmezden biraz evel****, Zuleyhanıñ anası, yürek hastalığından, apansızdan öldi.* (NY,1974,10.) "Onıncu sınıfı **bitirmeden kısa süre önce**, Zuleyha'nın annesi, kalp hastalığından, aniden öldü."

2.2. ĞAndA /-QAndA Zarf-fiil Eki

-Ğan /-Qan sıfat-fiil eki ile, bulunma hâl ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir zarf-fiil ekidir. Tonlu ile biten fiillerden sonra –ğanda /- gende; tonsuz ile biten fiillerden sonra –qanda /-kende şekilleri kullanılır.

2.2.1. Ekin İşlevleri:

2.2.1.1. Esas fiildeki hareket veya oluşun, zarf-fiille aynı zamanda olduğunu anlatırken kullanılır.

Mamut Nedim onı seve, ***oquğanda*** *oña elinden kelgen yardımnı köstere edi.* (AD,1981,2.) "Mamut Nedim onu seviyor, **okurken** ona elinden gelen yardımı gösteriyordu."

Qolunda silânen bir saat bayraq yanında ***turğanda*** *bularnıñ episi Useinniñ köz ögünden kelip keçti.* (BTK,1980,13.) "Elinde silahla bir saat bayrağın yanında **dururken** bunların hepsi Usein'in gözünün önünden gelip geçti."

O sovhozda ***yaşağanda*** *közlerinen körgenlerini ikâye tarzında oquyıcılarğa bildirmek istey.* (AD,1981,43.) “O sovhozda **yaşarken** gördüklerini hikâye tarzında okuyuculara bildirmek istiyor.”

Şimdi, mına bu satırlarnı ***yazğanda*** *em ağlayım ve em yazam.* (MY,1978,25.) “Şimdi, işte bu satırları **yazarken** hem ağlıyorum hem de yazıyorum.”

Katerina Manuylovna şerde ***yaşağanda*** *Valeriyniñ anasınen yaqın dost edi.* (SQ,1973,73.) “Katerina Manuylovna şehirde **yaşarken** Valeri’nin annesiyle yakın dost idi.”

İşlegende*, tüşünip* ***yürgende*** *aqılına öyle güzel fikirler, sözler, cümleler kele ki dersiñ, o şair.* (BTS,1979,78.) “**Çalışırken**, **düşünürken** aklına öyle güzel fikirler, sözler, cümleler geliyor ki sanki, o bir şair.”

Aqşam üstleri Ğafar işten ***qaytqanda****, Azizeniñ azbarda çalışqanını ya da açıq sofaçıqta tikişnen ograşqanını köre.* (BTS,1979,43.) “Akşam üstleri Ğafar işten **dönerken** Azize’nin avluda çalıştığını ya da açık terasta dikişle uğraştığını görüyor.”

Mustafanı işten ***qaytqanda*** *ekseri vaqıtlarda, qapu yanında, anası Gülizade apte qarşılap ala.* (ÇE,1981,33.) “Mustafa’yı işten **dönerken** genellikle, kapının yanında annesi Gülizade Abla karşılıyor.”

Bir defa Ğafar tamam azbarçıq ögünde, yoldan ***keçkende*** *qarşıdan, suv tolu eki qopqanen Azize kelgenini körip, toqtaldı.* (BTS,1979,44.) “Ğafar avlunun tam önünde, yoldan **keçerken** karşıdan su dolu iki kovayla Azize’nin geldiğini görüp, durdu.”

Asiye apte bazarğa ***ketkende*** *ve* ***kelgende*** *bu skemlege oturıp tınış*

ala. (DY,1977,28.) “Asiye Abla pazara giderken ve gelirken bu sandalyeye oturup dinleniyor.”

2.2.1.2. Esas fiildeki hareket veya oluşun, zarf-fiilden sonra olduğunu anlatırken kullanılır.

İmayesinde onlarnen maşina, yüzlernen adam olğan Ğaziyev partizanlarğa silâ, aş yollamaq ***kerek olğanda*** *bu işni özüniñ gruppasındaki şoferlerge avale ete edi.* (DB,1971,40.) “Himayesinde onlarca araç, yüzlerce adam olan Ğaziyev partizanlara silah, yemek yollamak **gerekince**; bu işi kendi grubundaki şoförlere havale ediyordu.”

Aylıq ***alğanda*** *Halil ufaq-tüfek masraf içün bir qaç kümüşler saqlay.* (DY,1977,35.) “Aylık **alınca** Halil ufak tefek masraflar için birkaç kuruş saklıyor.”

Ellige ***kelgende*** *Kencamet aqaynı mına böyle tüşünceler raatsızladılar.* (DY,1977,70.) “Elli yaşına **gelince** Kencamet ağabeyi işte böyle düşünceler rahatsız ediyor.”

Medsanbatqa ketirilgen yaralılarnıñ çoqluğına ***baqqanda****, mında vaziyetniñ ağırlığı körünip tura edi.* (AU,1980,17.) “Hastaneye getirilen yaralıların çokluğuna **bakınca** buradaki vaziyetin ağırlığı anlaşılıyordu.”

Ya men, Asan kibi azırcevap olsa edim, bu aqşam Leylânen ***körüşkende****, mıtlaqa lâzim sözler tapıp ortalıqta olğan suvuqlıqnı yımşatmağa çare tapar edim.* (BTS,1979,23.) “Keşke ben de Asan gibi hazırcevap olsaydım, bu akşam Leylâ ile **görüşünce** mutlaka uygun sözler bulup aramızda olan soğukluğu yumuşatmaya çare bulurdum.”

Düşmannıñ etraf köylerde yapqan vahşiyliklerini, zulumlıqlarını ***eşitkende*** *saçlarım tiklendiler.* (DY,1977,27.) “Düşmanın civar köylerde

yaptığı vahşilikleri, zulümleri **duyunca** saçlarım diken diken oluyor.”

2.2.1.3. Esas fiilin oluşması için gerekli şart ifadesini verir.

İç olmağanda *balalarımız oqusalar...* (BTK,1980,1.) “**Hiç olmazsa** çocuklarımız okusalar...”

İç olmağanda *yanıñdan vıznen keçip turğan taksilerge ışmar etseñ, seni istegen yeriñe yetiştirip barırlar. Em büyük zevq ile...* (SQ,1973,78.) “**Hiç olmazsa** yanından vız diye geçmekte olan taksilere işaret etsen, seni istediğin yere yetiştirirler. Hem de büyük bir zevkle...”

Madamki, siz arqadaşıñızğa tütün çeküvniñ zararını añlatmaq isteysiñiz, ***öyle olğanda*** *diñleñ men sizge qısqadan bir misal ketireyim.* (SQ,1973,49.) “Mademki, siz arkadaşınıza tütün içmenin zararlarını anlatmak istiyorsunuz, **öyleyse** dinleyin ben size kısaca bir örnek vereyim.”

Biz ölecegimizge razımız, duşmannen yüzme-yüz kelip uruşmağa, ***iç olmağanda*** *bir qaç danesiniñ boğurdağından tutıp soñ ölmege isteymiz.* (MY,1978,19.) “Biz ölmeye razıyız; düşmanla yüz yüze gelip savaşmayı, **hiç olmazsa** birkaç tanesinin boğazını sıkıp sonra ölmeyi istiyoruz.”

Kerek ***olğanda*** *yardım etmege bile bara.* (ÇE,1981,91.) “**Gerekirse** yardım etmeye bile gidiyor.”

2.2.1.4. Esas fiildeki hareket veya oluşun, zarf-fiilden önce olduğunu anlatırken kullanılır. Bu işlev esas fiilin II. tip geçmiş zamanın rivayeti şeklinde olduğunda ortaya çıkar.

Üylelik aş azır, canım, buyurıñız!— dep ***qıçırğanda*** *quyu qazuv tezyasınıñ direkleri artıq köterilgen ediler*. (BTS,1979,2.) “Öyle yemeği hazır

canım buyurun, diye **çağırdığında** kuyu kazma tezgahının direkleri artık taşınmıştı."

Ta sabadan: "Bugün aqşam kolhozda sağlıqlaşuv aqşamı keçirilecek", dep ***ilân olunğanda*** *Muratnıñ yüregi birden dükül*dep *başlağan edi.* (BTS,1979,70.) "Ta sabahtan: Bugün akşam kolhozda vedalaşma gecesi düzenlenecek, diye **duyrulduğunda** Murat'ın yüreği birden çarpmaya başlamıştı."

Gülşen maña bu yavlıqnı ***bergende****, men ondan bu ariflerniñ sırını sorağan edim*. (DY,1977,30.) "Gülşen bana bu mendili **verdiği zaman**, ben ondan bu harflerin sırrını sormuştum."

Suleymanov Taçankada duşmanğa qarşı ateş ***açqanda*** *sol eliniñ çinatiy parmağına qurşun kelip urulğan* ***edi****.* (BTK,1980,39.) "Suleymanov Taçanka'da düşmana karşı ateş **açtığı zaman** sol elinin küçük parmağına kurşun gelip değmişti."

Bir kere mından ***qaytqanda*** *Otuzda birer filcan qave içeyik dep, İsanıñ qavehanesine* ***kirgende****, anda adamlar küle-küle böyle bir vaqianı aytqanlarını özüm eşitken edim.* (BTK,1980,6.) "Bir kere burdan **dönerken** Otuz'da birer fincan kahve içelim diye, İsa'nın kahvehanesine **girdiğimizde**, oradaki adamların gülerek böyle bir olayı anlattıklarını işitmiştim."

2.2.1.5. Zarf-fiili esas fiile "-dığı hâlde" anlamında bağlanır.

Bu mesele onı pek raatsızlay, teren tüşüncelerge daldıra, geceleri **imkân olğanda** bile, o yuqlap olamay, onıñ sağlığına yaman tesir ete edi. (AD,1981,29.) "Bu mesele onu çok rahatsız ediyor, derin düşüncelere

daldırıyor; geceleri **imkân olduğu hâlde** uyuyamıyor, bu onun sağlığını kötü yönde etkiliyor."

Muratnıñ aqılına "ğaliba barışıqlıq yolu açıldı" hayalı ***kelgende****, Leylâ çevirilip çıqtı. Yigit onıñ artından baqıp qaldı*. (BTS,1979,28.) "Murat'ın aklına; 'galiba barış yolu açıldı' hayali **geldiği hâlde**, Leylâ dönüp gitti.Yiğit onun ardından bakakaldı."

Hayriniñ yarı çeresi ***külgende****, yarı çeresi ağlay da bile eken.* (AU,1980,51.) "Hayri'nin yüzünün yarısı **güldüğü hâlde** yarısı ağlayabiliyormuş."

Ekinci kvartal planı tolmasına sayılı künler ***qalğanda*** *apansızdan beton zavodı bozuldı*. (ÇE,1981,11.) "İkinci 'üç aylık süre planı'nın dolmasına sayılı künler **kaldığı hâlde** aniden beton fabrikası bozuldu."

2.2.1.6. "de-" fiiline eklenerek kalıplaşmasıyla "*degende"* şeklinde kullanılır.

Birazdan boynuna sarılayım ***degende*** *birden çekildi, özü de pek quvetli eken.* (BTS,1979,10.) "Biraz sonra boynuna sarılmak **üzereyken** birden çekildi, kendisi de pek kuvvetliymiş."

Sekiz ***degende*** *demiryol stantsiyası yanına kelip çıqtıq, zavod qapısına kirgenimizde sekizden on daqqa keçe edi.* (EK,1978,104.) "Sekiz **olduğunda** demiryolu istasyonunun yanına geldik, farikadan içeri girdiğimizde sekizi on geçiyordu."

Kene Valerik. Asıl şu oğlandan qurtulıp olacaqmızmı? Men qurtuldım ***degende****, sen tutuldıñ*. (SQ,1973,113.) "Yine Valerik. Asıl şu oğlandan kurtulabilecek miyiz? Ben kurtulmak **üzereyken** sen tutuldun."

2.3.-ĞAndAn/-QAndAn Zarf-Fiil Eki

-Ğan /-Qan sıfat-fiil ekiyle çıkma hâl ekinin birlieşmesinden teşekkül eden bir zarf-fiil ekidir.Tonluyla biten fiillere –ğandan /-genden;- tonsuzla biten fiillere –qandan /-kenden şeklinde eklenir. Sıfat-fiil eki ile çakma hâl eki arasına iyelik eki girebilir; *men alğandan* “aldığımdan”, *sen kelgenden* “geldiğinden”, *men atqandan* “attığımdan”, *sen içkenden* “içtiğinden”. Bu zarf-fiil eki edatlarla da kullanılır.

2.3.1. Ekin İşlevleri:

2.3.1.1. Esas fiildeki oluş veya kılışın sebebini bildirir.“-dığından dolayı, -dığı için” anlamında kullanılılır.

*Menim yaram biraz **tüzelmege başlağanından**, onı şimdi yarıp oskolkanı çıqarmağa acet yoq, dedi.* (MY,1978,22.) “Benim yaram biraz **düzelmeye başladığı için**, onu şimdi yarıp kirli kanı çıkarmaya gerek yok, dedi.”

*Kelinini o pek **sevgeninden** olsa kerek, yer kökke işanmay.* (NY,1974,44.) “O, gelinini çok **sevdiği için** olsa gerek, onu yere göğe sığdıramıyor.”

*Sabağa yaqın o **üşügeninden** qaltırap, sağına, soluna aylandı.* (BTK,1980,10.) “O, sabaha yakın **üşüdüğü için** titreyerek sağına, soluna döndü.”

*Sabırı **tükengeninden** yerinden turıp qapığa taba adımladı.* (SQ,1973,5.) “Sabrı **tükendiğinden** yerinden kalkıp kapıya doğru ilerledi.”

*Dağğa ketmek oldıqça **qıyınlaşçqanından sebep** vaqıtlı olaraq Annanı Kezlevge ozğarmağa, özüm ise Aqmescidde qalmağa qarar berdik.*

(DB,1971,23.) “Dağa gitmek oldukça **zorlaştığı için**, Anna’yı erkenden Kezlev’e yollamaya, kendim ise Akmescit’te kalmaya karar verdim.”

*Boyun damarı **çekkeninden**, başı bir tarafqa yantayıp, közleri aqiyğan*. (BTK,1980,38.) “Boyun damarı **çektiği için**, başı bir tarafa düşüp, gözleri ağarmış.”

2.3.1.2. -ĞAndAn eki edatlarla kullanılır.

2.3.1.2.1. “-ĞAndAn soñ, -QAndAn soñ” kalıbı içinde, eklendiği fiili esas fiilin zamanına bağlar.

*Aspiranturanı **bitirgenden soñ**, proyektlerniñ baş injeneri vazifesine işke yollandım...* (AU,1980,42.) “Doktorayı **bitirdikten sonra**, proje baş mühendisi göreviyle çalışmaya gönderildim...”

*Özüñ bir yetimniñ qadirine **yetmegenden soñ**, başqasınıñ ayatını da baltalaysıñ.* (SQ,1973,38.) “Kendin bir yetimin kıymetini **bilmediğin gibi**, başkasının hayatını da mahvediyorsun.”

*Dermenci Taşkentke **köçkenden soñ**, men ondan bir mektüp aldım.* (AD,1981,43.) “Dermenci Taşkent’e **taşındıktan sonra** ben ondan bir mektup aldım.”

*Lâkin bu afat şimdi maña, Baymatovnen **söyleşkenden soñ**, yanımda Zeniye turğanı içün, o qadar qorqunçlı belâ olıp körünmey edi.* (EK,1978,119.) “Fakat bu felaket; işte şimdi Baymatovla **konuştuktan sonra,** yanımda Zeniye olduğu için o kadar korkunç bir belâ olarak görünmüyordu.”

2.3.1.2.2. “-ĞAndAn berli, QAndAn berli” kalıbı içinde işin ne kadar süredir yapıldığını bilidirir ve esas fiilin zamanına sınırlama getirir.

Er alda Elmaznıñ qadrini bilmek kerek. Elmaz çalışa ***başlağandan berli*** *Temirqayanıñ tezyası ve çalışqan yeri de tertipke ketirildi*. (DY,1977,46.) “Her hâlde Elmaz’ın kıymetini bilmek gerek. Elmaz çalışmaya **başladığından beri** Temirkaya’nın tezgâhı ve çalıştığı yer de düzenli bir hâle geldi.”

Eger sizlerni soravğa çağırsalar, biz onı cenk ***başlağandan berli*** *körmedik, onıñ aqqında bir şey bilmeymiz, dep aytıñız.* (DB,1971,42.) “Eğer sizleri sorguya alırlarsa, ‘biz onu savaş **başladığından beri** görmedik, onun hakkında bir şey bilmiyoruz’, diye söyleyin.”

*Aqılımnı tanı****ğandan berli*** *çalışam. Beş-altı yaşında ekenimde de çalışa edim*. (EK,1978,72.) “Kendimi **bildiğimden beri** çalışıyorum. Beş, altı yaşındayken de çalışıyordum.”

Şaqanı o yalıñız canı sevgen, baznası ötken adamğa yapar. Biribirimizni ***bilgenden berli*** *âdeti öyledir.* (SQ,1973,40.) “O, şakayı yalnız canının sevdiği, nazının geçtiği insana yapar. Birbirimizi **tanıdığımızdan beri** âdeti böyledir.”

Asiye apte, pensiyağa ***çıqqandan berli****, bazarğa barmaqnı sıqlaştırdı.* (DY,1977,28.) “Asiye Abla, emekliye **ayrıldığında beri** pazara gitmeyi sıklaştırdı.”

Fidane ***ketkeninden berli*** *balalar bağçasında bir şey eksilgen kibi kele maña,— dedi Katerina*. (SQ,1973,18.) “Fidane **gittiğinden beri** çocuk bahçesinde bir şey eksilmiş gibi geliyor bana,— dedi Katerina.”

2.4. –Ğanday/-QAnday Zarf-Fiil Eki

ĞAn/- QAn sıfat-fiil ekinin, +day ekiyle birleşmesinden oluşan bir ektir. Tonlu ile biten fiillere –ğanday/ -gendey; tonsuzla biten fiillere –qanday/ -

kendey şeklinde eklenir.

2.4.1. Ekin İşlevleri:

2.4.1.1. Esas fiilin tarzını bildirir.

*Yaş olğan, at oynatqan, tepkende yerniñ suvunı **çıqarğanday** vaqtım da oldı.* (DY,1977,56.) “Genç olduğum, at koşturduğum, tepinince yerin suyunu **çıkaracak kadar** vaktim de oldu.”

*Bilâl aqay azçıq **yımşağanday** ola*. (DY,1977,64.) “Bilâl Ağa azıcık **yumuşayacakmış gibi** oluyor.”

*Tıraş olıp berber tükânından çıqqan soñ: “Endi toyğa **barğanday** oldıq,” dedi.* (DY,1977,66.) “Tıraş olup berber dükkânından çıktıktan sonra: ‘Şimdi düğüne **gidecek bir duruma** geldik,’ dedi.”

*Şevket birincide Uriye apteniñ evine bardı da, Asanğa raatsızlanmayıp, özüni iç bir şeyden **haberi olmağanday** tutmasını aytaraq, köy meydanına çıqmalarını teklif etti*. (T,1972,10.) “Şevket önce Uriye Ablanın evine gitti, Asan’a telaşlanmayıp hiçbir şeyden haberi **olmamış gibi** kendisini tutmasını söyleyerek, köy meydanına çıkmalarını teklif etti.”

*Şevketniñ yüregine oq **saplanğanday** oldı ve boğazına bir şey kelip tıqaldı.* (T,1972,15.) “Şevket’in yüreğine ok **saplanmış gibi** oldu ve boğazına bir şey tıkandı.”

*Bir yutum suvğa eki közüni oyıp **bergendey** ola.* (DY,1977,47.) “Bir yudum su için iki gözünü oyup **verecek gibi** oluyor.”

*Kencamet aqay bu yerde saqalını benzinnen **yaqqanday** oldı.* (DY,1977,71.) “Kencamet Ağa burada sakalını benzinle **yakmış gibi** oldu.”

2.5. -AcAQtA Zarf-Fiil Eki

Bu ek –AcAQ, -ycAQ sıfat-fiil eki ile +tA bulunma hâl ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir zarf-fiil ekidir.Ünlü ile biten fiillere -ycaqta /-ycekte; ünsüzle biten fiillere -acaqta/-ecekte şeklinde eklenir; *qaytacaqta* “döneceği zaman”, *ketecekte* “gideceği zaman”, *çıqacaqta* “çıkacağı zaman”.

2.5.1. Ekin İşlevleri:

2.5.1.1. Bu zarf-fiil eki, cümledeki esas fiile zaman bakımından bağlanır.

Soñra, ***turacaqta****, ayaqları arasına tüşken bir parçaçıq ötmek alıp, üç kere öpip, üç kere mañlayına tegizdi de, ağzına qaptı*. (EK,1978,33.) “Sonra, **ayağa kalkacağı zaman**, ayaklarının arasına düşen bir parça ekmeği alıp, üç kere öpüp, üç kere alnına değdirdi ve ağzına attı.”

Bufetçi qadın konyak şişesine qolunı ***uzatacaqta*** *Matvey Petroviç başını ters qaqıp, şarap şişesini kösterdi.*(SQ,1973,44.) “Büfeci kadın konyak şişesine elini **uzatacağı zaman**, Matvey Petroviç başını çevirip, şarap şişesini gösterdi.”

Qaytacaqta *olar sepetlerimizniñ içine listovkalar qoya ve üstüni yemişnen örte ediler.* (DB,1971,6.) “**Döneceğimiz zaman** onlar sepetlerimizin içine beyannameler koyuyor ve üstünü meyveyle örtüyorlardı.”

Sebilâ apte qapıdan ***çıqacaqta****: sen ana oldıñ, alâ daa salıncaqta sallanmağa sevesiñ, öylemi?* (SQ,1973,71.) “Sebilâ Abla kapıdan **çıkacağı zaman**; sen anne oldun, hâlâ daha salıncakta sallanmayı seviyorsun, öyle mi?”

O, yatqan yerinden turıp qapını açtı ve tışarı ***çıqacaqta,*** *bosağa üstünde köy starostasınen rast kelişti.* (T,1972,12.) “O, yattığı yerden kalkıp

kapıyı açtı ve dışarı **çıkacağı sırada** eşik üstünde köy muhtarıyla karşılaştı."

Avtobusqa ***minecekte:*** *Savlıqnen qal Esma!.. dep qol uzattım.* (DY,1977,41.) "Otobüse **bineceği zaman**: 'Sağlıcakla kal Esma,' diye el salladım."

Saba işke ***ketecekte****, Elzaranın qapısı üstündeki tüymeçikni tekrar-tekrar basıp, çañnı çıñıldattım.* (NY,1974,5.) "Sabah işe **gideceği zaman** Elzara'nın kapısının üstündeki düymeye tekrar tekrar basıp, zili çaldım."

Komandat oña cevap berip içeri ***kirecekte****, Şevket iç bir şeyden haberi olmağanday, aceleliknen özüniñ bölmesine kirdi ve yerine yattı.* (T,1972,2.) "Kumandan ona cevap verip içeri **gireceği zaman**, Şevket hiçbir şeyden haberi olmamış gibi aceleyle kendi odasına girdi ve yerine yattı."

Bıltır nemseler partizanlarğa qarşı ***ücüm etecekte****, Bekir aqaynı yol köstermek içün, özlerinen alıp ketken ediler*. (T,1972,4.) "Almanlar geçen sene partizanlara karşı **hücuma geçeceği zaman**, yol göstermek için Bekir Ağa'yı yanlarında alıp gitmişlerdi."

Gülnarnen Uriye apte indemeyip yollarını ***devam etecekte****, ekinci patrul olarnıñ yollarını kesti.* (T,1972,51.) "Gülnar ile Uriye Abla sesini çıkarmayıp yollarına **devam edeceği sırada**, ikinci devriye onların yollarını kesti."

2.6 -ĞAnce, -QAnce Zarf-Fiil Eki

-ĞAn /-QAn sıfat-fiil ekiyle, -ce eşitlik hâl ekinin birleşmesinden oluşan bir zarf-fiil ekidir. Tonlu ile biten kelimelere –ğance, -gence; tonsuz ile biten kelimelere qance, -kence şekilleri eklenir; *yazğance* "yazana kadar", *körgence* "görene kadar", *qaytqance* "dönene kadar", *ketkence* "gidene

kadar”. Ek, Eski Türkçedeki kuvvetlendirme edatı “ok“ ile birleşerek – ĞAncek, -Qancek şeklinde de kıllanılır.

2.6.1. Ekin İşlevleri:

2.6.1.1. Esas fiilde belirtilen iş veya hareketin zamanına sınırlama getirir. “-e kadar” anlamında kullanılır.

*Büyügen soñ mıtlaq çalışıp para qazanacağımnı, soñ çoq qurabiye pişirip epimiz **toyğance** aşaycağımızını tasavur ete edim*. (DB,1971,1.) “Büyüdükten sonra mutlaka çalışıp para kazanacağımı, sonra çokça kurabiye pişirip hepimizin **doyuncaya kadar** yiyeceğini hayal ediyordum.”

*Köyniñ bir başından diger başına **barğance** ateşke tutqanlar.* (SQ,1973,23.) “Köyün bir başından diğer başına **varıncaya kadar** ateşe tutmuşlar.”

*Bala eki-üç aylıq **olğance** Zulfiye evden çıqmadı. Gece-kündüz balanıñ yanından çekilmedi*. (NY,1974,48.) “Bebek iki, üç aylık **oluncaya kadar** Zulfiye evden çıkmadı. Gece gündüz çocuğunun yanından ayrılmadı.”

*Özleri suv aqqan trubağa yaqınlaşıp, biri meşrebenen, digeri avuçınen, evelâ suvnıñ damını baqtı, soñ **toyğance** içtiler*. (BTS,1979,80.) “Kendileri su akan boruya yaklaşıp biri maşrapayla, diğeri avucuyla, önce suyun tadına baktı, sonra **doyuncaya kadar** içtiler.”

*Suhumi poyezdına **mingence** üç saat vaqtımız bar edi.* (MY,1978,38.) “Suhumi trenine **bininceye kadar** üç saat vaktimiz vardı.”

*Özüniñ toyunı **ölgence** hatırlay, bala-çağasına, dost-eşine ikâye ete.* (SQ,1973,14.) “Kendi düğününü **ölünceye kadar** hatırlıyor; çoluk çocuğuna, eşine dostuna anlatıyor.”

Yeremeyev Maqpuleniñ brigadasından keçip, Arslanovnıñ tarlasına ***kelgence*** *ava bulutlap kökyüzü siyarmağa başladı.* (SQ,1973,60.) "Yeremeyev Makpule'nin ekibinin yanından geçip, Arslanov'un tarlasına **gelinceye kadar** hava bulutlanıp gökyüzü kararmaya başladı."

Biz yerge yatıp onı pulemöt ateşine ***tutqance*** *o közden ğayıp olıp ketti.* (MY,1978,25.) "Biz yere yatıp onu makinalı tüfekle **ateşe tutuncaya kadar**, o gözden kaybolup gitti."

Küneş ***çıqqance*** *barıp vokzalda oturmaysızmı?* (SQ,1973,3.) "Güneş **çıkıncaya kadar** gidip istasyonda oturmaz mısınız?"

Boçkalarnı ***boşatqance*** *yalı boyundaki selbi terekleri kesildi.* (BTK,1980,34.) "Fıçıları **boşaltıncaya kadar** sahil boyundaki selvi ağaçları kesildi."

Maña 28 askernen beraber özenni keçmek ve sağ yalıdaki muim bir töpeni elge keçirmek, onı askerlerimiz ***keçip bitkence*** *elde tutmaq avale olundı*. (AU,1980,5.) "Bana yirmi sekiz askerle beraber nehri geçmem ve sağ taraftaki önemli bir tepeyi ele geçirmem, orayı askerlerimiz **geçinceye kadar** elde tutmam havale edildi."

Suvuqlar ***tüşkence*** *tarlada bir çimtim pamuq qalmamalı*. (EK,1978,82.) "Havalar soğumaya **başlayıncaya kadar** tarlada bir parça pamuk kalmamalı."

2.6.1.2. Esas fiildeki fiilde belirtilen iş veya hareketin olması için gerekli şartı ifade eder. Ekin bu işlevinin oluşması için hem esas fiilin, hem de ek almış olan fiilin olumsuz bir ifade vermeleri gerekmektedir.

Düşman bir tamam ***teslim olmağance****, tınç ömürge qaytmaq mümkün degil.* (AU,1980,6.) “Düşman tamamen **teslim olmadıkça**, barış yapılması mümkün değil.”

O qaverenkli şalnen yüzüni öyle çırmağan ki, ***soyunmağance*** *tanıp olamadım*. (DB,1971,39.) “O kahverenkli bir şalla yüzünü öyle sarmış ki, **soyunmadıkça** tanıyamadım.”

Şu sıranı ***toldurmağance*** *traktornen de kimse qıbırdatıp olamaz!* (EK,1978,30.) “Şu sırayı **doldurmadıkça** traktörle de kimse kıpırdatamaz!”

Moskvağa barıp da dayıñnı ***körmegence*** *qaytma! Balalarğa seniñ ketirecek eñ qıymetli bahşışıñ ana şudır.* (SQ,1973,67.) “Moskova’ya gidip de dayını **görmedikçe** geri dönme! Senin çocuklara getireceğin en kıymetli hediyen işte budur.”

Tez, barıp menim emirimni ayt! Yeñiş elde ***etmegence****, keri bir soldat qaytıp kelmesin!* (T,1972,9.) “Çabuk, gidip benim emrimi söyle! Galibiyet **elde etmedikçe**, bir asker bile geri dönmesin!”

Universitetni bitirip, özümni işte ***körsetmegence****, ustalıqnı temelli elde etip ayaqqa qaviy* ***turmağance*** *sevgi derdine oğramam, dep öz-özüne söz Bergen edi de! Ya şimdi?* (BTS,1979,1.) “Üniversiteyi bitirip kendimi **göstermedikçe**, ustalığı iyice öğrenip ayakta sağlam bir şekilde **durmadıkça**, âşık olmam.”

2.6.1.3. Bu ek, eki almış fiil ile esas fiilde belirtilen iş veya hareketi karşı karşıya getirmek için de kullanılır. “-maktansa” işlevinde kullanılır.

*Mında çürip **qalğance** alıp barayıq, şu halq da sebeplensin* (NY,1974,40.) “Burda çürüyüp **kalmaktansa** alıp götürelim, şu insanlar da sebeplensin.”

Menim balama tiygence, barıp ögey anañnın artından qaravulla. O tapqanını qızına tıqıştıra. (SQ,1973,32.) “Benim çocuğuma **dokunmaktansa**, gidip üvey anneni gözetle. O bulduğunu kızının eline sıkıştırıyor.”

*Natanıñ ince belini qattı qucaqlağan Odedniñ yünli qollarını **körgence**, ölgeydim.* (EK,1978,44.) “Nata’nın ince belini sıkıca kucaklayan Oded’in kıllı kollarını **görmektense**, keşke öleydim.”

*Özleri aytqanı kibi qazanğa **tüşkence** qaçıp qurtul.* (MY,1978,50.) “Kendilerinin dediği gibi kazana **düşmektense** kaçıp kurtul.”

*Yeşilbasqan özeni qayda yata? Anda **barğance**, mına Qaraqamıs ayağıñ tübünde!— dep taşladı Kaştanov*. (SQ,1973,43.) “Yeşilbaskan nehri ta nerede? Oraya **gitmektense**, işte Karakamış ayağının tibinde, dedi Kaştanov.”

*Adıñ **çıqqance** canıñ çıqsın, degen qaideni unutma,—dep aqayınıñ zıtına basa.* (DY,1977,70.) “Adın **çıkıncaya kadar**, canın çıksın, denilen kaideyi unutma, diye abisinin damarına basıyor.”

2.6.1.4. “bar-” fiiline eklenerek -Ğa/-QA yönelme hâli eki alan bir isimle *barğance* şeklinde kullanılır ve tamamı, hepsi gibi ifadeler verir.

*Üç dane sinisi, qıyma tahtası, satırı ve kelin **sipirtkisine barğance** alıp kelgen eken.* (SQ,1973,83.) “Üç tane tepsisi, kıyma tahtası, satırı ve gelin **süpürgesine varıncaya kadar** getirmişmiş.”

*O qulaqlarına **barğance** qızarğan.* (SQ,1973,313.) “O **kulaklarına kadar** kızarmış.”

2.6.1.5. “-ĞAncek/-QAncek” şeklinde kullanılır. -ĞAnce/-QAnce birleşik zarf-fiil eki, Eski Türkçedeki kuvvetlendirme edatı “ok” ile birleşerek -ĞAncek/-QAncek şeklinde de kullanılır.Ekin işlevi, esas fiilde belirtilen iş veya hareketin zamanına sınırlama getirmektir.

*Diger patrul esini **toplağancek** onı da Uriye apte atıp, yerge serdi.* (T,1972,51.) “Diğer devriye aklını başına **toplayana kadar** onu da Uriye Abla tutup yere serdi.”

*Ekim Uriye aptenin̆ yarasından qurşun parçası çıqararaq, ilâclap, bintnen **sarğancek**, yerge yarıq tüşe başladı*. (T,1972,53.) “Doktor Uriye Ablanın yarasından kurşun parçası çıkararak, ilaçlayıp, sargı beziyle **sarıncaya kadar**, gün ağarmaya başladı.”

*Aydı Gülnar, keri qaytıp artımızdan **quvalatqancek**, kete bereyik.* (T,1972,50.) “Haydi Gülnar, geri dönüp **kovalatıncaya kadar**, gidelim.”

2.7. –DIQçA Zarf-Fiil Eki

-DIQ sıfat-fiil eki ile +çA eşitlik hâl ekinin birleşmesinden meydana gelmiş bir zarf-fiildir. Tonlu ile biten fiilere –dıqça /-dikçe; tonsuz ile biten biten fiillere -tıqça /-tikçe şeklinde eklenir; *yumdıqça* “yumdukça”, *dedikçe* “dedikçe”, *çıqtıqça “çıktıkça*“, *içtikçe* “içtikçe”.

2.7.1. Ekin İşlevleri:

2.7.1.1. Zamanda süreklilik veya sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar.

*Yıllar **keçtikçe** ekimniñ çalışuv usulı da, hastalıqnı añlav derecesi de, onıñ adamlarnen muamelesi de deñişe*. (ÇE,1981,70.) “Yıllar **geçtikçe** hekimin çalışma usulü de, hastalığı anlama derecesi de, onun insanlara karşı muamelesi de değişiyor.”

*Ulu Vatan cenkiniñ sabıq veteranları yıllar **keçtikçe** aramızdan ketecekler, olar öz vazifelerini Vatan aldında namusnen eda ettiler.* (MY,1978,72.) “Büyük Vatan Harbi’nin eski muharipleri yıllar **geçtikçe** aramızdan ayrılacaklar; onlar kendi vazifelerini vatan huzurunda onurla eda ettiler.”

2.7.1.2. Kalıplaşma yolu ile deyimleşmiş zarf şeklinde kullanılır.

Bu ekle kurulan bazı zarf-fiiller kalıplaşarak kendi anlamlarını yitirip deyimleşmiş zarflara dönüşürler. Bu kullanım Kırım Türkçesinde oldukça yaygındır.

*Neft yolaqlarını işke tüşürüvniñ muddeti **oldıqça** qısqartıldı.* (ÇE,1981,56.) “Petrol bölgelerini işe başlatmanın süresi **oldukça** kısaltıldı.”

***Oldıqça** alçaq göñülli, saf yürekli bu üç qadın özleriniñ qaramancasına elâk olğanlarını aqıllarına bile ketirmegendirler.* (DB,1971,38.) “**Oldukça** alçak gönüllü, saf yürekli bu üç kadın kendilerinin kahramanca helak olacaklarını akıllarına bile getirmemişlerdir.”

*Qarşısında kim olğanına emiyet bile bermey, ağızını **oldıqça** açıp, esnedi.* (NY,1974,13.) “Karşısındakinin kim olduğuna önem bile vermeden, ağzını **oldukça** açıp, esnedi.”

*Bunıñle beraber onıñ yazıcılıqqa olgan avesligi, sevgisi **kettikçe** arta ve kenişley*. (AD,1981,31.) “Bununla beraber onun yazarlığa olan hevesi, sevgisi **gittikçe** artıyor ve derinleşiyor.”

Onı kitaphanelerden tapmaq mümkün. Buña mende maddiy imkân yoq, sağlıq da ***kettikçe*** *fenalaşa, afizam zayıflaşa, qollar qaltıray.* (AD,1981,47.) “Onu kütüphanelerden bulmak mümkün.Bunun için bende maddî İmkan yok, sağlığım da **gittikçe** kötüleşiyor, hafızam zayıflıyor, ellerim titriyor.”

Lâkin qazma-kürek ve qopqalarnen iş körgen adamlar afat qarşısında aciz ekenlerini ***kettikçe*** *açıq duyalar*. (ÇE,1981,18.) “Fakat kazma, kürek ve kovalarla iş gören insanlar, afet karşısında aciz olduklarını **gittikçe** daha net hissediyorlar.”

2.8. -AcAQday Zarf-Fiil Eki

-AcAQ, -ycAQ sıfat-fiil eki ile –day ekinin birleşmesinden oluşmuştur. *hatırlaycaqday* “hatırlayacak kadar”, *qolun yetecekday* “elin yetişecek gibi”

2.8.1. Ekin İşlevleri:

2.8.1.1. “-acak gibi”, “-acak kadar” anlamlarında kullanılır.

Cemiyetke familiyañnı, şanıñnı ***hatırlatacaqday*** *nasıl bir iş yaptıñ? At öler nalı qalır, yigit öler namı qalır, deyler. Ya senden ne qalacaq?* (DY,1977,29.) “Topluma aileni, şanını **hatırlatacak kadar** nasıl bir iş yaptın? At ölür nalı kalır, yiğit ölür namı kalır, derler. Ya senden ne kalacak?”

Lâkin qartiy tirnekli. yerni tepse suvunı ***çıqaracaqday***. **(**DY,1977,59.) “Fakat yaşlı kadın tertipli; yeri tepse suyunu **çıkaracak gibi**.”

2.9. -r…….-mAz Zarf-Fiil Eki

Geniş zaman sıfat-fiil ekinin olumlu ve olumsuz çekimlerinin arka arkaya kullanılmasıyla oluşmuştur. Kalın ünlü ile biten fiillere –r….-maz; ince ünlü ile biten fiillere –r….-mez şeklinde eklenir. *çıqar-çıqmaz* "çıkar çıkmaz", *bitirir-bitirmez* "bitirir bitirmez", *ister-istemez* "ister istemez".

2.9.1. Ekin İşlevleri:

2.9.1.1. Esas fiildeki hareketin, zarf-fiildeki hareketin hemen ardından gerçekleştiğini bildirir.

*Biz şeerden **çıqar-çıqmaz** patlatuvlar başladı*. (MY,1978,14.) "Biz şehirden **çıkar çıkmaz** patlamalar başladı."

*Tañ **atar-atmaz** yerinden turdı. Arqadaşına ve balalarına keder etmeden, yavaş-yavaş adımlap koridorğa, soñra azbarğa çıqtı.* (ÇE,1981,68.) "Tan **atar atmaz** yerinden kalktı. Arkadaşına ve çocuklarına sıkıntı vermeden, yavaş yavaş yürüyerek koridora, sonra avluya çıktı."

*Men qapını **açar-açmaz**, içerige ellerinde avtomatları eki nemets askerinen uzun boylu, çızmalarını oldıqça yıltıratkan bir ofitser soquldı.* (NY,1974,50.) "Ben kapıyı **açar açmaz** içeriye ellerinde otomatik tabancalı iki Alman askeriyle uzun boylu, çizmelerini oldukça parlatmış bir subay sokuldu."

*Lâkin eki adım **atar-atmaz** tişlerini ğıcırdatıp sıqtı, közlerini yumıp, yavaştan büküldi, kilim üstüne çökti*. (NY,1974,66.) "Lâkin iki adım **atar atmaz** dişlerini gıcırdatıp sıktı, gözlerini yumup yavaşça eğildi, kilimin üstüne çöktü."

Gans temenna berip ketti, lâkin, tışarı ***çıqar-çıqmaz*** *keri qaytıp kirdi ve eki esir partizan ketirilgeniniñ haberini ayttı*. (T,1972,9.) “Gans selam verip gitti; fakat dışarı **çıkar çıkmaz** geri döndü ve iki esir partizanın getirildiği haberini verdi.”

Qapı ***açılır-açılmaz*** *vahter qadınnıñ başı köründi*. (EK,1978,110.) “Kapı **açılır açılmaz** kapıcı kadının başı göründü.”

Dört-beş adım ***yürer-yürmez*** *artımdan velosiped çañınıñ sesi eşitildi.* (EK,1978,20.) ”Dört beş adım **yürür yürümez** arkamdan bisiklet zilinin sesi duyuldu.”

Lâkin, aradan bir qaç vaqıt ***keçer-keçmez****, onıñ yüregini nasıldır bir can sıqısı kemirip başladı*. (NY,1974,11.) “Lâkin, aradan biraz zaman **geçer geçmez** onun yüreğini anlaşılmaz bir can sıkıntısı kemirmeye başladı.”

Biri basamaklardan ***köterilir-köterilmez*** *artına çevirilip arqadaşına elini uzattı.* (NY,1974,87.) “Biri basamaklardan **çıkar çıkmaz** arkasına dönüp arkadaşına elini uzattı.”

Gülnar musafirlerniñ yaralarını bağlap ***bitirir-bitirmez****, Sevket olarğa aş ketirip, aldlarına qoydı.* (T,1972,35.) “Gülnar misafirlerin yaralarını sarmayı **bitirir bitirmez** Şevket onlara yemek getirip, önlerine koydu.”

Olarnıñ közlerine baqqanda, ***ister-istemez****, aqılıña: “Elbet, Amet Han gayet cesur ve usta bir uçucu olmakla kalmayıp, o pek alicenap bir insan edi”, degen bir fikir kele.* (AU,1980,3.) “Onların gözlerine bakınca, **ister istemez** aklına: Elbet, Amet Han gayet cesur ve usta bir uçucu olmakla kalmayıp o pek alicenap bir insandı, şeklinde bir fikir geliyor.”

2.10. -ĞAnnen /-Qannen Zarf-Fiil Eki:

-ĞAn /-QAn sıfat-fiil ekiyle, +nen vasıta hâl ekinin birleşmesinden oluşmuş; zarf-fiil fonksiyonu taşıyan bir ektir. Tonlu ile biten fiillere –ğannen /-gennen; tonsuz ile biten fiillere –qannan/ -kennen şekilleri eklenir. Sıfat-fiil eki ile –nen eki arasında iyelik eki yer alabilir. *çağırğanlarınen* "çağrılır çağrılmaz", *körgeninen* "görür görmez", *açqanınen* "açar açmaz", *keçkenimnen* "ben geçer geçmez", *eşitkeniñnen* "sen duyar duymaz".

2.10.1. Ekin İşlevleri:

2.10.1.1. Esas fiilin, zarf-fiil almış fiilden hemen sonra yapıldığını bildirir.

Şu sebepten yazlıq tatil künleri ***başlanğanınen*** *o köyge qayta.* (BTK,1980,6.) "Bu sebepten yaz tatili **başlar başlamaz**, o köye döndü."

Balalıq çağımdaki dostlarım aqqında söz ***açılğanınen*** *sabırım çıdamadı.* (MY,1978,5.) "Çocukluk arkadaşlarım hakkında söz **açılır açılmaz** sabrım taştı."

Katerina mektüpniñ astında Valeriyniñ imzasını ***körgeninen*** *özüni serbest, eyecansız tutmağa tırıştı.* (SQ,1973,20.) "Katerina mektubun altında Valeriy'in imzasını **görür görmez** kendini serbest bırakıp, heyecanlanmamaya çalıştı."

Susanna qapını ***açqanınen*** *içeri orta yaşlarda bir qadın kirdi.* (SQ,1973,16.) "Susanna kapıyı **açar açmaz** içeri orta yaşlarda bir kadın girdi."

Türmeniñ yanındaki yolnı ***keçkenimnen****, Sovet partiya mektebiniñ eki qatlı dülber, gülgüli binası başladı.* (AD,1981,2.) “Türbenin yanındaki yolu **geçer geçmez**, Sovyet parti mektebinin iki katlı şirin, pembe binası başladı.”

Men oña Aluştada Annanen beraber yaşaymız, sizge ondan selâm ketirdim, dedim, Qartiy Annanıñ adını ***eşitkeninen*** *yerinden sıçrap turdı.* (DB,1971,9.) “Ben ona Aluşta’da Anna’yla beraber yaşıyoruz, size ondan selam getirdim, dedim. Yaşlı kadın Anna’nın adını **duyar duymaz** yerinden sıçradı.”

SONUÇ

1) Kırım Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri asıl zarf-fiil ekleri ve birleşik zarf-fiil ekleri olmak üzere iki başlıkta incelenir. Buna göre asıl zarf-fiil ekleri; “-A, -y, -p, -ArAq, -mAdAn, -mAy” birleşik zarf-fiil ekleri ise; “-mAzdAn, -ĞAndA/-QAndA, -ĞAndAn/-QAndAN, -ĞAnday/-QAnday, -ĞAnce/-QAnce, -AcAktA,-DIQçA, -AcAQday, -ĞAnnen/-QAnnen, -r…..-mAz,” şeklindedir.

2) Kırım Türkçesinde birleşik zarf-fiill ekleri; isim-fiil ve sıfat-fiil eklerinin isim hâl ekleriyle veya çekim edatlarıyla genişleyerek kalıplaşması sonucu oluşurlar. Bu tür zarf-fiiller, Kırım Türkçesinde geniş bir kullanıma sahiptir.

3) Kırım Türkçesinde, zarf-fiil eklerinin ünsüz uyumuna ve kalınlık-incelik uyumuna uyduğu; fakat düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmüştür. Bunun sebebi; Kırım Türkçesinde II. heceden sonra yuvarlak ünlü bulunmamasıdır. “oldıqça, kettikçe; qorqıp, körip” örneklerinde olduğu gibi.

4) Asıl zarf-fiil eklerinden olan –A, -y ve – p zarf-fiil ekleri kullanımı en işlek olan zarf-fiil ekleridir.

7) Türkiye Türkçesinde yardımcı fiiller esas fiile “–a, -e, -ı, -i” zarf-fiil ekleriyle bağlanırken; Kırım Türkçesinde “–A, -y ve -p” zarf-fiil ekleri kullanılır. “uzaklaşa bil-, olayat-, yıqılayaz-, çapa tur-, hatırlay ber-, oquy başla-, tütep tur-, qarşılap al-“ örneklerinde olduğu gibi.

8) İmlâda, aynı veya farklı fiil tabanlarından tekrarlar kuran zarf-fiillerin arasına kısa çizgi konulmaktadır. *sallana-sallana* “sallana sallana”, *sevine-sevine* “sevine sevine”, *qaltıray-qaltıray* “telaşla”, *ağlata-bağırta* “bağırta çağırta”, *ağlap-ağlap* “ağlaya ağlaya”, *giyinip kuşanıp* “giyinip kuşanıp”,

istemey-istemey “istemeye istemeye”, *bezmey-talmay* “bıkıp usanmadan” örneklerinde olduğu gibi.

11) Kırım Türkçesinde –A, -y, -p zarf-fiil eklerinin olumsuz şekli -mAy zarf-fiil eki ile karşılanır. Kırım Türkçesinde birkaç istisna dışında –p zarf-fiil eki olumsuz fiil tabanlarında kullanılmaz.

12) Kırım Türkçesinde kullanılan, -mAy, -mAdAn, -mAzdAn zarf-fiil eklerinde olumsuzluk ifadesi vardır.

13) Eski Türkçedeki *er-* yardımcı fiili Kırım Türkçesinde *“e-“* ; Türkiye Türkçesinde ise *“i-“* şeklindedir. Kırım Türkçesinde bu yardımcı fiilin zarf-fiil eki –kende’ dir. Ancak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -ken zarf-fiil eki de bu yardımcı fiille kullanılır.

14) Kırım Türkçesinde işlek olarak kullanılan “-mAy, -ĞAndA/-QAndA, -ĞAndAn/-QAndAn, -mAzdAn, -ĞAnday/-QAnday, -AcAQtA, -ĞAnce/-QAnce, -AcAQday, -ĞAnnen/-QAnnen” zarf-fiil ekleri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

a) Bu zarf-fiil eklerinden *–gende, de-* fiiline eklenerek *degende* şeklinde kalıplaşır. Yüklemi emir kipi almış olan cümleyi esas cümleye bağlarken kullanılır.”-mak üzere” anlamı katar.

b) -ĞAndAn /-QAndAn zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesindeki –Dik+ iyelik+ çıkma hâl ekinin birleşmesinden meydana gelen *“–dığından”* zarf-fiili ile karşılanır.

15) Kırım Türkçesinde kullanılan –A, -p (-Ip şekliyle), -ArAQ, -mAdAn, -DIQçA, eken “iken”~ -ken, -r……maz zarf-fiil ekleri, Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır.

a) -A zarf-fiil eki, Kırım Türkçesinde ünlü ile biten kelimelerden sonra –A, ünsüz ile biten kelimelerden sonra -y şeklinde kullanılır. –A ekinin Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanımı yoktur.

b) -A, -y zarf-fiil eki, Kırım Türkçesinde kalıplaşma yoluyla *qayta* “tekrar”, *erte* “erken”, *yanaşa* “yanında” kelimelerini, *ile* “ile”, *köre* “göre”, *taba* “doğru”, *bile* “bile”, *diye* “diye” edatlarını ve +lA isimden fiil yapma ekiyle birleşerek, *bütünley* “tamamen”, *bulay* “böyle”, *şulay* “şöyle” kelimelerini oluşturur.

c) -A zarf-fiil eki Kırım Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak “başla-, yat-, tur-, ber-“ yardımcı fiillerini esas fiile bağlar.

ç) Türkiye Türkçesinde *başla- yardımcı* fiili esas fiile bağlanırken, esas fiil –mA isim-fiil eki+ “-A” yönelme hâl ekini alır. Kırım Türkçesinde ise *başla- yardımcı* fiili esas fiile –A, -y, -p zarf-fiil ekleriyle bağlanır.

d) Kırım Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ortak olarak kullanılan -p zarf-fiil eki ile işlek olarak yapılan tekrarlara, Türkiye Türkçesinde çok az rastlanır. Bu zarf-fiil eki Kırım Türkçesinde esas fiilleri “başla-, ol-, otur-, al-, kal-, çık-, tur-, “ yardımcı fiillerine bağlar. Türkiye Türkçesinde ise bu tür kullanım şekilleri bir iki örnekte görülecek kadar azdır.

e) –ArAQ, -mAdAn, -DIQçA, -r…….-maz, eken~ -ken zarf-fiil eklerinin Kırım Türkçesindeki kullanımı, Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla bire bir örtüşmekte, bu zarf-fiil ekleri Türkiye Türkçesinde de aynı işlevleri taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ACAR, Kenan. “Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırıcılığı)”, TDK Yay. ANK. 2001.s.1-3.

ARAT, Reşit, Rahmeti. Kutadgu Bilig (İndeks), Yayına Hazırlayanlar: ERASLAN Kemal, SERTKAYA Osman F., YÜCE Nuri, TKAE, İstanbul, 1979.

ATA, Aysu. Nehcü’l Feradis (Dizin Sözlük), TDK, Ankara, 1998.

BANGUOĞLU, Tahsin. Türkçenin Grameri, Ankara 2000.

BANGUOĞLU, Tahsin. Türkçe El Kitabı, Baha Matbaası, İstanbul, 1974.

BAYRAKTAR, Nesrin. Türkçede Fiilimsiler, TDK, Ankara, 2004.

BİLGEGİL, Kaya. Türkçe Dil Bilgisi, Dergah yay., İstanbul, 1984.

CAFEROĞLU, Ahmet. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.

DEMİRAY, Kemal. Temel Dilbilgisi, İstanbul, 1983:164.

DOERFER, G. “Kırım Tatarcası” (Çev. Mustafa Argunşah), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Şubat 1995), s.94.

ECKMANN, János. Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, TDK, Ankara, 1996.

EDİSKUN, Haydar, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1999.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Komisyon Başkanı). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

ERCİLASUN, Ahmet B. Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, KB, Ankara, 1996.

ERCILASUN, Ahmet B. “Kırım, Kırım Türklerinindir”, Türk Kültürü 27.c., S.314, s.321-327.

ERGİN, Muharrem. Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul, 1998.

GABAİN, A. Von. Eski Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

GARGAVETS A.N. Ana Tili 8, Kiyev, 1989.

GENCAN, Tahir Nejat. Dilbilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 1979.

GÜLENSOY, Tuncer. Türkçe El Kitabı, Bizim Gençlik, Kayseri, 1995.

HATİPOĞLU, Vecihe. Türkçenin Sözdizimi, TDK, Ankara, 1972.

HENGİRMEN, Mehmet. Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayınları, Ankara, 2002.

İNALCIK, Prof. Dr. Halil; “Kırım Hanlığı”, Türk Dünyası El Kitabı, TKAE Yay., ANK.,1976, s.943.

KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. Gülistan Tercümesi (Seyf-i Sarâyî), Ankara, 1989.

KORKMAZ, Zeynep. Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 1992.

KORKMAZ, Zeynep. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK, Ankara, 2003.

MEMETOV, A. Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı, Okutuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1984.

Mirza Bala. “Kırım”,İslâm Ansiklopedisi VI, İstanbul, 1993, s.741.

NASKALİ, Emine Gürsoy. Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, TDK, Ankara, 1997.

RADLOV V.V. Obraztsı Narodnoy Literaturı Svernıh Türkskih Plement, c. VII, s.14- 15-16.

SEVORTYAN, E.V. “Krımsko-tatarskiy yazuk, in: Yazıki naradov SSSR, II,Moskva,1966, s.234.

Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim), TDK, Ankara, 1995.

Türkçe Sözlük, 1 c.,TDK, 10. Baskı, Ankara, 2005.

ÜLKÜSAL, Müstecip.“Kırım Türkleri”, Türk Dünyası El Kitabı, TKAE Yay. ANK.1976.s.1140-1141-1142.

ÜSEİNOV, Sostavil. S. M. Krımskotatarsko-Ruskiy Slovar, Smnvi “Dialog” Gernopol, 1994.

ÜSTÜNER, Ahad. Anadolu Ağızlarında Sıfat- Fiil Ekleri, TDK, Ankara, 2000.

YÜKSEL Zühâl. Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi, Ankara, 2005.

YÜKSEL, Zühâl. Kırım Tatarcasında Geniş Zaman İfadesi Veren Sıfat-Fiiller, Emel ergisi, Ankara, 1997, S.222.

YÜKSEL, Zühâl. Kırım, Kazan ve Başkurt Türkçelerinde Fiil, Gazi Ü. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, Ankara, 1992.s.20

YÜKSEL, Zühâl. Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı, TKAE, Ankara,1989.

YÜKSEL, Zühâl. “Kırım Türkleri Edebiyatı”, c.IV, TDEK, Ankara,1998, 260.

YÜKSEL, Zühâl. “Kırım Türkçesinde ol- Yeterlik Fiili”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.12/1, 417-425.

ZÜLFİKAR, Hamza. Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, YÖK yay., Ankara, 1990.

ÖZET

ÇAĞAL Emine, Kırım Türkçesinde Zarf-Fiiller, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Bu çalışmada, Kırım Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri Kırım Türkçesiyle yazılmış eserlerden faydalanılarak ortaya konulmaya çalışıldı.

Tezin giriş bölümünde zarf-fiil tanımı ve terimi üzerinde durulduktan sonra Türkiye Türkçesi ve Kırım Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri ve fonksiyonları hakkında bilgi verildi.

Giriş bölümünden sonra Kırım Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri; asıl zarf-fiil ekleri ve birleşik zarf-fiil ekleri olmak üzere iki ana başlıkta incelendi. Buna göre; "-a, -e, -y; -p, -ıp, -ip; -araq, -erek, -madan, -meden, -may, -mey" asıl zarf-fiil ekleri; "-mazdan, -mezden; -ğanda, -gende, -qanda, -kende; ğandan, genden,qandan, kenden; ğanday, gendey, qanday, kendey; -acakta, -ecekte; ğance, gence, qanca, kence; dıqça, dikçe, tıqça, tikçe;-acakday, ecekdey; -r…-maz, -r….-mez, -ğannen, -gennen, -qannen, -kennen" ekleri ise birleşik zarf-fiil ekleri olarak sınıflandırıldı. Kırım Türkçesinde isim-fiil ve sıfat-fiil eklerinin isim hâl ekleriyle veya çekim edatlarıyla genişleyerek kalıplaşması sonucu oluşan birleşik zarf-fiillerin oldukça fazla olduğu görüldü.

Ekler içinde geçtikleri cümlelerle Türkiye Türkçesine aktarılarak fonksiyonlarıyla birlikte açıklandı.

Sonuç bölümünde Kırım Türkçesinde kullanılan zarf-fiiller hakkında varılan sonuçlar maddeler halinde ortaya konuldu.

Anahtar kelimeler: Kırım, Kırım Türkçesi, zarf-fiil, fonksiyon, birleşik zarf-fiil.

ABSTRACT

ÇAĞAL Emine, Kırım Türkçesinde Zarf-Fiiller, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

This study comprises a compilation of adverbial verb suffixes used in Crimean Turkish basing on literary works written in Crimean Turkish.

Introduction section of the thesis focuses on definition of adverb-verb and the said terms, which are followed by the information about adverb-verb suffixes used in Turkish of Turkey and Crimean Turkish, and functions thereof.

After the introduction, adverbial verb suffixes used in Crimean Turkish are analysed under two main titles, basic adverbial verb suffixes and compound adverbial verb suffixes. Accordingly, the suffixes "-a, -e, -y; -p, -ıp, -ip; -araq, -erek, -madan, -meden, -may, -mey" are classified as basic adverbial verb suffixes, and those such as "-mazdan, -mezden; -ğanda, -gende, -qanda, -kende; ğandan, genden, qandan, kenden; ğanday, gendey, qanday, kendey; -acakta, -ecekte; ğance, gence, qanca, kence; dıqça, dikçe, tıqça, tikçe;-acakday, ecekdey; -r…-maz, -r….-mez, -ğannen, -gennen, -qannen, -kennen" are classified as compound adverbial verb suffixes. It is seen in Crimean Turkish that compound adverbial verbs, which are formed and stereotyped upon extension of verbal noun and participle suffixes through noun condition suffixes or prepositions, are numerous.

Suffixes are translated into Turkish of Turkey along with the sentences in which they appear, and with their functions.

In conclusion section, conclusions reached with regard to adverbial verbs used in Crimean Turkish are provided in items.

Key words: Crimean, Crimean Turkish, adverbial verb, functions, compound adverbial verb.